

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

KATEDRA PSYCHOLOGIE A PATOPSYCHOLOGIE

Diplomová práce

Šikana a agresivní chování na brněnských středních školách

Bullying and aggressive behaviour at Brno high schools

Vedoucí diplomové práce:

PhDr. Soňa Lemrová, Ph.D.

Vypracovala:

Ing. &Bc. Laura Stávková

Olomouc 2020

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma: „Šikana a agresivní chování na brněnských středních školách“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne 20. 5. 2020

Podpis: Laura Stávková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí mé diplomové práce paní PhDr. Soni Lemrové, Ph.D. za profesionální přístup, trpělivost, ochotu a za veškeré rady, připomínky a doporučení, které mi poskytla.

Děkuji rovněž všem respondentům za jejich ochotu a čas předložený dotazník vyplnit.

Obsah

ÚVOD	7
I TEORETICKÁ ČÁST	9
1 VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ	9
1.1 AGRESE	9
1.1.1 Druhy agrese	11
1.2 AGRESIVITA	13
1.2.1 Rozdíl mezi agresí a agresivitou.....	14
1.3 ŠIKANA.....	15
1.4 KYBERŠIKANA.....	17
2 ŠIKANA	18
2.1 PŘÍČINY ŠIKANY.....	18
2.2 FORMY A DRUHY ŠIKANY	19
2.2.1 Neobvyklé formy šikany.....	21
2.2.2 Druhy kyberšikany	22
2.2.3 Co je a není šikana.....	22
2.3 PROJEVY ŠIKANY	23
2.3.1 Trojrozměrný pohled na šikanování	23
2.3.2 Mýty o šikaně.....	25
2.4 STÁDIA ŠIKANY	26
2.4.1 První stupeň = zrod ostrakismu	27
2.4.2 Druhé stadium – přitvrzování manipulace, fyzická agrese	27
2.4.3 Třetí stupeň (klíčový) – vytvoření jádra	28
2.4.4 Čtvrtý stupeň – normy agresorů přijímá většina	28
2.4.5 Páté stádium – totalita (dokonalá šikana).....	29
2.5 KDE K ŠIKANĚ DOCHÁZÍ.....	29
3 AKTÉŘI ŠIKANY	31
3.1 AGRESOR.....	31
3.2 OBĚŤ.....	32
3.3 PUBLIKUM VE TŘÍDĚ	33
3.4 ZASTÁNCI OBĚTI	34
3.5 PEDAGOGOVÉ ŠKOLY.....	35
3.6 RODIČE ŽÁKŮ.....	36
3.7 MÍSTNÍ KOMUNITA, VEŘEJNOST	36

3.8 SPOLEČNOST	37
4 ŠIKANA NA ŠKOLÁCH.....	37
4.1 ŠIKANA NA ZÁKLADNÍCH ŠKOLÁCH.....	38
4.1.1 Výroční zpráva České školní inspekce za školní rok 2018/19	38
4.2 ŠIKANA NA STŘEDNÍCH ŠKOLÁCH	39
4.2.1 Výroční zpráva České školní inspekce za školní rok 2018/19	40
4.3 VÝSLEDKY VÝZKUMŮ ŠIKANY	41
5 NÁSLEDKY ŠIKANY	42
5.1 NÁSLEDKY PRO OBĚŤ.....	43
5.2 NÁSLEDKY PRO AGRESORY.....	45
5.3 DŮSLEDKY PRO SKUPINU.....	45
6 PREVENCE ŠIKANY	46
6.1 PREVENCE NA ÚROVNI ŠKOLY	47
6.2 PREVENCE NA ÚROVNI TŘÍD.....	49
6.3 PREVENCE NA ÚROVNI JEDNOTLIVCŮ	50
6.4 ŠIKANA Z PRÁVNÍHO HLEDISKA	51
II PRAKTICKÁ ČÁST.....	53
7 METODOLOGICKÁ VÝCHODISKA	53
7.1 CÍLE VÝZKUMU.....	53
7.1.1 Hlavní cíl.....	53
7.1.2 Dílčí cíle.....	53
7.2 STANOVENÍ HYPOTÉZ	54
7.3 METODIKA PRÁCE.....	54
7.3.1 Vlastní dotazník.....	55
7.4 VÝZKUMNÝ SOUBOR.....	55
7.5 PRŮBĚH VÝZKUMU	57
7.6 ANALÝZA DAT	58
8 VÝSLEDKY VÝZKUMU A JEJICH INTERPRETACE	59
8.1 VÝSLEDKY DOTAZNÍKOVÉHO ŠETŘENÍ	59
8.2 VYHODNOCENÍ HYPOTÉZ.....	69
9 DISKUSE	79
10 ZÁVĚR.....	83

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ	84
SEZNAM TABULEK	88
SEZNAM GRAFŮ	89
PŘÍLOHY	

ÚVOD

Diplomová práce se zabývá šikanou a agresivním chováním na brněnských středních školách. Tuto problematiku jsem si zvolila sama, neboť šikanu považuji za velmi důležité téma dnešního školství a dlouhodobě se o ni zajímám.

Je třeba si přiznat, že konflikty a agrese jsou přirozenou součástí dětského života a je třeba s nimi počítat. Když ale začnou mít parametry šikany, nastává okamžik, kdy je zapotřebí účinné pomoci dospělých. V posledních desetiletích slycháváme o šikaně velmi často a skloňuje se ve všech pádech. Stala se však postupně pojmem ne zcela přesně používaným, bulvarizovaným, někdy nadužívaným nebo bagatelizovaným.

Šikanování je jakékoliv opakované chování, které má za cíl ublížit, zastrašit nebo ohrožit jiného žáka či skupinu žáků. V nepřímé podobě se projevují jako ignorování či přehlížení spolužáka. Šikana patří mezi nejzávažnější negativní jevy současné školy, setkal se s ní téměř každý pedagog a z opakovaných výzkumů je zřejmé, že její obětí bývá až 40 procent a svědky přibližně 44 procent dětí školního věku, což jsou hodnoty velmi alarmující. Statistická šetření přináší pro naši zemi velmi nelichotivé závěry - míra šikany v českých školách je jedna z největších v Evropě.

Odborníci tvrdí, že se šikaně žádná škola neubrání. Obětí teroru, ať už fyzického nebo psychického, se může stát kdokoliv. Neúnavně sami sebe často přesvědčujeme, že nás a naše dítě to potkat nemůže. Opak je však pravdou. I já jsem se s takovou situací potkala tváří v tvář a musela jí čelit, když se postupně obě mé dcery staly obětí školní šikany. Naštěstí se odhalila relativně brzy a zásah proti ní byl účinný. Přesto jsem již byla po celou dobu jejich studia velmi ostražitá. Hodně se mi ulevilo při jejich přestupu na školu střední, kdy v obou případech bylo klima školy i třídy podstatně pozitivnější, existovaly programy proti šikanování, s žáky se problematika probírala a škola ihned zasahovala již v počátečních stádiích vždy, když se šikana objevila. Proto jsem se také rozhodla zacílit diplomovou práci právě na tento typ škol. Přiznám se, že jsem si také v rámci výzkumu chtěla ověřit, zda můj úzký praktický pohled a osobní zkušenost, platí i obecněji.

Práce je rozdělena na dvě části – teoretickou a praktickou. V teoretické části se zaměříme na základní vymezení a charakteristiku agrese, agresivity a zejména šikany, pomocí dostupných tuzemských a zahraničních zdrojů literatury. Uvedené pojmy jsou důležité pro pochopení dílčích jevů a jejich vzájemné provázanosti v rámci řešeného okruhu problémů. Stěžejní část práce bude věnována šikaně, příčinám jejího vzniku a jejím druhům,

účastníkům a vývojovým stádiím tohoto fenoménu, typologii agresorů i obětí, a rovněž následkům šikanování, zejména pro oběti. Uvedeme také přehled současné situace v prostředí českých škol. Zmínka bude i o fenoménu dnešní doby, kterou je kyberšikana. Ta je však zmíněna pouze pro kompletnost v teoretické rovině, v praktické části zahrnuta není. Závěr práce bude věnován prevenci šikany a pohledu na ni z právního hlediska.

Praktická část bude vycházet z teoretické části práce, bude stavěna na názorech a závěrech odborníků a na výsledcích dosavadních výzkumů. Podkladem pro její zpracování budou data získaná z dotazníkového šetření. Respondenti budou z řad brněnských studentů gymnázií a středních škol s maturitou a žáků odborných učilišť, kteří již dovršili osmnácti let věku.

Cílem práce je zjištění výskytu šikany na vybraných typech škol z pohledu brněnských žáků a studentů. Výzkum se dále zaměří na osobní zkušenosti respondentů se šikanou, a jejich postoj k šikanování, zda by se případně oběti zastali, zda by se někomu svěřili. Zjišťovat budeme formu a druhy ubližování a existenci preventivních opatření školy proti šikaně. Bude také sledován vliv školou nastavených opatření proti šikanování na její míru výskytu ve škole. Výzkum by měl rovněž odhalit místa, kde k šikaně nejčastěji dochází, aby tato mohla být do budoucna lépe zabezpečena, například posílením dozoru nebo jejich znepřístupněním žákům.

Na závěr bude provedeno vyhodnocení stanovených hypotéz a výzkumných otázek, diskuse a porovnání s předchozími teoretickými poznatky.

I TEORETICKÁ ČÁST

1 VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ

Spousta autorů se snažila o jednoznačné definování agrese, agresivity a konkrétních nežádoucích projevů, které lze regulovat. V některých obecných kritériích se sice shodují, ale univerzální vymezení neexistuje (Harsa, Kertészová, Macák, Voldřichová, Žukov, 2012).

1.1 AGRESE

Definici pojmu agrese můžeme najít celou řadu. Na tomto místě uvedu jednu, kterou lze vyčíst v Defektologickém slovníku: „*Agrese - z latinského *agressio* = výpad, útok – vůči věci, či osobě. Jednání, jímž se projevuje úsilí vůči některému objektu nebo nepřátelství a útočnost s výrazným záměrem ublížit*“ (Edelsberger, 2000, s. 20).

Původ slova „agrese“ (útok, napadení) vychází z latinského *ad gradi* („jít proti“) nebo *aggredi* („jít směrem k“), jejichž významem je bojovat nebo útočit. Pro agresora je tedy typická odhodlanost k boji s použitím síly a snaha o vyprovokování tělesného kontaktu. Setkat se lze s několika druhy agrese: s urážením, vyhrožováním, bitím, znásilněním apod. Mezi projevy agrese se řadí rovněž ponižující kritika ze strany rodičů či učitele, časté výprasky, a dokonce i pornografie (Bourcet, Gravillonová, 2006).

Agresi je dále možno charakterizovat jako emočně motivační mohutnost, která nevyjadřuje druh chování ani žádný zážitek. Je abstrakcí vnitřních pohnutek k jednání a zahrnuje určité emoční stavy, spojené s konkrétními fantaziemi a představami (Poněšický, 2010).

Podle slavného slovníku Larousse je podstatné jméno agrese vysvětlováno jako útok na osobu, který je náhlý a brutální a proběhl bez předchozí provokace. Jedná se tedy o působení jednoho subjektu na subjekt jiný s cílem způsobit mu újmu, případně získat prospěch z tohoto jednání. Je zde patrná vůle ke vzniku konfliktu ve smyslu prvotního impulsu jeho vyvolání (Bourcet, Gravillonová, 2006).

Agrese vzniká kombinací mnoha prvků biologických (vylučování hormonů dopaminu a serotoninu), psychologických (míra agresivity, citová tvrdost, impulzivita), sociálních (vliv společnosti, nevhodné vrstevnické skupiny) a duchovních (láska ke všemu

živému, míra víry v dobro). Stejně jako dospělí se ani děti nebo dospívající nevyhnou agresivním projevům a agresím (aktivitám) (Suchá, Dolejš, 2016).

U dětí a adolescentů bývá agrese reakcí na ponížení nebo narcistické zranění. Nejčastěji se jedná o pomstu. Agrese plní stabilizační funkci zvláště u dospívajících, kterým chybí vzory a jasně nastavená výchovná pravidla. Stává se pak tím jediným, na co je spolehnutí, co mezi lidmi existuje a spojuje je. Agrese potom může vystřídat například smutek z rozchodu (Poněšický, 2010).

V aktu násilí a agrese si lze „vybít“ i energii, nashromážděnou vyžadovaným klidem ve výuce a dlouhým sezením (Holeček, 2014).

V roce 2019 byla provedena studie, jejímž cílem bylo analyzovat potenciální souvislost cirkulujících hladin tří hormonů (kortizolu, testosteronu a estradiolu) s mírou dětské agrese. Výzkumu se účastnilo 59 dívek a 80 chlapců ve věku 8 let. Analýza odhalila interakční účinek testosteronu na míru empatie u dívek a kortizolu u chlapců. Dívky při nízkých hladinách testosteronu vykazovaly vyšší hladinu empatie, která odpovídala nižším úrovním agrese. Nižší úroveň agresivity u hochů korespondovala s vyšší mírou empatie při středních a vysokých hladinách kortizolu. Výsledky výzkumu ukázaly, že pokud chceme mít lepší přehled o mechanismech agresivního chování, musíme brát v úvahu interakci biologických a psychologických faktorů (Pascual-Sagastizabal, Del Puerto, Cardas, Sánchez-Martín, Vergara, Azurmendi, 2019).

Zajímavý psychologický jev je tzv. přesunutí agrese, který zažíváme v různých situacích všichni. Jsme-li oběťmi agrese někoho jiného, je nám něco nespravedlivě vytýkáno a my si nedovolíme dotyčnému vzdorovat, svoji nashromážděnou agresi obrátíme proti někomu, komu rozhodně nepatří (Matějček, Dytrych, 1997).

V současnosti se setkáváme s různými druhy chování jednotlivců a téměř denně jsme nuceni jejich projevům čelit. Některé jsou ve formě socializované (přijatelné), jiné ve formě agresivně-násilné, tj. nesocializované (nepřijatelné). Projevy agrese jsou odrazem moderní doby a technické vyspělosti společnosti, zahrnující například vývoj a rozšíření informačních a komunikačních technologií či moderních zbraní (Harsa et al., 2012).

Studie, provedená v roce 2020, zkoumala dlouhodobý účinek mediálního násilí na agresi mládeže. Bylo zjištěno, že jednotlivci, kteří jsou vystaveni vysokému stupni násilí v médiích, vykazují vyšší úroveň proaktivní i reaktivní agresivity. Mladí lidé mají ve vyhrocených situacích větší sklon ke vzteku a hněvu (Han, Xiao, Jou, Hu, Sun, Zhou, 2020).

1.1.1 Druhy agrese

S agresí se lze setkat dle Holečka (2014) ve čtyřech základních formách:

- Psychická (verbální) – provokace, urážky, vydírání, nadávky, pomluvy
- Tělesná – bití, prance, pošťuchování
- Materiální – zaměřená na věci – poškozování učebnic, pomůcek, lavic, zařízení
- Autoagrese – sebepoškozování, sebeubližování (Holeček, 2014)

Suchá a Dolejš (2016) uvádějí několik druhů možných dělení agrese:

- instrumentální vs. emocionální
- maligní vs. benigní
- přímá vs. nepřímá
- aktivní vs. pasivní
- vnitrodruhová vs. mezidruhová,
- proaktivní vs. reaktivní (Suchá, Dolejš, 2016)

Instrumentální agrese je plánované uvolnění agrese, sledující dosažení předem stanoveného cíle. Naproti ní stojí agrese emocionální, která je způsobena přívalem silných negativních emocí a dochází k ní v afektu (Čermák, 1998).

Rozlišování agrese na maligní a benigní souvisí s biologickým naprogramováním. Benigní agrese je jednání za účelem holého přežití a nutné sebeobranu v případě ohrožení. Projevuje se nejen u člověka, ale také u zvířat. Maligní agrese není přirozená obrana, projevuje se krutostí, sadismem a schopností usmrtit. Přirozené instinkty jsou vytěšňovány charakterem, což je záležitost výhradně lidská (Fromm, 2019).

Agresi lze z praktického důvodu rozlišit na přímou (kopnutí, facka, napadení), nepřímou, verbální (nadávky, urážky) a fyzickou. Uvedené druhy se vzájemně prolínají. Přímá agrese může být verbální či fyzická. Nepřímá agrese fyzická přenáší agresi na zástupné objekty (např. majetek spojený s obětí) a projevuje se v okamžiku, kdy se agresor cítí být ohrožen svým jednáním. Nepřímá verbální agrese je realizována prostřednictvím nevhodných žertů či pomluv (Čermák, 1998).

Vnitrodruhová agrese je agrese mezi jedinci stejného druhu. Jedná se například o rvačku o maso mezi psi. Mezidruhová agrese probíhá mezi příslušníky jiných druhů (Říčan, Janošová, 2010).

Z hlediska cíle (sebeobrana nebo získání výhod) agresivně jednajícího, projevu agrese (zjevný či nenápadný) i prožívání (hněv nebo uspokojení), rozlišují Janošová, Kollerová, Zábrodská, Kressa a Dědová (2016) dva typy agrese:

- Proaktivní agrese – negativní chování, osvojené observačním učením. Jedná se o nápodobu agresivního chování, přinášejícího s sebou určité výhody, pozorovaného u jiných lidí. Opakovaná zkušenost s agresí vlastní a s následnými bonusy, vede k jejímu zpevnování. Proaktivně agresivní jedinci umí odhadnout záměry ostatních lidí a obsahu sociálních podnětů dobře rozumí (Janošová et al., 2016).
- Reaktivní agrese – impulzivní útoky, provázené afektem hněvu. Motiv agrese není v zásadě nemorální, neboť reaktivně agresivní děti považují své jednání za oprávněnou obranu či protiútok, jestliže je agresivní jednání druhého vůči nim neférové nebo cílené (Janošová et al., 2016).

V roce 2013 se v této souvislosti uskutečnil výzkum proaktivní a reaktivní agrese, zaměřený na genderové rozdíly u dětí a dospívajících. Do regresní analýzy byly zadány rodinné, demografické, diagnostické, historické a léčebné proměnné. Výsledky ukázaly vysokou míru agrese ve vzorku u mužů i u žen. S proaktivní agresí korelovaly u obou pohlaví nepřátelství, vlastní užívání drog a zkušenosti s maladaptivním rodičovstvím. Impulzivní a hyperaktivní chování mužů vykazovalo statistickou závislost na jejich reaktivní agresí. Nízké verbální IQ a raný věk prožitého traumatického stresu naopak korelovaly s proaktivní agresí žen (Connor, Steingard, Anderson, Melloni, 2003).

Pokud definujeme různé typy agrese, nelze opomenout ani sexuální rozměr. Z násilnění se řadí mezi agrese, jichž se obáváme u svých dětí, zejména u dívek, nejvíce. Nemusí se nutně odehrát na opuštěné ulici v noci, ale rovněž na večírku, na táboře i doma. Pachatelem bývá často rodinný přítel či rodič. Sexuální agrese je ale pojmem širším, zahrnujícím veškeré činy sexuální povahy. Řadí se sem i sexuální návrhy či vystavování pornografických fotek (Bourcet, Gravillonová, 2006).

Pedagogičtí odborníci koncentrují svoji pozornost zejména na fyzickou agresí. Vědci však zjistili, že nejrozšířenější formou agrese je verbální agrese. Pachatelé, kteří se jí dopouštějí, dosahují stanovených cílů díky svému dlouhodobému negativnímu působení na oběť, která pak zažívá úzkosti, depresi a mívá dokonce sebevražedné myšlenky. Verbální agrese a její projevy vrcholí během studia středních škol (Poling, Smith, Taylor, Worth, 2019).

Existuje mnoho druhů útoků, kdy se agresor nemusí oběti ani dotknout. Tato rozšířená podoba útoku nezasahuje tělo, nýbrž psychiku skrze nátlak a zastrašování. Může jít o nadávky od spolužáka, např. „Parchante!“, „Zmetku!“. Přestože jsou to „jen“ slova, mohou být velmi bolestivá. Stane-li se dítě či dospívající obětí slovního napadení kvůli svému původu či vzezření spolužáky, a ještě navíc veřejně, jde se o skutečnou agresí.

V tomto případě se jedná o ponížení, což je něco ještě hlubšího a silnějšího, než zesměšnění nebo dotčení hrdosti. Jiný druh agrese představují jedovaté věty z úst dospělých či některé nevhodné výroky vyučujících. Jejich dopad je dlouhodobější a ničivější, protože přicházejí „shora“ (Bourcet, Gravillonová, 2006).

Naskytá se otázka, zda lze hovořit o agresi, když rodiče vztáhnou ruku na své dítě. Česká republika se neřadí k zemím, v nichž je naplácání dítěti na zadek či pohlavek trestným činem. Avšak je třeba rozlišovat mezi výchovným opatřením a trestuhodnou agresí. Nepřiměřený zásah vůči nezletilému dítěti s úmyslem ponížit jeho důstojnost je považováno přinejmenším za přestupek, který je sankcionován až desetitisícovou pokutou (Bourcet, Gravillonová, 2006).

Dospívající se často cítí opuštěni dospělými. Děti potřebují čitelné a pevné osobnosti. Pevnost tvoří hranice. Chybí-li, vládne nejistota a pokusy dětí hranice testovat a zkoušet, kam až lze zajít. Mnoho destruktivních a nápadných aktivit může být pokusem dětí vyznat se ve světě, v němž se nejsou schopny orientovat. Některé projevy chování pak mohou být zoufalým pokusem nebo bezmocným voláním o pomoc (Rogge, 2000).

Dnešní moderní svět je zejména k dětem a dospívajícím skutečně agresivní. Prodej drog před školou, internet plný pornografických fotek, dětské časopisy s nepatřičným obsahem a další obscénnosti. Nutíme je odevzdaně přijímat nastavené normy. A kde v tom všem hledat jasný a dobrovolný souhlas? Tím se dostáváme na začátek k definici agrese: je to vnucené násilí (Bourcet, Gravillonová, 2006).

1.2 AGRESIVITA

Agresivita podle slavného, již jednou citovaného, Edelsbergerova Defektologického slovníku: „*Agresivita pochází z latinského Aggressivus = útočný – vlastnost, postoj nebo vnitřní pohotovost k agresi. V širším smyslu se takto označuje schopnost organismu mobilizovat síly k zápasu o dosažení nějakého cíle a schopnost vzdorovat těžkostem. Někdy se tím míní i celkové úsilí organismu dosáhnout uspokojení vlastních potřeb, zejména výživových a pohlavních*“ (Edelsberger, 2000, s. 29).

Agresivita je komplexní fenomén i adaptační mechanismus, který pomáhá překonávat překážky a přežít. Agresivitou disponuje každý jedinec (v různém rozsahu a intenzitě), nelze ji tedy ze života úplně vyloučit. Agresivní sklony se tvoří v několika prvních letech života. Odvíjí se od dědičnosti, instinktivních předpokladů, výchovy, učení, působícího prostředí i vlastních zkušeností. Neregulovaná agresivita může způsobit narušení

norem společnosti a mezilidských vztahů, proto je zapotřebí ji účelně kontrolovat, usměrňovat a kultivovat prosociálním směrem (Harsa et al., 2012).

Agresivita je v nejširším pojetí tendence (dispozice) k agresivnímu jednání. Určitá výbojnost provází celé dějiny lidstva, je však považována za jev negativní a může vést i k šikaně. Současně je ale i důležitou energií, bez níž se neobejdeme. Rodiče musí své děti naučit s ní pracovat a zajistit, aby ji nezneužívaly, a naopak ji uměly žádaným směrem korigovat (Vágnerová, 2009).

Sklony jednat útočně vůči lidem, zvířatům a věcem, mívají obvykle souvislost s rozpory v oblasti jednání a prožívání a s vnitřní nespokojeností člověka (Šimanovský, 2002).

Příčiny agresivity bývají často hledány ve výchově, kultuře i ve vlivu televize. Přestože je nelze podceňovat, je nutno hledat mnohem hlouběji, tedy v psychických mechanismech. V současnosti se pracuje s třemi okruhy příčin. Onou první je obecný nedostatek aktivity, pohybu a tělesné činnosti. Druhou příčinou je psychický stav, tzv. frustrace, který vzniká, je-li uspokojení aktivizované potřeby v dohledu, ale nemůže ho být dosaženo. S frustrací vedoucí k agresi u dětí se setkáváme obzvláště tam, kde jsou soustavně ponižovány, přetěžovány a žádá se od nich nemožné. Poslední okruh tvoří rozličné formy psychické deprivace. Takový stav vzniká, když nějaká základní psychická potřeba není dlouhodobě uspokojována. Buď zanikne nebo hledá uspokojení náhradním (nepřirozeným) způsobem (Matějček, Dytrich, 1997).

Vztah k násilí u dítěte nejvíce ovlivňují postoje, které zaujímají k agresivitě dospělí, nejčastěji jeho rodiče. Podle vzoru rodičů si tvoří vlastní názor na násilí ve společnosti, v mezilidských vztazích, ujasňují si hodnoty. Učí se respektovat druhé a být respektován a zvládat spory jiným než agresivním způsobem (Vágnerová, 2009).

1.2.1 Rozdíl mezi agresí a agresivitou

Pojmy agrese a agresivita nejsou rozhodně totožné a je nutno je oddělovat, neboť každý znamená něco jiného.

Rozdíl mezi agresí a agresivitou uvádí Harsa et al. (2012) následující:

- Agrese – jakákoli forma chování, která má za cíl někomu ublížit, či ho jinak poškodit. Nemusí se však vždy nutně jednat o negativní projevy chování. V případě překonávání překážek na cestě ke stanovenému cíli, může být efekt sociálně žádoucí (Harsa et al., 2012).

- Agresivita – vlastnost nebo charakteristický rys povahy. Je determinována biologicky, kognitivně i psychosociálně (Harsa et al., 2012).

U agrese hraje velkou roli osobnostní nastavení jedince v čele s agresivitou, kterou podporuje impulzivita, tvrdost a další charakteristiky osobnosti. Agresivita je stálější rys osobnosti a tendence k násilnému chování. Agrese je potom zcela konkrétním projevem zmíněné vnitřní dispozice. Agresivní projevy mají různé podoby, jako je asertivita, hostilita, hněv či násilí (Suchá, Dolejš, 2016).

Agresivní chování lze chápat jako porušení sociálních norem, které narušuje práva a integritu všeho živého i neživého, ve smyslu omezování symbolického nebo reálného. Agresivita je sklon k takovému jednání a agrese je jeho aktuální projev. Agresivita je tedy komplexním pojmem, jímž lze označit různé formy projevů a chování, zatímco agrese je synonymem pro brutalitu a násilí (Vágnerová, 2002).

1.3 ŠIKANANA

Etymologický původ slova šikana lze najít ve francouzském „chicane“ (tj. týrání, obtěžování, pronásledování, zlomyslné sužování, byrokratické lpění na liteře předpisů. Je to patologický jev, jehož výsledkem je ubližování na zdraví, ničení majetku, omezování lidské svobody a důstojnosti (Kyriacou, 2005).

„Šikana je ubližování někomu, kdo se neumí nebo nedovede bránit. Obyčejně mluvíme o šikaně tehdy, když jde o opakované jednání, ve velmi závažných případech označujeme za šikanu i jednání jednorázové, s hrozbou opakování“ (Říčan, Janošová, 2010, s. 21).

V tomto okamžiku je na místě upřesnění uvedené definice podle Říčana a Janošové (2010):

- ✓ Jedná se o ubližování mezi jedinci ve stejném postavení, tj. mezi žáky ve škole nebo studenty, mezi sportovci ve sportovním oddíle, mezi vězni ve vězení, mezi spolupracovníky na pracovišti apod.

Šikanou lze nazvat i ubližování žákům učitelem, ubližování učiteli žáky, sekýrování zaměstnanců nadřízeným či jednání úředníka, vyžadujícího zbytečná a občany obtěžující potvrzení. V diplomové práci se však těmito druhy šikany nezabýváme.

- ✓ Mezi obětí a agresorem existuje asymetrický osobní vztah moci. Oběť si uvědomuje, kdo jí ubližuje, je odkázána na jeho vrtochy a bojí se ho.

- ✓ V definici je zásadní „nemožnost či neschopnost obrany“. Tato může být způsobena tělesnou slabostí, nešikovností či handicapem, invaliditou nebo větším počtem agresorů, kteří oběť lehce přemohou (Říčan, Janošová, 2010).

Pro negativní jev, kterým šikana bezesporu je, ovšem existuje spoustu různých definic. Nyní bych ráda zmínila alespoň některé přední české autory a jejich pohled na vymezení šikany. Kolář (2005) spatřuje v šikanování sociální nemoc, při níž jeden či více žáků používá agresi a manipulaci k záměrnému a opakovanému týrání a zotročování jiného spolužáka či několika spolužáků. Zdůrazňuje rovněž nepoměr sil mezi agresorem a obětí, která se nedovede nebo neumí bránit (Kolář, 2005).

Stejným pohledem se dívá na šikanu Martínek (2009). Podle něj taktéž jeden či více žáků týrá spolužáka či spolužáky, a to úmyslně a opakovaně, za pomoci manipulace a agrese (Martínek, 2009).

Vágnerová (2009) spatřuje šikanu v psychickém a fyzickém ubližování silnějšiho jedince slabšímu jedinci (může se jednat i o skupiny), které je úmyslné a opakované (Vágnerová, 2009).

Průcha, Walterová a Mareš (1995) popisují šikanu jako fyzické, psychické nebo obojí ponižování a týrání dětí jinými žáky nebo dospělými. Děje se tváří v tvář nebo i skupinově. Útočníci jsou žáci fyzicky vyspělejší, starší, sociálně či osobnostně narušení (Průcha, Walterová, Mareš, 1995).

Oproti zmíněným autorům mají výše citovaní Říčan a Janošová (2010) definici šikany poněkud specifitější, a z tohoto důvodu ji považují pro tuto práci za nejvhodnější.

Závěrem lze konstatovat, že všichni naši odborníci na šikanu (Kolář, 2005; Říčan, 1995; Říčan, Janošová, 2010; Vágnerová, 2009; Průcha, Walterová, Mareš, 1995) vidí jako její dominantní rys nerovnost a značný nepoměr sil mezi agresorem a obětí. Podstatný je i záměr neboli úmysl jednání. Důležitým znakem je také opakovanost. Není však nutnou podmínkou, jedná-li se o jednorázové jednání s hrozbou opakování (Říčan, Janošová, 2010).

Jestliže k zesměšňování a ponižování dochází prostřednictvím elektronické komunikace (e-mail, SMS, sociální sítě, chat, internetové stránky se zveřejněným urážlivým obsahem apod.), mluvíme o kyberšikaně. Je to jen další forma ubližování, nijak zvlášť se svou podstatou nelišící od běžné šikany. Její nebezpečnost spočívá v rychlosti šíření informací mezi zúčastněnými, v počtu sledujících a v časové neomezenosti (Bittmannová, Bittmann, 2016).

1.4 KYBERŠIKANA

Moderní technologie představují svět, který je stále dokonalejší a nabízí neuvěřitelné možnosti, jak si vyhledat informace a rozšířit znalosti. Progresivní komunikační technologie a internet přitahují mladou generaci natolik, že je u nich ochotna trávit dlouhé hodiny. Na počítači lze poslouchat hudbu, shlédnout filmy nebo hrát interaktivní hry. Pro děti staršího věku a pro dospívající představuje zdroj informací a vyhledávaný komunikační nástroj (Vágnerová, 2009).

Kyberšikana neboli Cyberbullying je problém ve společnosti, a to hlavně mezi studentskou populací. Zahrnuje použití textu, e-mailu, chatovacích místností, kamer, mobilních telefonů či webových stránek. Vyskytuje se ve škole i mimo ni, a mnohdy ovlivňuje sociální interakci mezi studenty ve škole. Žádná jednoznačná definice kyberšikany neexistuje, obecně je vnímána jako šikanování přes internet. Jedná se o vzorce opakujících se negativních offline nebo online akcí, u nichž je patrna nerovnováha sil. Může se jednat například o zveřejnění nebo zaslání škodlivého materiálu, či některou z forem sociální agrese, která využívá digitální technologie či internet (Redmont, Lock, Smart, 2020).

Kyberšikanu lze chápat jako jednu z možných variant psychické šikany. Odlišnost můžeme pozorovat zejména ve způsobu realizace útoků pomocí informačních technologií, které zajišťují šikanujícímu určitou anonymitu. Kyberprostor představuje vedle osobního kontaktu ještě další platformu k útokům. Někdy jsou ICT prostředkem bezpečné odvety žáků, kteří jsou v běžném prostředí šikanováni klasickými formami. Jednorázové zveřejnění na internetu sice nesplňuje podmínku opakovanosti, ale je do určité míry nahrazeno veřejným přístupem k obsahu, který zůstává k dispozici (Janošová et al., 2016).

Projevů kyberšikany je mnoho. Například Vágnerová (2009) uvádí tyto:

- Záměrné zavirování počítače
- Snaha o odcizení osobních údajů
- Zasílání výhružných nebo vulgárních zpráv
- Napadání oběti na diskuzních fórech, webech nebo při chatování
- Zneužívání či vytváření webových stránek, na kterých jsou zveřejňovány fotky, videa, vtipy, které si může na internetu prohlédnout mnoho lidí a pro dítě jsou zesměšňující
- Zasílání urážlivých, agresivních a obtěžujících e-mailů (spamy)
- Vyfotografování nebo nafilmování „zbité“ oběti a rozesílání pořízených záběrů mobilním telefonem mezi spolužáky či zveřejnění na internetu (Vágnerová, 2009)

V mnohých zemích již přijaly vzhledem ke kyberšikaně bezpečnostní opatření a zákony, např. v USA je federálním zločinem (od roku 2006) (Vágnerová, 2009).

V dnešním technologicky vyspělém světě incidenty kyberšikany narůstají. Je to realita, existující ve školách i v širší komunitě. Pedagogové musí neustále rozvíjet své znalosti a dovednosti, aby byli schopni kyberšikanu identifikovat, implementovat efektivní strategie a zapojit se do aktivního programování prevence (Redmont et al., 2020).

Děti a mladiství ve virtuálním prostoru v současné době tráví velkou část svého společenského života. Například v Izraeli to podle provedených výzkumů, znamená používání WhatsApp, která je nejoblíbenější arénou sociálních sítí v zemi. S rostoucím používáním WhatsApp kyberšikana prudce vzrostla. Kyberšikana se odehrává ve virtuálním společenském prostoru, ale může se snadno rozšířit i do skutečného sociálního prostoru, například do třídy. To negativně ovlivní její sociální klima a naruší sounáležitost mezi studenty. Vzniklý stav má následně dopad na duševní pohodu adolescentů a zabraňuje jejich žádoucímu fungování (Kashy-Rosenbaum, Aizenkot, 2019).

Problémem je neustálé zpřístupňování digitálních technologií školní mládeži. V USA má 88 % dospívajících přístup k mobilním nebo chytrým telefonům. 90 % z nich si s jejich pomocí vyměňuje zprávy a texty. Teenageři ve věku 13 až 17 let jsou často online (připojeni). Například: 92 % dospívajících hlásí, že bude online téměř neustále, 56 % online několikrát denně a 12 % jednou denně. Pouze 6 % dospívajících uvádí, že se k internetu připojuje jednou týdně a 2 % je online méně často. Podobně v Austrálii v letech 2014–2015 tvořili nejvyšší podíl uživatelů (99 %) adolescenti ve věku 15–17 let. Dospívající tráví na internetu 18 hodin týdně, nejčastěji (91 %) na sociálních sítích (Redmont et al., 2020).

2 ŠIKANA

2.1 PŘÍČINY ŠIKANY

Mezi spouštěcí mechanismy šikanování patří zejména destruktivní dynamika nemocné skupiny, rizikové charakteristiky osobnosti a v neposlední řadě prostředí s absencí prevence (Kolář, 2005).

Janošová (2016) hovoří o třech oblastech skupinových faktorů, které mají zpravidla na vznik a vývoj šikany vliv:

- Přítomnost více účastníků šikany při většině incidentů, než jen šikanujícího a šikanovaného, kteří svým chováním ovlivňují jejich průběh

- Vzájemné vztahy mezi žáky v rámci třídy – popularita, přátelství
- Normy skupiny – sdílená přesvědčení, postoje (Janošová et al., 2016)

Existuje mnoho faktorů, které vznik šikany zapříčiňují. Některé z nich jsou na první pohled zřejmé, u jiných je třeba nahlédnout hluboko do problému. Skrytou příčinou může být třeba tlak kolektivu na chlapce či mladíka, aby se choval podle očekávání mužně a tvrdě. O dalších motivech šikany mluvíme většinou neradi, protože by bylo ponižující, abychom je sami sobě přiznali. Patří k nim snaha ovládat druhé, touha po moci a krutost. Řadíme sem i zvědavost a nudu, tedy v podstatě experimentování (Říčan, 1995).

Šikana je zvláštním případem agrese mezi lidmi. Člověk se chová agresivně na základě svých vrozených instinktů, které se utvářejí v prvních letech života. Lidská agresivita však není nezničitelnou energií, jež by se nutně musela vybit. Aby nebyla tolik nebezpečná, lze ji všelijak usměrňovat (Říčan, 1995).

Příčiny mohou být i osobnostní. Při hlubším rozboru lze v osobnosti šikanujících najít primitivní narcistní tendence (nekritický sebeobdiv, snaha překonat pocity méněcennosti). Jejich vývoj souvisí s citovým strádáním v dětství a chybami ve výchově. Stresovaní rodiče přenášejí stres na své potomky. Agresivita vůči slabšímu potomku funguje jako ventil, i když patologický. K citovému strádání může docházet všude, proto lze šikanující jedince najít jak v nižších, tak ve vyšších společenských vrstvách (Novák, Capponi, 1996).

Co lidskou bytost přiměje k mučení jiných lidí? Starořecký filosof Platón se domníval, že lidský mozek neumí porozumět zlu. Odborníci jsou nezdědka zastánci názoru, že nejen útočníci, ale dokonce i oběti, jsou psychopati. V některých případech to jistě platí, ale vzhledem k četnosti agresorů a obětí ve školách bychom měli být nuceni se domnívat, že do školy má většina normálních dětí vstup zakázán. Stejně jako je v našich genech zakódován sklon ke krutosti, je zde i náchylnost k soucitu (Kolář, 2005).

Nejmocnější lidský energetický potenciál tvoří pudy. Jsou nebezpečné tím, že dokážou prolomit rozumovou kontrolu, neboť způsobují maximální vzrušení. Prostřednictvím trýznění druhého uspokojují někdy lidé i svá zvláštní přání, na základě pudů či instinktu nevysvětlitelná. Jedná se o experiment, jak se zachová při bolesti, ponížení, ve strachu, a k čemu ho lze přinutit (Říčan, Janošová, 2010).

2.2 FORMY A DRUHY ŠIKANY

Základní formy šikany kategorizuje Kolář (2011), ve své knize *Nová cesta k léčbě šikany*. Uvádí tyto:

- Šikana v závislosti na typu agrese – fyzická, psychická, smíšená, kyberšikana jako speciální forma psychické šikany
 - Šikana podle typu školy a věku dětí – mezi předškoláky, žáky 1. stupně, žáky 2. stupně, gymnazisty, učni, vysokoškoláky apod.
 - Šikana z pohledu genderového – dívčí a chlapecká, chlapců vůči dívkám, děvčat vůči chlapcům, homofobní šikana
 - Šikana ve školách s různým vedením – s demokratickým, autoritativním
 - Šikana podle aktérů se speciálními vzdělávacími potřebami – šikana nevidomých, neslyšících, mentálně retardovaných, tělesně postižených žáků, ... (Kolář, 2011)
- Vnější projevy šikany lze vhodně rozlišit pomocí „trojdimenzionální mapy“, která člení agresi na fyzickou a verbální (slovní), aktivní a pasivní a v neposlední řadě na přímou a nepřímou (Kolář, 2005; Vágnerová, 2009).

Uvážíme-li dimenzi aktivity a pasivity, vzniká dle našich předních autorů Koláře (2005) a Vágnerové (2009) osm možných druhů agrese:

- fyzická aktivní přímá (kopání, bití, škrcení)
 - fyzická aktivní nepřímá (vyslání „nohsledů“ k bití, okradení, schování věci)
 - fyzická pasivní přímá (cílené fyzické bránění někomu, například posadit se)
 - fyzická pasivní nepřímá (odmítnutí oprávněných požadavků)
 - verbální aktivní přímá (nadávky, urážky, ponižování oběti)
 - verbální aktivní nepřímá (posměšné verše, pomluvy – symbolická agrese)
 - verbální pasivní přímá (ignorace oběti, odmítání komunikace s ní)
 - verbální pasivní nepřímá (neposkytnutí zastání neoprávněně obviněnému)
- (Kolář, 2005; Vágnerová, 2009)

Přímá šikana je značně různorodá. Spočívá v širokospektrém násilí, od slovního napadání a poškozování věcí, přes zotročování, až k ponižující tělesné manipulaci a působení bolesti. Cílem nepřímé šikany je spolužáka sociálně izolovat a vyloučit ho z činnosti skupiny. Obě varianty jsou často kombinovány. Šikana mívá různé formy. Ve hře může i být sexuální zájem nebo rasismus (Říčan, Janošová, 2010).

Perspektivním hlediskem při zkoumání šikany je také genderový aspekt. Dívčí šikana mívá na rozdíl od chlapecké podobu spíše pomluv, psychického týrání, intrik, odmítání a častěji se odehrává v rámci kamarádky vztahů. Šikanované dívky bývají na svých trýznitelkách doslova citově závislé, považují je za přítelkyně. Odhalení agresivní podstaty těchto navenek přátelských vztahů bývá pro pozorovatele zvenčí velmi obtížné. Pokud chlapci šikanují chlapce, nebývají obětí a agresor v přátelském vztahu. Inter-genderová

šikana (mezi dívkami a chlapci) může mít erotický podtext. Dívky figurují v roli agresorů méně často, většinou jsou trýzněny chlapci (Říčan, Janošová, 2009).

Odborné i laické chápání šikany je v současnosti ovlivněno dvěma podstatnými sociálními faktory. Jedná se o obecnou představu o nárustu šikany ve společnosti, související se zvyšující se informovaností veřejnosti a o její fenomenologický posun k formám méně nápadným. Jedinci, jejichž záměrem je agresivní jednání, zvažují nejprve jeho následky a přínos. Cílem je volba strategie, která maximálně oběť poškodí, a zároveň bude pro něj bezpečná (Janošová et al., 2016).

Určité formy šikany, dříve percipovány jako přijatelné, jsou v posledních letech posuzovány jinak. Zásadní roli sehrál nástup ICT (informačních a komunikačních technologií), rostoucí informovanost a preventivní pedagogické programy na většině škol. Mladé populaci je šikana prezentována prostřednictvím médií a autorit jako jednoznačně nepřijatelné jednání. Zřejmě i proto dnes čelíme především nepřímým a méně nápadným formám (Janošová et al., 2016).

2.2.1 Neobvyklé formy šikany

Termínem neobvyklá šikana označujeme takovou její formu, která nás může šokovat svou podobou. Zvláštních forem šikanování není mnoho, mají však nezanedbatelný charakter a je třeba si na ně dát obzvláštní pozor (Kolář, 2005).

Podle Koláře (2005) existují dvě skupiny specifických šikan:

Fyzicky extrémně brutální šikany, s nimiž jsme konfrontováni nečekaně (staneme se náhodnými svědky). Jde o útok na integritu pedagoga a ohrožení jeho bazální potřeby bezpečí. Příklady: výbuch šikany – lynčování spolužáka celou třídou, v extrémních případech i celou školou. Může mít podobu ponížení a sexuálního násilí (Kolář, 2005).

Šikana se změnou v základním schématu - odlišnost v organizaci života školy, malá propojenost šikanování se školou, zvláštnosti účastníků. Příklady: šikana v uzavřených zařízeních (internáty, pastáky), školy se speciálně organizovanou výukou, rasově motivovaná šikana, šikana umocněná alkoholem či drogou, mocensky i ekonomicky vlivní rodiče brání nápravě, sexuální šikana, dobrovolné „otročení“ dětí, šikana v rámci integrace, kdy je šikaně vystaveno handicapované dítě (Kolář, 2005).

2.2.2 Druhy kyberšikany

Kyberstalking – neustálé obtěžování uživatele a sledování jeho aktivit, nejčastěji osobou, která byla nebo je obětí blízká (kamarád, partner) a z různých důvodů nedokáže akceptovat ukončení jejich milostného či přátelského stavu. Stalkery je velmi těžké odhalit, působí mile a sympaticky a většinou jsou těmi posledními, u nichž by byla oběť schopna si připustit, že jsou to oni (Eckertová, Dočekal, 2013).

Kybergrooming – takové chování uživatelů sítě (kybergroomerů, predátorů), které má za cíl vzbudit v oběti falešnou důvěru a vylákat ji k reálné schůzce. Na ní může pachatel konat na oběti fyzické násilí nebo ji zneužít sexuálně. Jednotlivé etapy útoku se skládají z několika fází: přípravné, kontaktování oběti – formování vztahu a přátelství, přípravy na útok a samotného útoku (Kopecký, 2015).

Flaming – agresivní chování v podobě nadávek, urážek a vyhrožování. Je populární zejména při konverzaci nebo komentování fotek. Záměrem slovního napadení je anonymně a beztrestně oběť naštvat, rozčítit, vyprovokovat, či ponížit (Šmahel, 2003).

Hoax („podfuk“) – šíření poplašných, smyšlených zpráv, které vzbuzují strach a paniku. Je to nejrozšířenější druh rizikového chování, mívá podobu pyramidových her, falešných proseb o pomoc, popisu reálného nebezpečí, nabídek jednoduchého výdělků nebo řetězových dopisů štěstí (Čech, Zvoničková, 2017).

Sexting – elektronické rozesílání zpráv, vlastních fotografií a videa se sexuálním obsahem ve virtuálním prostředí. Účastníci takové komunikace riskují vydírání skrze zneužití osobní materiály. Důležitá je opatrnost a neposkytování kompromitujícího obsahu nejen cizím osobám, ale dnes už ani rodině či partnerovi (Kopecký, 2015).

2.2.3 Co je a není šikana

Šikanu je důležité odlišovat od jiných typů agresí. Musí zde být zřejmý nepoměr sil, kdy se oběť nemůže nebo neumí bránit, rovněž samoučelnost převahy útočníka nad obětí. (Kolář, 2001).

Mnohdy nesprávně rozšiřujeme pojem šikany o násilné nebo jiné poškozující jednání, které však její definici neodpovídá. Jedná se převážně o krádeže a pomluvy, které nejsou nástrojem sociální izolace a o rvačky mezi stejně silnými žáky. Není to správný termín ani pro vydírání celé třídy partou rváčů, přestože se opakuje. Formu šikany nemusí mít ani hrubé „kanadské žerty“, rasové násilí či donucení spolužáka ke krádeži nebo jiné trestné činnosti (Říčan, Janošová, 2010).

Je obtížné určovat hranice mezi šikanou a nevinným škádlením, přestože je jejich vnitřní rozdíl značný. Co jeden považuje za „legráčku“ či „klukovinu“ může být pro druhého příčinou nemalých psychických problémů. Pocit šikanování je tedy do jisté míry subjektivní. Zatímco škádlení je pro zúčastněné strany zábavou, šikana způsobuje obětem bolest a ponížení a baví se jen agresor (Vágnerová, 2009).

Šikanování postihuje skupiny s rovnocennými vztahy mezi jejími členy. Ve školství se tedy jedná o děti a mládež, učitele a vychovatele. Příbuzným fenoménem zla ve škole může být i syndrom týraného učitele a zneužívání moci učitelem. V prvním případě se jedná o týrání pedagoga žáky i syndrom týraného rodiče, tj. násilí dětí vůči rodičům. Zde mluvíme o „nepravém“ šikanování. V druhém případě přichází ve školním prostředí v úvahu týrání žáka učitele a bossing (terorizování učitele ředitelem). Ze sféry mimoškolní sem řadíme zastrašování, například: pacienta lékařem, dítěte rodičem, vojáka důstojníkem nebo občana policistou. V těchto případech hovoříme o zneužívání moci (Kolář, 2005).

2.3 PROJEVY ŠIKANY

2.3.1 Trojrozměrný pohled na šikanování

Důležité je vidět každý konkrétní případ šikany zevnitř i zvenčí a postihnout jej ze tří praktických hledisek (Kolář, 2005).

2.3.1.1 Šikanování jako nemocné (patologické) chování

Šikana je bezesporu nemocným, tedy patologickým chováním. Je to týrání a zotročování jednoho nebo několika žáků jedincem či skupinou, které je úmyslné, převážně opakované, a ke svému prosazení využívá manipulaci a agrese (Kolář, 2005).

Pojmy manipulace a agrese je zapotřebí, dle Koláře (2005), je konkretizovat:

- Fyzická agrese, používání zbraní (oběť je agresory mlácena, fackována, svazována provazy, škrcena, vysvlékána do naha apod.).
- Slovní agrese, zastrašování pomocí zbraní (agresoři vyhrožují oběti zabitím – zastřelením, oběšením, násilím; šikanovanému je sprostě nadáváno; uráží jeho rodiče; útočníci se vysmívají zejména slabostem a handicapům oběti).
- Krádeže, manipulace s věcmi a jejich ničení (krádeže peněz, oděvů, dokladů a jídla obětem, ničení jejich věcí, trhání sešitů a učebnic, ...)

- Manipulativní a násilné příkazy (oběť je donucována platit výkupné, nenávratně půjčovat peníze, veřejně se ponižovat atd.)
- Zraňování oklikou, izolací a „uměleckými výtvy“ (tj. ignorování oběti, nereagování na její požadavek, svádění na ni provinění druhých; kruté a rafinované básně, kresby, někdy příkazující oběti spáchání sebevraždy apod.) (Kolář, 2005).

2.3.1.2 Šikanování jako závislost

Jedná se o oboustrannou vazbu mezi obětí a agresorem, jejichž vzájemný vztah je nesymetrický a nesvobodný, vyvolávající strach druhého ke skrytí strachu vlastního. Tento princip v zásadě rozděluje žáky na „slabé“ a „silné“. Je to předvedení své přednosti tak, aby zakryla slabost. „Slabí“ jsou pak ochromeni strachem natolik, že ukážou i slabosti, které skrývali. Mezi těmito diferenciovanými skupinami žáků vzniká trvalá a vzájemná vazba, potřebují se. Experimentování a hra se strachem se v pokročilých stádiích zvrhne v závislost mezi obětí a agresorem (Kolář, 1997).

Slovní či fyzické, nejčastěji obojí škádlení je nevinná legrace, oblíbená zábava, způsob vzájemného poznávání, trénink komunikace i způsob navazování bližších vztahů. Toto pošťuchování se čas od času vyhroťí a dojde na hrubší nadávku či dokonce na ránu. Na nadávku se obvykle u dětí odpovídá nadávkou, na ránu ránou. To však neplatí pro budoucí oběť. Ta se poleká, a tím se její pozice pomalu mění. Pokud nedokáže vyvážit svou nedostatečnou tvrdost adekvátní schopností, dostává se do role outsidera a pro agresora snadnou kořistí. (Říčan, Janošová, 2010).

„Pilulkou“ proti strachu se pro agresora stává ovládnutí a znásilňování vůle oběti. Dostává se mu tak pocitu absolutní moci a nadřazenosti. Přestože tuto „slast“ nedokáže ani pojmenovat, ovládá ho čím dál víc. Má nutkání stupňovat a zdokonalovat utrpení oběti, stále více ji potřebuje, je na ní závislý (Kolář, 1997).

Šikanovaný je agresorem napadán čím dál častěji a surověji, ať už urážkami nebo ranami. Ztrácí tím postupně i dobré vztahy se spolužáky, které si vybudoval v minulosti. Jeho slabiny začne třída nemilosrdně využívat ke své zábavě (Říčan, Janošová, 2010).

Stupňování brutality ze strany agresora mnohdy vyvolá u oběti prolomení obrany vůči bolesti tělesné i psychické. Dochází k rozpoutání sebezničujících sil, jež vyhovují mučitelům. Tento stav může vést až k extrémní formě závislosti, kterou je identifikace s agresorem. Šikanovaný pak agresora obdivuje a považuje ho za kamaráda. Na slovo ho poslouchá, odezírá, co má dělat (Kolář, 1997).

2.3.1.3 Šikanování jako onemocnění celé skupiny

Šikanování se neděje ve vzduchoprázdnu, ale v rámci vztahů v nějaké konkrétní skupině. Tento fenomén tedy není záležitostí pouze agresora a oběti, ale je těžkou poruchou vztahů, lze říci nakažení infekcí, celého skupinového organismu. Tyto vztahy se určitým způsobem vyvíjí a mají vnitřní dynamiku. Od své zárodečné podoby směřují postupně až k nejvyššímu stupni ničení veškerých pozitivních vztahů mezi jednotlivými členy konkrétní skupiny. Léčit „virus“ šikanování může jen ten jedinec, kterému se podaří porozumět mechanismu, který mění zdravou skupinu na nemocnou (Kolář, 2005).

Šikana je procesem, ve kterém je zapojena celá vrstevnická skupina, incidenty o dvou aktérech (agresor a oběť) tvoří pouhých 12 – 15 % všech případů. Bývá velmi dobře ukryta před zraky dospělých a viditelná je pouze pro vrstevníky, kteří jsou často vtaženi do děje. Žáci tvoří menší spřátelené vrstevnické skupiny, v nichž je patrný obdobný přístup k šikaně. Některé party šikanují, jiné jsou v rolích obránců. Šikana bývá často prostředkem budování pověsti rebela a publicity. Ve skupinách existují normy, předepisující členům, jak se chovat, a jak myslet. Někteří žáci mohou být tedy pod tlakem skupiny, aby se účastnili šikany. Většina jich s šikanovanými soucítí, avšak nemají dostatečnou odvalu se oběti zastat, aby nepřišli o své postavení mezi vrstevníky (Janošová et al., 2016).

2.3.2 Mýty o šikaně

Šikana je spojována s množstvím mýtů. V tomto směru je zapotřebí obezřetnosti, neboť mohou lehce způsobit, že pedagogové ani rodiče šikanu „nevidí“, případně ji řeší nevhodným způsobem (Vágnerová, 2009; Fieldová, 2009).

Nejčastější omyly vznikají podle Vágnerové (2009) a Fieldové (2009) v následujících případech:

- Šikanují hlavně chlapci.

V roli šikanujících najdeme jak chlapce, tak dívky. Rozdíl spočívá v častějším psychickém šikanování ze strany dívek, které je hůře rozpoznatelné, a proto navenek působí, že je ho méně (Vágnerová, 2009; Fieldová, 2009).

- Šikanují pouze hloupí surovci.

V roli agresorů najdeme i inteligentní děti z „dobrých“ rodin. Šikana bývá v těchto případech podstatně rafinovanější a hůře rozpoznatelná, často je uskutečňována skrze další jedince (Vágnerová, 2009; Fieldová, 2009).

- Oběť si za to může sama.

Terčem šikany jsou děti, které se nějak (vzhledem, handicapem, nadáním, chováním) odlišují od třídního kolektivu. Nezřídká je dokonce sama oběť přesvědčena o vlastní vině za ubližování. Je proto nezbytné neustále dětem vštěpovat, že žádná jejich odlišnost nemůže být důvodem, aby jim kdokoliv ubližoval (Vágnerová, 2009; Fieldová, 2009; Čáp, 2012).

- Týraný si může pomoci sám.

Oběť většinou nemůže celou situaci sama napravit, neboť šikanování je onemocnění vztahů v celé skupině. S pokročilostí stádia šikanování přirozeně stoupá obtížnost nápravných snah (Vágnerová, 2009).

- Mému dítěti se to nestane (být obětí, být agresorem).

Šikana může, stejně jako chřipka, postihnout kohokoliv. Důkazem toho jsou nejen jednotlivé případy, ale i prováděné statistiky (Vágnerová, 2009; Fieldová, 2009; Čáp, 2012).

- Řešením je dodržování přísné kázně.

Právě vnitřní mechanismy tuhých systémů šikanu umožňují. Daří se jí v prostředí, kde má jeden moc nad vůlí druhého. Obecně známá je například vězeňská nebo vojenská šikana (Vágnerová, 2009; Fieldová, 2009; Čáp, 2012).

- Intuitivní zásah dobrého učitele je správný.

Stane-li se učitel svědkem šikany a není-li po odborné stránce připraven ji řešit, je často jeho zásah pod tíhou emocí nevhodný. Okamžitý útok sice zastaví, ale dalšímu šikanování nezabrání, neboť se již dále hlouběji nezabývá podstatou a příčinou problému (Vágnerová, 2009; Fieldová, 2009).

Má-li být šikanování omezeno, nesmíme zůstat v roli pasívních pozorovatelů, ale musíme sami aktivně přispívat a mýtům o šikaně nepodléhat. Nelze nikomu dovolit, aby jeho ubližování druhým beztrestně procházelo (Vágnerová, 2009)!

2.4 STÁDIA ŠIKANY

Šikanování je onemocnění, které má svá vývojová stádia. Každé z nich potřebuje pro svoji úspěšnou léčbu jiný druh zásahu. Existuje pětistupňové schéma, které proces mrzačení vztahů ve skupině zachycuje (Kolář, 2005).

Kolářova podrobně rozpracovaná teorie vývoje šikany, členěná do pěti stádií, předběhla v době svého vzniku její pojetí ve většině zemí Evropy. V mezinárodní literatuře je takto detailní popis, klíčových zlomových bodů (ve vazbě na konkrétní řešení) i vnitřního vývoje šikanování, velmi ojedinělý. Způsob pomoci, respektující diferenciaci jednotlivých stádií, se stal podstatným znakem české šikanologie (Janošová et al., 2016).

Vyšetřováním šikany v prvním nebo druhém stádiu se může zabývat škola, ve stádiích pokročilejších je nutné se obrátit na odborníky, např. speciální pedagogy, psychology nebo na pracovníky středisek výchovné péče (Vágnerová, 2009).

2.4.1 První stupeň = zrod ostrakismu

V každém zdravém kolektivu se brzy objeví jedinci, kteří se při „hře se strachem“ nacházejí na sociometrickém chvostu. Bývají označováni jako černé ovce, outsideri, obětní beránci apod. Jmenovaní zakoušejí tzv. ostrakismus, tj. prvky šikanování (Kolář, 2005).

Jedná se o mírné, většinou psychické formy násilí, při nichž se člen na okraji skupiny necítí dobře. Není oblíbený, ostatní jej neuznávají, odmítají, pomlouvají, nebaví se s ním, vymýšlí legrácky na jeho účet. Tato situace má podobu zárodečné šikany a je třeba ji zamezit hned na začátku, aby nedošlo k rozvoji do stádií pokročilých. Vědomým či nevědomým přispěvatelem může být sám pedagog. Ve třídě má oblíbeného žáka, povyšuje ho nad ostatní, jinému dítěti opakovaně vytýká jeho neschopnost nebo slabiny a snižuje jeho autoritu. Na periferii třídy pak děti zažívají první formy psychického násilí (Vágnerová, 2009).

2.4.2 Druhé stadium – přitvrzování manipulace, fyzická agrese

Existuje více důvodů, proč ostrakismus přerůstá do dalšího stupně. Nejčastěji se vyskytují dvě vzájemně se podmiňující příčiny: ostrakizovaní žáci začnou být používáni jako ventil při stoupání napětí ve skupině nebo agresivní asociálové v rámci jejich „přirozenosti“ používají k uspokojování svých potřeb od samého počátku násilí. Chut' moci může vyvolat prolomení posledních zábrán a disponovaní jedinci začnou své agresivní chování opakovat. Situace je nepříznivá zejména v případě, kdy násilí praktikuje sociometrická hvězda a vůdce třídy jako „úlevnou“ zábavu pro obveselování svých obdivovatelů (Kolář, 2005).

Psychický nátlak přerůstá do prozatím mírné fyzické agrese. Ostrakizovaní žáci jsou hromosvodem, spolužáci se skrze ně odreagovávají před obtížnými písemnými pracemi, při prožívání nepříjemných pocitů a konfliktních situací (Vágnerová, 2009).

Další vývoj závisí na zaměření skupiny, míře jejího pozitivna a postoji jednotlivců k šikaně. Lze-li stavět na kamarádství, soudržnosti, správných morálních hodnotách, negativním postoji k ubližování slabším a k násilí, nemá šikanování šanci uspět. Jestliže je však imunita kolektivu vůči šikaně nějak oslabena (atmosférou rivality, nepřátelství a lhostejnosti), je téměř jisté, že zde násilí zakoření (Kolář, 2005).

2.4.3 Třetí stupeň (klíčový) – vytvoření jádra

Toto stádium tvoří klíčový moment a rozhoduje o tom, zda se šikana přehoupne z počátečního stupně do stupně pokročilého. Skupinka agresorů utvoří „úderné jádro“ a systematicky začíná šikanovat oběti, osvědčené při ostrakizování. Nezformuje-li se rovnocenná pozitivní skupina, tažení agresorů míří dál (Kolář, 2005).

Příznaky třetího stádia (Vágnerová, 2009):

- falešná solidarita – „nebonzovat“ je normou
- pyramida šikanování – hierarchie moci a vlivu: agresor/agresoři; pomocníci, přísluhovači, nohsledi; přihlížející jedinci, mlčící většina; oběť/oběti
- distancování ostatních spolužáků od obětí – neubližují jim, ale ani nepomohou
- oběť – smíření se situací, vyhýbání se agresorům
- nález třídní oběti – objekt zábavy a odreagování frustrace
- pokřivení morálky – všichni vědí o šikaně, ale nikdo nijak nezasáhne, nepomůže, šikana se ho netýká (Vágnerová, 2009)

V tomto stupni šikany je ještě možná rychlá a bezpečná pomoc ze strany pedagoga. I žáci, jejichž vývoj byl dříve morálně odpovídající, postupně přejímají normy agresorů. Bez pomoci zvenčí přejde šikana do další fáze bez povšimnutí (Vágnerová, 2009).

2.4.4 Čtvrtý stupeň – normy agresorů přijímá většina

Normy agresorů se staly nepsaným zákonem. Neformální tlak získává novou dynamiku a málokdo si dovolí postavit se mu. Ve skupině dochází k zásadní proměně. Podobně jako buňka napadená virem, je navenek zachována, ale zevnitř se rozkládá. Vytváří se alternativní identita jejich členů, naprosto poplatná normám vůdců. I ukáznění žáci se chovají krutě a názory pedagogů jsou zcela v pozadí (Kolář, 2005).

Oběť přijímá svou roli a stává se, že se přestane agresorům vyhýbat. Někdy je dokonce sama vyhledává. Důvodem je pocit jisté vlastní závislosti. Navenek pak působí jako kamarádi (Vágnerová, 2009).

Útočníci ubližují z nudy, pro své pobavení, těší je strach obětí a jsou již na svém šikanujícím chování zcela závislí. Se stavem krutosti je smířená i oběť, nebrání se. Mohou se u ní projevit znaky PTSP (posttraumatické stresové poruchy), která vzniká jako následek těžkého prožitého traumatu. Dochází ke znovuprožívání traumatické události ve vzpomínkách a ve snech, k pocitům hrůzy, bezmoci a strachu o život. Častým projevem je vybavování zvuků, obrazů, chutí, spojených s okamžiky bezmoci (Martínek, 2009).

2.4.5 Páté stádium – totalita (dokonalá šikana)

V posledním stádiu jsou normy agresorů zcela přijaty a respektovány téměř všemi členy skupiny. Nazývá se stádiem vykořisťování, nastupuje plná totalitní ideologie šikanování. Děti jsou pomyslně rozděleny na dvě sorty – na otrokáře a otroky. Otrokáři na otrocích využívají všechno, od materiálních prostředků, přes jejich city, tělo, až po školní znalosti. Sami sebe označují za krále, nadlidi, nacisty, ministry. Důkazem jejich moci je neschopnost obrany otroků před atakami otrokářů (Kolář, 2005).

Šikanování lze označit jako skupinový program, v němž jedni mají všechna práva a druzí nemají práva žádná. Agresor vlastní oběť jako svůj majetek, ztrácí zbytky zábran. Normy skupiny přijímá i oběť, stav považuje za normální, je závislá na tyranovi, dochází k paradoxnímu jevu – oběť brání agresora. Ví, co ji čeká, prožívá bolestivou „jistotu“. Dokonalá šikana neboli totalita se může objevit i na základních školách (Vágnerová, 2009).

2.5 KDE K ŠIKANĚ DOCHÁZÍ

K šikanování obecně dochází v různých prostředích (v rodině, ve škole, v učilištích, na vojně, v zaměstnání). V rodinách se objevuje nejčastěji týrání, ponižování a sexuální zneužívání dětí. Jsou však známy i případy týrání rodičů a sourozenců adolescentem, kdy trápení rodiče své dítě ještě kryli (Novák, Capponi, 1996).

Ve školním prostředí je nejběžnější vnitrotřídní šikana, uskutečňující se mezi spolužáky jedné třídy. Je považována za nejnebezpečnější, neboť je pro oběť nejtrýznivější a poškozuje ji psychicky. Navíc kazí celkovou atmosféru a dlouhodobě tvořené vztahy mezi dětmi, které ve škole žijí. V nenápadné podobě ji lze pozorovat i při vyučování. Její projevy přítomný pedagog podceňuje nebo není schopen je zvládnout. Jedná se o drobné naschvály, poznámky a posměšky. Učitel je často považuje za běžnou nekázeň při výuce, nanejvýš za drobný přestupek. Týraný si však dobře uvědomuje, že je to pouhá „předehra“ (Říčan, Janošová, 2010).

V plné síle a krutosti propuká šikana o přestávkách a ve chvílích, kdy není učitel nablízku. V tu chvíli nemá oběť ani jeho částečnou ochranu. Děje se ve třídě nebo v jiných prostorech školy, ale i cestou ze školy nebo do školy. Agresoři šikanují jednoho či více spolužáků, výjimečně i většinu třídy. Někdy se nechá k šikaně strnout většina třídy. Agrese proti jedinci pak nabývá dramatických forem, které mohou ohrozit nejen zdraví dítěte, ale i jeho život (Říčan, Janošová, 2010).

Někdy dochází ke školní šikaně v ústraní. V nějakém zákoutí (na toaletě, v šatně), do

něhož mají žáci přístup, ale dozorující pedagog tam nechodí. Při útocích je přítomna pouze oběť a agresor, případně menší, maximálně tříčlenná, skupinka agresorů (Říčan, 1995).

Lze tedy shrnout, že k šikaně dochází v jakékoliv škole, státní či soukromé, bohaté či chudé, malé či velké, výhradně dívčí či chlapecké nebo smíšené, tradiční, náboženské, pokrokové, internátní i docházkové. Děje se přímo ve škole (ve třídě, na toaletách, na hřišti, v šatně v jídelně, na chodbách i na škole v přírodě), ale i mimo ni (v družině, na cestě do nebo ze školy, na hřištích, diskotékách, v nákupních centrech) (Fieldová, 2009).

Diplomová práce je sice zaměřena na školní prostředí, ale krátce si dovolíme zmínit i šikanování na vojně a v zaměstnání. Základem kázně vojenské jednotky je představa, že se voják musí bát víc svých nadřízených než nepřítele, což tvoří pro zrod a rozvoj šikany ideální podmínky. Přestože zmíněný přístup patří již do vojenského muzea, diferencuje vojenský slang v našich podmínkách protiklad mezi „mazáckou“ a „gumáckou“ neboli „lampasáckou“ vojnou. První reprezentuje po určitou dobu se podřízení šikaně a následný veget, tj. období pohodlí. Druhá proklamuje plnění povinností po celou dobu, a proto je považována za nesmyslnou. Nejde jen o nevyspání, nepohodlí, bolest a zvýšenou únavu, ale o pocit bezmoci a dlouhodobý stres. Nejedná se o překonávání překážek, není školou života a nemá nic společného s často uváděným „zmužněním“ (Novák, Capponi, 1996).

Praktiky z armády napodobují už řadu let učňové, především v internátech. Podobné děje najdeme i mezi vězni. Na uvítanou je nováček na cele surově zbit, je nucen vyhovovat svému pánovi (nezřídka i homosexuálně) a obsluhovat ho (Říčan, 1995).

Věznice jsou pravou laboratoří šikany, neboť se jedná o uzavřené instituce, v nichž panuje autoritativní režim. Po skončení denního programu a odchodu personálu z cely, začíná vězňům tzv. druhý život. Strukturovanost vězeňské komunity spočívá ve značně rozdílném postavení osob. Záporný pól představují pachatelé nejhorších trestných činů. V některých zařízeních lze přežít pouze nalezením svého ochránce z řad vězeňských špiček (Novák, Capponi, 1996).

Dokonce i v zaměstnání mohou kolegové šikanovat své spolupracovníky. Pro tento typ prostředí jsou typické jedovaté poznámky, naschvály a ignorování. Jsou prostředkem ztrpčování života hlavně starším zaměstnancům, s cílem jejich bezcitného vyřazení a odchodu do důchodu. Vzhledem k tomu, že se jedná o rafinovaný způsob trýznění, bývá někdy označován jako nepřímá šikana (Říčan, 1995).

3 AKTÉŘI ŠIKANY

Vznik šikany, její průběh i ukončení, záleží nejen na agresorovi a oběti, ale i na dalších účastnících. Říčan a Janošová (2010) uvádí tyto aktéry:

- agresor, jeho pomocníci
- oběť
- „publikum“ ve třídě
- zastánci – tj. spolužáci, aktivně se zastávající oběti
- pedagogové, působící na škole
- rodiče žáků
- místní komunita
- veřejnost, společnost (Říčan, Janošová, 2010)

3.1 AGRESOR

Za agresora označujeme toho, kdo se šikany aktivně zúčastní, zejména pokud ji začíná a vede, je tzv. iniciátorem. Má určité typické „rizikové“ vlastnosti, jichž lze využít k jeho identifikaci. Existuje však spousta výjimek, proto je třeba být obezřetní při našem úsudku (Říčan, Janošová, 2010).

Pro šikanující je typická snaha ovládat druhé, dominovat a bezohledně se prosazovat. Lehce se urazí, ve všem vidí agresi proti své osobě. Ublížovat druhým jim činí radost. V širším smyslu lze hovořit o sadistických sklonech. Důležitou roli hraje temperament i odpovídající způsob výchovy (Říčan, 1995).

Typy agresorů a jejich hlavní rysy uvádí Vágnerová (2009):

„HRUBIÁN“ – je velmi impulzivní s energetickým přetlakem, primitivní, nerespektuje autority, má kázeňské problémy, mnohdy se zapojuje do gangů, které se účastní trestné činnosti. Šikanuje masivně, nelítostně, okolí zastrašuje a vyžaduje absolutní poslušnost. Útočníci napodobují násilí ve svých rodinách, častá je brutalita a agresivita u jejich rodičů.

„SLUŠŇÁK“ – je kultivovaný, sociálně zdatný, zdánlivě slušný a narcisticky šlechtěný žák, který bývá často „prodlouženou rukou“ pedagoga. Používá mafiánské metody, tzn. je mozkiem útoků, jedná krutě a chladnokrevně, v sexuálním smyslu sadisticky. Využívá přísluhovače a nohsledy z méně sociálně atraktivních řad nebo naopak vlivné spolužáky, kteří touží na moci a vlivu participovat. Mučení a násilí je rafinované, skryté a beze svědků. Výchova v rodině „slušňáka“ bývá velmi důsledná, hraničící někdy až s vojenským drilem.

„SRANDISTA“ – naplňuje svoji potrebu prijetí a pozornosti vytvárením „divácké obce“, ktorou si zajišťuje predvádným divadlom a škodolibosť vŕči obetm. Je zábavný, optimistický, vlivný, obľíbený, prekypuje sebedŕverou. Jedná s cĕlom pobavit sebe i prĕhlížející a snaží se o vypíchnutí „zábavných“ stránek šikany. Významnější specifika rodinné výchovy nebyla zaznamenána, vyskytuje se pouze absence mravních a duchovných hodnot v rodině (Vágnerová, 2009).

3.2 OBĚŤ

Oběti se podle základní typologie tradičně dělí na provokatéry a oběti pasivní. Většina obětí se zná s agresory, nejčastěji jde o děti z jedné třídy nebo stejné školy (Kopecký, 2015).

Charakterizovat oběť šikanování je mnohem složitější než zachytit hlavní znaky agresora. V každé skupině je možné najít oběť, přičemž kritéria výběru bývají velmi různorodá. Někdy je výběr zcela nahodilý, bez ohledu na to, jaké dítě vlastně je. Přesto se na školách vyskytují opakovaně týrané „typické“ oběti (Kolář, 1997).

Často jde o děti, které nemají dostatečně osvojeny pravidla hry života. Neumí se v kolektivu prosadit a bez systematické pomoci druhých si neví rady. Jsou nadměrně ochraňovány a hýčkány rodinou, a v případě vzniku problému jej nedokáží řešit. Jedni rodiče své potomky dusí přehnanou láskou, druzí jsou na projevy citu skoupí. Dítě není poučeno o hranicích, co tolerovat lze, a co ne (Bourcet, Gravillonová, 2006).

Čím bezmocněji a nesamostatněji se žák chová, tím intenzivněji se projevují sklony pedagogů k jeho litování až soucitu. Děti však soucit nepotřebují. Vede k jejich pasivitě, zbavuje je odvahy, činí je bezmocnými a brání jim v samostatnosti. Děti ocení štěstí jenom tehdy, když zažijí skličující a nepříjemné situace. Dovolí si agresí, znají-li cesty, jak ji dostat do konstruktivních kolejí (Rogge, 2000).

Oběti šikany se mnohdy stávají záškoláky, častěji navštěvují lékaře. Důvody jsou zvracení, bolesti hlavy a končetin i poruchy vědomí. Přitom docházka do bezpečné školy je jedním ze základních demokratických práv dítěte (Koukolík, Drtilová, 1996).

Vágnerová (2009) uvádí projevy chování a rizikové faktory obětí šikany:

- jakákoli odlišnost (problémy se sebepřijetím jedince, jeho zranitelnost, nejistota)
- nadměrně ochraňitelská výchova („mamánci“, „maminkáči“)
- neobratnost v sociální sféře
- výjimečnost a nadání

- emoční labilita, handicap (zdravotní, psychický)
- upřednostňování životního stylu s bezbřehou ochotou pomáhat a odporem k násilí
- náboženské postoje
- sociálně znevýhodněné prostředí
- přestup do nové skupiny (Vágnerová, 2009)

Oběti jsou šikanou poškozeny sociálně i psychologicky. Postrádají sebedůvěru, sebeúctu, mají méně přátel a schopnost jejich soustředění bývá často porušena. Šikana může mít podíl i na sebepoškozování a sebevražedných pokusech. Oběti jsou v dospělosti náchylnější k úzkostným stavům, pocitům osamělosti a depresím a mají problémy s heterosexuálními vztahy (Koukolík, Drtilová, 1996).

3.3 PUBLIKUM VE TŘÍDĚ

Šikana není záležitostí pouze dvojice šikanující – šikanovaný a několika dalších dětí, které se jí přímo účastní. Musí mít „podhoubí“ ve skupině jako celku (Říčan, 1995).

Přihlízející tvoří z výčtu aktérů početně největší část. Konané bezpráví je pro ně znamením, že je agresivní chování v podstatě normální. Jedince v této skupině lze charakterizovat nedostatečnou mírou občanské statečnosti. Původně pozitivní morální profil těchto žáků se tlakem skupinových norem mění na profil bezbrannosti a paralyzace a jejich mravní úroveň se dále snižuje (Vágnerová, 2009).

Žáci přihlízející šikaně opakovaně sledují něco zakázaného, špatného a neodpovídajícího normám jejich výchovy. Většinou dětí je agrese proti mysli. Pokud jde však o agresi proti někomu, kým pohrdají, kdo je jim nesympatický, mohou ji schvalovat. Agresor je zřejmě spolužákům sympatický, protože kdyby nebyl, nedovolili by mu ubližovat oběti. Bylo zjištěno, že jak oběti, tak agresori jsou spolužákům méně sympatičtí. Chlapečtí agresori jsou dokonce v kolektivu méně oblíbení než jejich oběti, u dívek je to obráceně. Úspěch intrikování závisí na míře popularity. Chlapečtí agresori pro konání násilí sympatie ostatních tolik nepotřebují. Více soucitu budí oběť přímé šikany a stává se sympatičtější než agresor (Říčan, 1995; Říčan, Janošová, 2010).

Nebezpečí šikany spočívá v tom, že prorůstá celou skupinou, ve které vzniká vztahová patologie. Vágnerová (2009) uvádí projevy chování skupiny v pokročilejších stádiích šikany:

- pohyb postojů členů skupiny (od pasivního nesouhlasu po souhlas a účast)
- šikanování spolužáků se jich nedotýká, nemají s ním soucit

- s mučením a ponižováním nesouhlasí, ale útokům agresorů se zabránit nesnaží
- jsou paralyzováni strachem
- v pokročilých stádiích se ohlíží většina jen na svůj prospěch (Vágnerová, 2009)

Síla organizovaného odporu brání skupině prozradit, co se uvnitř děje. Závisí na vývojovém stupni šikany. Počet aktivních účastníků šikany vzrůstá, na straně moci cítí bezpečněji. Nezúčastnění dávají najevo svůj nesouhlas nebo jsou z toho podezřelí. Každý, kdo se do mechanismu agrese zapojí, je zárukou mlčenlivosti. Se zvyšujícím se počtem žáků, kteří normy šikanování přijali, je obtížnější odhalit neformální život skupiny. Strach členů skupiny bývá často podpořen i možnou agresí vnějšího gangu, v němž některý z agresorů působí (Kolář, 2005; Říčan, Janošová, 2010).

3.4 ZASTÁNCI OBĚTI

V každé dětské skupině existují jedinci, kteří se dokážou zastat druhých. Zvláště mezi dívkami nejsou žádnou vzácností, i když tvoří v kolektivu menšinu. Jde o děti s prosociálním chováním, jimž zejména výchova v rodině vštíplla smysl pro odpovědnost. V různých situacích jsou spolužákům ochotni pomáhat, v třídním kolektivu jsou oblíbení. Odolnost třídy vůči šikaně s počtem těchto žáků roste (Říčan, Janošová, 2010).

Zastánci jsou odolnější vůči zátěži, úspěšně překonávají nepříznivé okolnosti, nezůstávají nečinní a dovedou se postavit agresorům. U učitelů mají skrytou podporu. Obzvláště u mladších dětí je důležitá tělesná zdatnost, která je v pozdějším věku nahrazena slovní obratností a sociální inteligencí. Dalšími významnými faktory jsou emoční stabilita (vyšší než u agresorů) a osobní účinnost. Jsou přesvědčeni o vlastní schopnosti měnit situaci k lepšímu a účinně zasáhnout díky své určité schopnosti (Janošová et al., 2016).

Janošová et al. (2016) uvádí, jakými způsoby zastávce jedná:

- Obrana oběti přímou konfrontací s agresorem - nejprve verbálně, potom i fyzicky, riskuje, že se pak sám stane obětí
- Zastávce v roli utěšitele - introvert s nedostatečnou asertivitou, na přímou konfrontaci s agresorem si netroufne, pomáhá nenápadně, mírní izolovanost oběti a utěšuje ji, tento způsob jednání je častější u dívek
- Zastávce jako mediátor (prostředník) - řeší různé situace, přebírá odpovědnost za ostatní a rozhoduje za ně, snaží se o urovnání konfliktu a smíření zneprátených stran
- Zastávce přivolá pomoc – obrátí se na pedagoga či jiného zaměstnance školy, případně na staršího kamaráda, při opakovaných incidentech se obrací spíše na rodiče. Ve starším

školním věku je vyhledávání pomoci dospělých považováno za nedůstojné žalování a přestává být využíváno. Adolescenti se spoléhají spíše na podporu a pomoc svých vrstevníků (Janošová et al., 2016).

Motivace zastánců je velmi různorodá. Může vycházet z humanistického přesvědčení a morálního citění dětí. Někdy souvisí se zkušeností jedinců v roli oběti. Morální motivace nemusí být vždy autentická, aktivizuje ji též vědomí povinnosti. Zastání se oběti bývá i pouhým prostředkem získání výhod a příležitostí demonstrovat svou výjimečnost a převahu. V tomto případě je prosociální motiv předstíraný. Motivace je úzce spojena s přátelským vztahem. Je zcela přirozené, že se žáci nezastanou spolužáků, ale jen svých kamarádů. Role zastánce může být i delegovaná všímavým učitelem (Janošová et al., 2016).

3.5 PEDAGOGOVÉ ŠKOLY

Nejen vrstevník může v dramatu šikany sehrát rozhodující roli. V širším smyslu to může být i učitel-zastánce. Bez jeho cílevědomého a angažovaného konání hrozí třídě trvale nebezpečí šikany a její stupňování. Postupně dojde k rozkladu a degradaci skupiny a změní se na sociální smečku se zákony džungle (Janošová et al., 2016).

Přístup pedagogů a vedení školy k řešení šikany se však liší. Zásadní je v tomto ohledu problém připravenosti školy na výskyt šikany (Vágnerová, 2009).

Postoj některých pedagogů, jejich neschopnost kázeňsky zvládnout a vyšetřit jednotlivé případy, agrese a šikanu bezděčně podporuje. Děti jsou z nečinnosti učitelů, malých trestů pro útočníky a těžkopádného vyšetřování, nešťastní. Učitelům chybí potřebné podmínky i odborná průprava. Ať už vědomá nebo nevědomá ignorace šikany učitelem pramení i z těžko únosné odpovědnosti, kterou mu ukládá Metodický pokyn MŠMT o šikaně. Jestliže šikanu, o níž ví, nevyšetří, může být trestán. Přitom definice šikany v dokumentu je velmi široká (zahrnuje i pomluvy), učitel je mnohdy bezmocný (Říčan, Janošová, 2010; Říčan, 1995).

U pokročilých stádiích šikany se ocitá pedagog takřka bez šance ji správně vyšetřit. Odhalování pravdy se nedaří ani u starších dětí, natož pak u dospívajících. Neodborné a laické vyšetřování může mít fatální důsledky (Kolář, 2005).

Dříve se o šikanování tolik nemluvilo a nebylo obsaženo ani ve studijní přípravě učitelů. Výjimku tvořili jen etopedi (učitelé a vychovatelé dětí s poruchami chování). Šikanování bývá skryté, obtížně zjištělné a pro řešení vyžaduje jiné postupy než běžné kázeňské prohřešky (Stejskal, 2009).

3.6 RODIČE ŽÁKŮ

Se svým chováním se útočníci doma zřídka kdy pochlubí a jejich rodiče se tak zpravidla nedozví, že šikanují jiné děti. Častěji než rodiče agresorů, se však o šikaně dozvědí rodiče obětí. Buď se dítě svěří samo anebo se rodič dovtipí s ohledem na zjevné příznaky. Někteří rodiče dítě přesvědčují, aby se nebránilo a agresory neprovokovalo ještě více. Udělují nerealistické rady, bezradně obviňují vlastní dítě a nedokáží ho nikterak povzbudit. Jiní reagují správně: získají podrobné informace, zajistí ochranu dítěte a emočně ho podpoří. Spolupracují se školou a jsou cennými pomocníky učitelů (Říčan, Janošová, 2010).

Obvykle děti prosí rodiče, aby neinformovali školu a nikterak nezasahovali. Nejčastější důvody, proč rodiče dětem podle Říčana a Janošové (2010) vyhoví, jsou:

- nevěří ve schopnost a ochotu učitelů na ochranu jejich ratolesti účinně zasáhnout
- strach, že si stížností školu pohněvají
- považují šikanu za součást dětství (Říčan, Janošová, 2010)

Rodiče obětí se obávají o život a zdraví svých dětí, brání se spolupráci při vyšetřování a nechtějí, aby se agresoři cokoli dozvěděli nebo byli potrestáni. Nezřídka se stává, že zprvu přislíbí součinnost, ale následně přeruší všechny kontakty a své psychicky i fyzicky zhroubené dítě skryjí. Pouze výjimečně podají trestní oznámení. Vyšetření šikany bez výpovědi svědka tak ztrácí šanci na úspěch (Kolář, 2005).

Rodičům agresorů se nedaří vysvětlit, jakým utrpením prochází týraná oběť. Zpravidla neunesou pravdu o svém dítěti. Nepochopitelná je obdoba fungování mechanismu obrany dítěte (obviňování oběti a bagatelizace) u počátečních i u pokročilých stádií šikan. Pouze menší, přesto významná skupina rodičů, se postaví k odhalené pravdě čelem (Kolář, 2005).

3.7 MÍSTNÍ KOMUNITA, VEŘEJNOST

Eliminace šikany úzce souvisí s místními poměry. Prestižní škola má předpoklady k získání důvěry rodičů, respektu žáků k pedagogům, udržování kázně a pocitu bezpečí. Do života školy zasahují rodiče, starší žáci, sponzoři, politicky aktivní lidé i skupiny s aktivitami na hranici zákona. Přímo mezi žáky mohou být členové kriminálních gangů dospívajících. Vedení školy by mělo maximálně využít každou příležitost k propagaci svých úspěchů, k získávání podpory veřejnosti a tisku, k činnostem osvětovým, včetně nebezpečí agrese a násilného chování mezi dětmi, poskytovat informací o výskytu jednotlivých případů na českých školách s předložením strategie, jak se jim vyvarovat (Říčan, Janošová, 2010).

3.8 SPOLEČNOST

Celospolečenské poměry se promítají do vztahů mezi spolužáky. Způsob, jakým občané naší země smýšlejí a jednají, se promítá do hodnot a postojů dětí. V současné době jsou normy poctivosti a slušnosti značně oslabeny. Obdiv k podnikání a kariéře nezahrnuje zamyšlení, jak čestně ho bylo dosaženo. Dříve uznávaná zásada, že silný má ochraňovat slabého, je vytlačována myšlenkou, že pravda je na straně silných (Říčan, Janošová, 2010).

Upadl respekt k autoritám – k policistům i učitelům. Prevence a řešení šikany se tím značně komplikuje. Komerce byla cílem médií vždy. Dnes se ale dostáváme do stavu, kdy se stává jediným principem. Důsledky jsou zhoubné pro nastavení hodnot i vztah k neustále zveřejňovanému násilí, které bývá nezřídka i obdivováno. Pedagogové musí mít ke své práci ve společnosti vybudovaný respekt a přiměřené postavení (Říčan, Janošová, 2010).

Škola zázraky nedokáže. Chování dospělých (touha po penězích a moci, chybně pochopená demokracie, absence slušnosti), umocňované televizními pořady a počítačovými hrami, je vzorem pro naše děti. Boj s hrubostí škola bez výchovné pomoci rodin a vítězství poctivosti a slušnosti nad brutalitou mezi dospělými, sama nezvládne (Stejskal, 2009).

4 ŠIKANA NA ŠKOLÁCH

Na otázku, jak je to v současnosti s výskytem šikany na našich školách, zda vůbec existuje, se většinou odpovídá mlčením. Z toho by bylo možné usuzovat, že nás tento fenomén netrápí. Někteří učitelé základních a středních škol se v průzkumech vyjadřují, že se tento problém na jejich škole nevyskytuje. Takto smýšlející pedagogové se však mýlí. Šikana je problém, týkající se všech škol, i těch jejich (Kolář, 2005).

Jedná se o epidemii (původní odhad: Kolář, 1997), kterou lze doložit výsledky výzkumů, prováděných na různých školách po celé naší republice. Zmíněná šetření a praxe ukazují, že nejhůře jsou na tom školy základní a zvláštní a odborná učiliště. Přestože žádný výzkum nebyl proveden, odhaduje se, že nejzávažnější situace je v ústavní výchově. Před šikanováním není žádný typ školy imunní, najdeme ho i ve skupinách, v nichž bychom ho vůbec nečekali (ve školce, u prvňáčků, v křesťanských školách, mezi tělesně postiženými, mezi ministranty v kostele, na univerzitách) (Kolář, 2005).

Škola je tvůrcem kultury, která šikanu přijímá, schvaluje nebo odmítá. Buď respektuje právo jednotlivce nebo netoleranci a zneužívání. Podpora šikany ze strany školy

spočívá v popírání její existence ve škole, v pouhém předstírání boje s ní, v trestání „žalování“ a ve zlehčování názoru rodičů a učitelů (Fieldová, 2009).

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy vyhlásilo ve školním roce 2018/2019 celorepublikovou soutěž, v níž se žáci měli za úkol zamyslet, jakým způsobem by se dalo na špatné mezilidské vztahy a na šikanu upozornit. Soutěž probíhala od února do května 2019, podmínkou účasti bylo natočení videa k prevenci šikany. Byly stanoveny dvě kategorie, jedna pro základní a druhá pro střední školy. Za své pěti minutové příběhy na téma „Zatočme se šikanou“ obdrželi žáci cenu z rukou Ministra školství Plagy (MŠMT, 2019).

4.1 ŠIKANA NA ZÁKLADNÍCH ŠKOLÁCH

V podmínkách globalizace, rozmachu informačních technologií a změny rodinného statusu, pozorujeme nárůst sociálně patologických jevů nejen u dospělých lidí, ale také u žáků základních škol. Nárůst agrese a násilí ve školním prostředí a stále rafinovanější způsoby ubližování, potvrzují jednohlasně učitelé, vychovatelé i školní psychologové (Dědová, 2009).

Skrytost šikanování však znesnadňuje její mapování. V pokročilých stádiích je navíc špatně přístupná výzkumným metodám. Šikanování tak zůstává utajeno, o drtivé většině případů se neví. Zárodečné stupně náказы najdeme ve většině formálních skupin, tvořených ve školách nebo výchovných zařízeních, v nichž se uplatňuje tradiční pedagogická práce. Z velkého množství „mírných“ šikan se rychle vyvíjí jejich další stadia a významně roste procento šikanou zasažených skupin (Kolář, 2005).

Děti v pubertě procházejí vývojovými změnami, inteligenčně dozrávají a zažívají prudké emoční výkyvy. Dokážou být nesmírně milé, vzápětí se však nevidaně rozzuří. Nejhorších rozměrů nabývá šikana na základní škole na konci prvního a začátkem druhého stupně. Je to způsobeno vývojem a změnami u dětí, díky kterým se cítí nejistě. Rozumový, intelektuální a citový růst, neprobíhá u chlapců a dívek stejně rychle. Některé děti vyžívají dříve, jiné pomaleji a na svoji odlišnost bývají citlivé. Napadáním spolužáka skrze sexuální posměšky, ventilují agresori vlastní vnitřní zmatek a strach (Fieldová, 2009).

4.1.1 Výroční zpráva České školní inspekce za školní rok 2018/19

Česká školní inspekce každoročně vyhodnocuje mimo jiné i rizikové chování na základních školách a možnosti prevence a závěry zveřejňuje ve své výroční zprávě. Na většině škol (v 96,1 %) je ustanovena funkce školního metodika prevence, v některých

školách (19,8 %) vykonává současně funkci výchovného poradce. Na těchto pozicích lze najít i ředitele, a to v 18,7 % škol (Zatloukal, 2019).

Meziroční srovnání vybraných druhů rizikového chování na ZŠ

Druh rizikového chování	2015/2016	2016/2017	2017/2018
Šikana	35,3	38,1	37,9
Kyberšikana	20,5	24,5	29,9
Verbální agrese vůči učitelům	33,1	32,0	33,3
Fyzická agrese vůči učitelům	6,2	3,4	4,4
Agrese, násilí, ublížení na zdraví	32,9	34,2	30,7

Tab. 1: Vybrané druhy rizikového chování žáků ZŠ - související s šikanou a agresivním chováním podíl škol (%) upravená tabulka z výroční zprávy ČŠI, (Zatloukal, 2019, s. 72), dostupné z: https://www.csicr.cz/Csicr/media/Prilohy/PDF_el._publikace/V%c3%bdro%c4%8dn%c3%ad%20z

Šikana a verbální agrese vůči učitelům patří spolu se záškoláctvím k nejčastějším formám rizikového chování žáků. Hned za nimi stojí poškozování majetku, agrese, vandalismus, násilí a ublížení na zdraví. V meziročním srovnání došlo k výraznější změně (dva krát po sobě) pouze u kyberšikany, kdy oproti školnímu roku 2015/2016 vzrostl podíl škol, které musely tento problém řešit v roce 2016/2017 z 20,5 % na 24,5 % a v roce 2018/2019 dokonce na 29,9 %. Tento stav je zapříčiněn zřejmě vlastnictvím informačních a komunikačních prostředků dnes téměř všemi žáky či snadným přístupem k nim, a také s nárůstem schopnosti pedagogů tento jev identifikovat (Zatloukal, 2019).

Rozdíl v přístupu škol k šikaně, násilí a agresi stále přetrvává. Některé školy aktivně vyhledávají jejich počáteční příznaky, jiné je bagatelizují. ČŠI doporučuje včasnou prevenci pro předcházení výskytu rizikového chování u žáků a zvážení zapojení sociálního pedagoga nebo školního asistenta. Vzhledem k sociálnímu složení žáků některých škol vybízí k motivaci rodičů (Zatloukal, 2019).

4.2 ŠIKANA NA STŘEDNÍCH ŠKOLÁCH

Postup na střední školu je pro studenty příležitostí ke změně zažitých vzorců chování. V nových školních třídách by měla být provedena výchovná opatření, zabraňující přenosu předešlého agresivního chování žáků do nového kolektivu. Pro vymezení chování žádoucího i nežádoucího je důležitá diskuze studentů o jejich zkušenostech se šikanou z předchozích

let. Teprve po změně třídního kolektivu a školního prostředí jsou si agresori ochotni připustit bezohledné zacházení se svými spolužáky (Janošová et al., 2016).

Změna třídního kolektivu a přestup na vyšší stupeň školy umožňuje studentům radikálně jiný náhled na jejich školní minulost a bývá hybným článkem, který dokáže šikanu ukončit. Adolescenti dostanou prostor k uvědomění si svých chyb a dokážou za ně přijmout zodpovědnost. Nezpracované traumatické události z minulosti, ovlivňují jejich společenské vztahy. V dobře fungujících skupinách bez šikany, lze toto téma i diskutovat. Pro dříve šikanované studenty může být diskuse satisfakcí, když vidí bývalé agresory projevovat lítost a provinění (Janošová et al., 2016).

Šikana u dospívající mládeže má své zvláštnosti. Dospívající agresori vidí realitu často očima akčních hrdinů a snaží se dospělým vyrovnat nebo je dokonce překonat. Ve školách najdeme tedy i šikany s „humorem“ sexuálním. Vyskytují se nejčastěji u učňů, motivem bývá homosexuální obtěžování nebo znásilňování. Mimo těchto „mimořádně zábavných“ her se lze i výjimečně setkat s případy, které mají rysy sexuálního sadismu (Kolář, 2005).

4.2.1 Výroční zpráva České školní inspekce za školní rok 2018/19

Česká školní inspekce vyhodnotila jednotlivé oblasti rizikového chování u žáků středních škol. Převládalo záškoláctví, následovalo kouření a užívání návykových látek žáky, verbální agrese vůči učitelům, šikana, kyberšikana a poškozování majetku. Jedná se o stav, u něhož dlouhodobě nedochází k výraznějším změnám (Zatloukal, 2019).

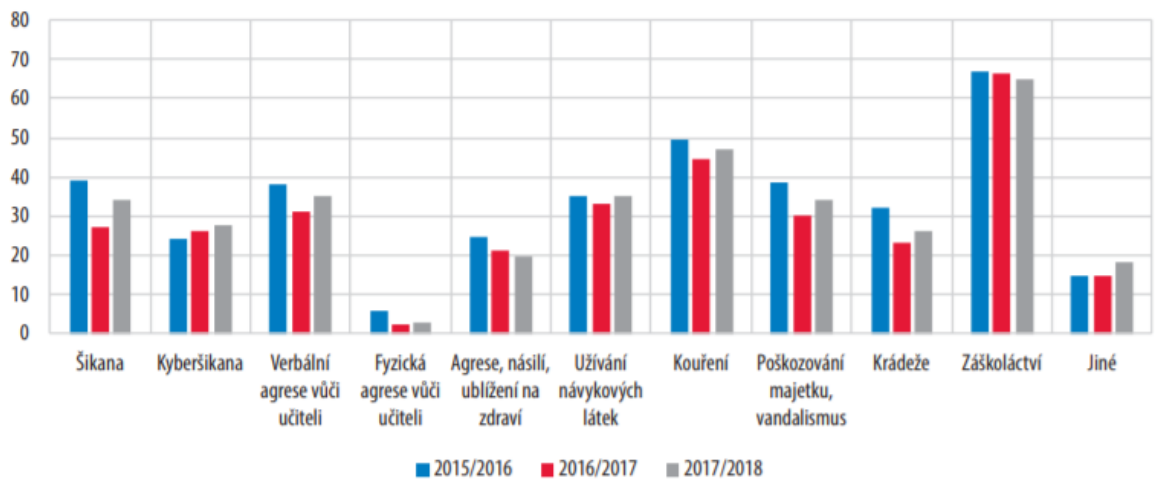
Meziroční srovnání vybraných druhů rizikového chování na SŠ

Druh rizikového chování	2015/2016	2016/2017	2017/2018
Šikana	39,0	27,1	33,9
Kyberšikana	24,4	26,2	27,5
Verbální agrese vůči učitelům	38,0	31,3	35,2
Fyzická agrese vůči učitelům	5,6	2,3	2,6
Agrese, násilí, ublížení na zdraví	24,9	21,0	19,7

Tab. 2 Vybrané druhy rizikového chování žáků SŠ - související s šikanou a agresivním chováním, podíl škol (v %) – upravená tabulka z Výroční zprávy ČSI, (Zatloukal, 2019, s. 120), dostupné z:

https://www.csicr.cz/Csicr/media/Prilohy/PDF_el._publikace/V%20c3%bdro%20c4%8dn%20c3%a2%20zpr%20a1vy/VZ-CSI-2018-2019.pdf

Meziroční srovnání – výskyt rizikového chování žáků (v %)

Graf 1- Výskyt rizikového chování žáků středních škol v %, meziroční srovnání dle Výroční zprávy ČSI (Zatloukal, 2019, s. 120), dostupné z: https://www.csicr.cz/Csicr/media/Prilohy/PDF_el._publikace/V%3%bdro%c4%8dn%c3%ad%20zpr%c3%a1vy/VZ-CSI-2018-2019.pdf

Zaměříme-li se v grafu 1 a v tabulce 2 na meziroční srovnání rizikového chování, které je předmětem diplomové práce, vidíme, že procentuální výskyt šikany i verbální a fyzické agrese vůči učitelům, zjištěné ve školním roce 2015/2016, se v následujícím školním roce snížil, avšak v roce 2017/2018 došlo opět k jeho navýšení. Pozitivní je srovnání v oblasti výskytu agrese, násilí a ublížení na zdraví, které ve sledovaném období každoročně klesá. Naopak meziroční nárůst je patrný u kyberšikany (Zatloukal, 2019).

4.3 VÝSLEDKY VÝZKUMŮ ŠIKANY

Mezipohlavní rozdíly, při zjišťování prevalence šikany posledních let, lze nalézt u šikanujících, a rovněž u zastánců obětí. Dívky mají převahu v nominaci na zastávce a chlapci zase na šikanující. Patrně je to odraz skutečného dění ve třídě, ale třeba počítat do jisté míry se zkreslením. Pod pojmem „šikana“ si totiž děvčata a chlapci nepředstavují úplně totéž (Janošová et al., 2016).

Podstatně více obětí přímé šikany i agresorů nacházíme mezi chlapci než mezi dívkami. Děvčata používají spíše násilí slovní (to může často bolet mnohem více), hoši naopak fyzické. Dívky se uchylují častěji k šikaně nepřímé, uplatňované ve formě sociální izolace a zejména intrik. Chlapci jsou ve většině případů šikanováni chlapci a děvčata častěji od chlapců než od dívek (Říčan, Janošová, 2010).

Šikana dívek vůči chlapcům bývá výjimečná. Rizikovější může být ale začátek druhého stupně základní školy, kdy dívky získávají vývojový náskok před spolužáky. Zpravidla je přerostou, převezmou „práva silnějšího“ a těží z jednostranných výhod. O dominantní postavení v rámci třídy usilují jak chlapci, tak dívky. Pokud se chtějí dívky prosadit nebo obsadit vlivné pozice, sahají obvykle po chlapeckých zbraních a strategiích. V dívčích skupinách vznikají konflikty na podkladě vztahové agrese, související se snahou získat si autoritu a co nejvíce spolužaček „na svou stranu“ (Janošová et al., 2016).

Se vzrůstajícím věkem obětí šikany ubývá, zmenšuje se i počet agresorek. Tyto klesající tendence se však netýkají chlapců, kteří šikanují. Jako cíl svých útočných aktivit si vybírají mladší děti, zvláště chlapce (Říčan, Janošová, 2010).

Z vývojového hlediska lze pozorovat jistý klesající trend, poukazující na redukci množství agresivních a hostilních aktivit u adolescentních gymnazistů. U chlapců se však u jednotlivých věkových skupin setkáváme s vyššími hodnotami než u dívek (Dolejš, Suchá, Skopal, Vavrysová, 2016).

Šikana se nevyhýbá ani středoškolskému a vysokoškolskému prostředí, zejména internátům, avšak nejvíce je zastoupena na učilištích. Typickým prvkem je princip „utahujícího se šroubu“ (Novák, Capponi, 1996).

Výzkumy posledních let ukazují menší než průměrné zamoření šikanou na výběrových školách. Důvodem je motivovanost žáků k učení, reálně existující možnost vyloučení nezvladatelného agresora a vzdělanější a kvalifikovanější učitelé či profesori. Nadprůměrný výskyt šikany je naopak ve školách speciálních (zvláštních). Na středních školách je výskyt šikany (alespoň té přímé) nízký, podstatně více je ho na školách učňovských. Rizikové jsou hlavně internáty, ústavy pro dospívající a dětské domovy (Říčan, Janošová, 2010).

Velikost škol na výskyt šikany vliv nemá. Přestože velké školy disponují jistou anonymitou a obtížněji se zde osobní vztahy tvoří, jsou na tom se šikanou přibližně stejně jako školy malé. Podobně je to i s faktorem velikosti třídy (Říčan, Janošová, 2010).

5 NÁSLEDKY ŠIKANY

Traumatické důsledky pro oběti šikany závisí na věku, odolnosti organismu, době v pozici oběti, úspěšnosti skutečného vyšetřování, způsobu potrestání agresorů, druhu a míře podpory napadeného dítěte od dospělých osob a na úspěšném zařazení do nového kolektivu. Ne všechny případy šikany je nutno označovat jako závažně traumatizující.

Následky traumatu většinou netrpí děti, které se zvládly bránit a při vyšetřování aktivně spolupracovaly. Tato zkušenost je však méně častá (Svoboda, Němcová, 2015).

Být terčem šikany není příjemným zážitkem pro nikoho. Když se obětí stane dítě, připadá si bezmocné, zranitelné a ublížené. Tato situace má dopad nejen na oběť a agresora, ale také na rodiče, sourozence, vrstevnickou skupinu, učitele, školu, přihlížející osoby i obec (Fieldová, 2009).

5.1 NÁSLEDKY PRO OBĚŤ

Nejhorší následky šikanování nese oběť. Závažnost poškození závisí na míře šikanování, délce jejího trvání (krátkodobé, dlouhodobé) a obranyschopnosti šikanovaného. Velmi vážné následky jsou u obětí 4. a 5. stadia šikanování. Mají celoživotní charakter a ovlivňují celou osobnost. Nejhorší případy končí sebevraždou. Při dlouhodobém brutálním šikanování dochází často ke zhroucení oběti (Kolář, 1997).

Dítě může být zraněno jakýmkoli druhem šikany. Nejdéle přetrvávají důsledky škádlení a popichování, které jsou považovány za nejbolestnější formy šikanování. Následky pro oběť mohou být okamžité, dlouhodobé, či dokonce přetrvávající do dospělosti (Fieldová, 2009).

Okamžité důsledky (Fieldová, 2009):

- Fyzické – modřiny, škrábance, řezné rány; bolesti břicha, zad a hlavy; noční můry, špatný spánek; pomočování; přejídání či nechutenství; padání vlasů; bledý vzhled
- Intelektuální – problémy s pamětí, učením; vyhýbání se mimoškolním činnostem; ztráta motivace, nechut' studovat; děti nekladou otázky, nestěžují si, nediskutují
- Sociální – omezení rozvoje sociálních schopností, pocit průměrnosti, fixace na jednoho kamaráda, chudý společenský život, strach vyjádřit vlastní názor, problémové navázání přátelské komunikace, společenská izolace
- Psychologické/citové – režim organismu „přežít“, instinkt „udeř nebo uteč“, zoufalství, zlost, strach, úzkost, bezmoc, zmatenost, deprese, plačtivost, sklíčenost
- Dopad na sebevědomí – snižuje se, sebeobviňování, přecitlivělost na kritiku, odmítání ostatních i sebe samých, osamělost (Fieldová, 2009)

Někdy se může zdát, že se oběť rychle zotavila. Tělesná zranění se zahojí poměrně rychle a na žákovi nic zvláštního nepozorujeme. Zacelení je však jen povrchní a hluboké duševní poranění zůstává. Při větší zátěži v osobnostní rovině se však fasáda

obranyschopnosti zhroutí, „rána“ se otevře, dochází k depresivnímu ladění a do popředí vystoupí zraněná osobnost bývalé oběti (Kolář, 2005).

Na extrémní stres tělo reaguje uvolněním hormonů (adrenalinu, kortizolu a dalších), které mohou nastartovat nerovnováhu biochemie těla, zhoršit paměť a poškodit mozkové buňky. Mnohé oběti svůj smutek, hněv a strach popírají, a tím svá těla zamořují nadbytečnými stresovými hormony. Dojde k vypěstování obranných mechanismů v podobě pocení, červení, křečí v žaludku a obsedantních myšlenek, které vedou k psychickým problémům. Následky těchto obtíží jsou dlouhodobé (Fieldová, 2009).

Dlouhodobé důsledky (Fieldová, 2009):

- Sociální fóbie a stydlivost – obava z nového začátku šikany, omezení kontaktů s vrstevníky, strach z navazování vztahů s cizími lidmi, přenos až do dospělosti.
- Školní fóbie – odmítání školy, příležitostné nebo pravidelné se vyhýbání škole.
- Posttraumatická stresová porucha – znovuprožívání nepříjemných vzpomínek ve formě flashbacků (tj. záblesků minulosti, kdy se nepříjemná situace znovu opakuje) či nočních můr. Negativně ovlivňuje paměť a soustředění, je zapotřebí terapie.
- Naučená bezmoc – pocit zrazení dospělými, nedostatečné ochrany, stále se prohlubující bezmoc, neschopnost obrany, vedoucí děti k obviňování sebe samých.
- Deprese, sklony k sebevraždě, sebevražda a vražda – zvnitřnění smutku a hněvu, sebepoškozující myšlenky a činy (Fieldová, 2009).

Případy, kdy oběť v sebeobraně způsobí vážné zranění nebo smrt agresora, jsou výjimečné. Vystrašená a vyčerpaná oběť dokáže nepřiměřené obranné prostředky použít skutečně jen ojediněle (Kolář, 2005).

Nejčastější důsledky lze pozorovat dle M. Fieldové (2009) v těchto oblastech:

- Vztahy – nesnadné navazování zdravých vztahů, nedostatečná sebejistota a upevnění sexuální identity u mužů, klesá jejich sebeúcta.
- Zaměstnání – v důsledku stresu a snížené motivace nedosahují oběti šikany vzdělání adekvátní jejich možnostem, neumí jednat s lidmi, omezení při výběru povolání.
- Šikana na pracovišti – je častější než ve škole a pro oběti mimořádně traumatická, protože mají více co ztratit (Fieldová, 2009).

V dospělosti dřívější oběti šikaně obvykle uniknou, neboť mají možnost výběru prostředí, v němž se budou pohybovat. Na jejich osobnosti však jizvy zůstávají. Šťastné dětství, které mohly prožít, jim už nikdo nenahradí (Říčan, 1995).

5.2 NÁSLEDKY PRO AGRESORY

Důsledky jednání jsou pro agresory sice poněkud jiné než pro oběti, avšak rovněž vážné. Aktivní účastníci šikanování a jeho iniciátoři mají výrazně prohloubený deficit v mravním a duchovním vývoji, stávají se „charakterovými mrzáky“ s upevněnými antisociálními postoji a připraveností pro trestnou činnost. Nikdo jim nedal zřetelně najevo, co se nesmí, co je chráněnou oblastí jiného člověka. Nepocítili tlak společnosti ve vynuovení pravidel správného chování vůči ostatním (Kolář, 2005).

Pokud dokážeme zastavit agresi u žáků v dětském věku, snížíme riziko jejich kriminálního chování v dospělosti. Jestliže jim naopak dovolíme tuto zkušenost získat, nabydou vědomí, že se krutost vyplácí a jejich agresivita poroste. Podle výsledků provedených průzkumů se šikanující dívky do konfliktu se zákonem nedostávají častěji než ostatní, ale zjistilo se, že krutost následně uplatňují na svých dětech (Říčan, 1995).

Lze konstatovat, že i agresori prohrávají. Mívají problémy s nízkým sebevědomím, se zdravím, prospěchem i docházkou do školy. Někteří mají zkušenost s disfunkční rodinou, násilím a zneužíváním, bývají citově odmítáni nebo i sami šikanováni. Nejistotu pocítují v rovině osobní, vztahové i sociální, nedokáží se vcítit do druhých, řešit konflikty ani se vypořádat s vlastními city. Přicházejí o kamarády, trpí depresi a úzkostmi. A to nejen v době školní docházky, ale i dalším životě (Fieldová, 2009).

5.3 DŮSLEDKY PRO SKUPINU

Šikana zasahuje celou skupinu, má systémový charakter. Pokud je pozdě odhalena nebo skrytá, poškozují všechny její členy. Mezi hlavní destruktivní účinky se řadí poškození psychického i fyzického zdraví oběti, fixování antisociálních postojů agresorů, ztráta iluzí o společnosti a snížený efekt výukového a výchovného působení pedagogů na skupinu. Přihlízející žáci jsou svědky bezpráví a postrádají ochranu proti násilí ze strany společnosti, jsou konfrontováni s neschopností zajistit slabým bezpečnost (Kolář, 2005).

Většina vrstevníků nepovažuje šikanu za příjemný zážitek. Stává se, že se přihlízející s obětí identifikují. Obávají se šikanu nahlásit na vedení školy z důvodu, že by jim nepomohla nebo aby se poté útočník nezaměřil na ně. Jindy se obávají ztráty postu ve skupině a nechtějí být považováni za slabochy. Cítí se provinile, zahanbeně a bezmocně, protože nic neudělali. Systém společenské skupinové hierarchie vytvářejí děti. Šikanu mezi sebou nestrpí, když s ní samy nesouhlasí (Fieldová, 2009).

Výzkumy o následcích šikanování pro přihlížející mlčí. Z pedagogické teorie lze usuzovat, že se na nich „podepíše“ strach. Jednak z toho, aby se sami nestali obětí, jednak špatné svědomí, že nepomohli spolužákovi, když měli a mohli (Říčan, 1995).

6 PREVENCE ŠIKANY

Každé dítě má při pobytu ve škole právo na pocit bezpečí. Vytvořit ale prostředí zcela bez šikany je nerealistické. Jen málo skutečných odborníků dokáže omezit veškeré, zejména nenápadné, druhy šikany. Je to způsobeno nedostatkem schopností, vědomostí i zdrojů, umožňujících plánování, realizaci i sledování programů proti šikaně. Z výzkumů vyplývá, že cílená intervence snižuje výskyt šikany na základních školách o 15 % a na středních školách o 12 %. V některých amerických a norských školách dokázal Dan Olweus omezit šikanu o 42 %. Na většině škol však chybí nejen čas, zdroje a nasazení, ale také zapojení rodičů, vrstevníků a okolí do programů (Fieldová, 2009).

Prevenzi šikany lze provádět dle Pokorného, Telcové a Tomka (2003) na třech základních úrovních:

- Prevence primární – soubor postupů a kroků, prováděný před vznikem šikany
- Prevence sekundární – zaměřená na již uskutečněný případ šikany, práce s agresorem
- Prevence terciální – ochrana oběti před útočníkem, iniciace změny chování skupiny, tvorba pozitivního klimatu (Pokorný et al., 2003)

Pro různé úrovně preventivních opatření je důležité zabezpečení odborné kvalifikace a prosazení postupu nejen v jednotlivých školách, ale v celém resortu školství. Prevence by měla vést k vybudování ucelené ochrany žáků před týráním (Kolář, 2005).

V preventivních a léčebných programech, zacílených na problematiku šikany, lze nalézt aktivity různého typu (diagnostické, stmelovací, nácvik sociálních dovedností, formulace třídních pravidel, předávání jednoduché a srozumitelné teorie o šikaně). U dlouhodobějších programů jsou zařazovány i seberefektivní aktivity, pracující se sebezpojetím, sebpřijetím, sebeobrazem a žebříčkem hodnot (Švec, 2009).

Model prevence šikanování ve školách má podle Koláře (2005) těchto sedm vrstev:

- Pedagogická komunita – posílení imunity skupin ve školách
- Specifický program zacílený proti šikaně – dokáže nemoc zjistit i léčit
- Odborné služby, spadající do resortu školství (pedagogicko-psychologické poradny, speciálně pedagogická centra, střediska výchovné péče, diagnostické ústavy apod.)

- Spolupráce škol s jinými subjekty (odborníky z jiných resortů, nestátními organizacemi) – např. spolupráce s dětskými psychiatry, kriminalisty a s kurátory
- Pomoc a podpora školám ze strany krajských úřadů a ministerstva
- Kontrola škol a jejich připravenosti čelit šikaně ze strany ministerstva školství, České školní inspekce a krajských úřadů
- Monitoring a zabezpečení ochrany práv dětí – nevládní organizace (Kolář, 2005)

6.1 PREVENCE NA ÚROVNI ŠKOLY

Ve školách má obrovský význam prevence. Na základních školách se uplatňuje zejména primární prevence, spočívající v šíření osvěty mezi žáky prostřednictvím edukačních programů, zahrnutých do učebních osnov. Jejich cílem je podat žákům dostatek informací, přiměřených jejich věku. Při prevenci sociálně patologických jevů je vhodná podpora tvořivé aktivity žáka a doporučuje se zaměřením na výchovné postupy rodičů. Důležitou roli hrají i vyučovací a výchovné styly učitelů. V oblasti agrese a násilí je významným způsobem primární prevence výchova směřovaná k rozvoji tolerance a výchova k hodnotám (Dědová, 2009).

Každá škola musí mít vypracovaný tzv. Minimální preventivní program, který obsahuje rovněž Program proti šikanování. Patříčné detaily jsou uvedeny v Metodickém pokynu MŠMT č. 22294/2013-1. Prevence školní šikany je založena na bezpečném klimatu školy a jednotlivých tříd. Dosahuje se ho správně nastavenými pravidly, řešením jakýchkoliv problémů a neustálým budováním atmosféry důvěry (Bittmann, Bittmannová, 2016).

Školní klima, které je hodnocené jako pozitivní, souvisí s nízkým výskytem šikany. Žáci, kteří školu vnímají kladně, jsou empatictější a citlivější k šikanovaným spolužákům i k nenápadným projevům šikany. Jsou přesvědčeni o její nepřijatelnosti a zcela ji odmítají. Vnímání školy, jakožto bezpečného prostředí, naopak klesá se snižující se kvalitou školního klimatu a šikaně se daří, rozrůstá se (Janošová et al, 2016).

Jednotný postup, uplatnitelný za všech okolností, k omezení šikany na školách, neexistuje. Lze nastínit jen důležité kroky. Konkrétní škola musí zvážit, co pro ni bude neúčinnější. Dle Fieldové (2009) se jedná o tyto:

- Vytvoření konkrétní celoškolní filosofie a strategie
- Sestavení týmu, sestávajícího ze všech skupin souvisejících se školou
- Vyšetřování všech případů šikany, zjevných i nenápadných (zjistit účastníky, typy, vzorce, frekvenci, míru i místa, kde k ní dochází; posuzovat úspěšnost šetření)

- Pěstování vztahů s veřejností – výroční zprávy, letáky, semináře, průzkumy
- Rozšíření vzdělávacích programů – na ZŠ: soustředění pozornosti na třídní kolektiv, zdůraznění významu sociálního chování a negativních aspektů šikany; na SŠ: začlenění informací o šikaně do předmětů, zařazení obecných programů na posilování citové a sociální odolnosti a snižování násilí; alternativně výcvik komunikačních schopností, asertivity, upevňování týmu, sebevědomí
- Zlepšení fyzického prostředí – zabezpečení „horkých míst“, kde k šikaně dochází
- Vypracování postupů krizového řízení (struktura pro možnost okamžitého zásahu)
- Jasně formulovaný kázeňský řád a následky při jeho porušení
- Nabídka individuální pomoci v rámci školy pro žáky i rodiče
- Doporučení k externímu poradenství – odkaz na psychology, psychiatry apod.
- Vyhodnocování – pravidelné u programů, strategie i intervence (Fieldová, 2009)

Jednoduchým, avšak velmi účinným prostředkem proti šikaně, je organizace dozoru a jeho hustota, a rovněž „inventura“ všech školních prostor a málo frekventovaných zákoutí, v nichž by mohlo k šikaně docházet, a jejich pravidelná kontrola. Do některých míst je možno žákům školním řádem přístup zakázat, například do suterénu (Říčan, Janošová, 2010).

Školní řád vydává ředitel školy, ředitel školského zařízení vydává vnitřní řád. Oba tyto upravují mj. práva a povinnosti dětí, žáků, studentů, zákonných zástupců, vzájemné vztahy s pedagogickými pracovníky, podmínky zajištění bezpečnosti, ochrany zdraví a ochrany před násilím, nepřátelstvím, sociálně patologickými jevy, projevy diskriminace, podmínky zacházení se školním majetkem nebo majetkem školského zařízení (zák. č. 561/2004 Sb., § 30 odst. 1 písm. a, c, d) (Bendl, Hanušová, Linková, 2016).

Šikana jako taková nemusí být ve školním řádu přímo zmíněna. Obsahuje však obecné zásady solidarity, ochrany slabých i výslovný zákaz zneužívání síly, fyzického násilí, ubližování bezbranným a zákaz dalších způsobů jednání, které pod pojem šikany zahrnujeme. Důležitá je aplikace etické výchovy na šikanu, kdy jsou dětem vštěpovány základní hodnoty společnosti (čest, soucit, obětavost, vzájemná úcta, solidarita). Významná je také otevřená komunikace ze strany školy, poskytování informací o chybách, které se ve škole udály (Říčan, Janošová, 2010).

Ředitelé škol vydávají také organizační řád školy, případně provozní řád pro zaměstnance, ve kterém jsou konkretizovány povinnosti pracovníků školy, včetně problematiky z oblasti školní kázně a výchovy. Jako poradní orgán při řešení vzdělávacích

a výchovných problémů slouží řediteli školy pedagogická rada, složená z pedagogických pracovníků školy. Dalším institutem, který může škola využít ve snaze řešit šikanu, je výchovná komise. Není definována v zákoně č. 561/2004 Sb. (školském zákoně) ani ve vyhlášce č. 48/2005 Sb., o základním vzdělávání. Bývá však uvedena ve školním řádu, tj. v podzákoně normě (Bendl et al., 2016).

Prevence šikany na školách nezbytně počítá v jednotlivých vrstvách prevence s vyškolenými specialisty. Mezi ně patří výchovný poradce, školní metodik prevence, speciální pedagog, školní psycholog, krajský školský koordinátor, školní inspektor a odborníci ministerstva školství (Kolář, 2005).

6.2 PREVENCE NA ÚROVNI TŘÍD

Třída musí být řízena ve smyslu kontroly a usměrňování chování žáků. Jde o zavedení opatření a stanovení žádoucích pravidel chování, které ve třídě pomáhají budovat komunitu a podporují vzdělávací a výchovné prostředí. Příliš liberální způsob řízení třídy žákům nevyhovuje a škodí jim. Učitel by měl při řízení třídy používat širokou škálu motivačních, výchovných a kázeňských strategií a adekvátně reagovat na přestupky žáků. Musí disponovat nejen manažerskými a organizačními dovednostmi, ale také kompetencemi emočními a sociálními (Janošová et al., 2016).

Třídní komunitu je třeba uvést v život a dlouhodobě udržet v chodu. K tomu je zapotřebí vytvořit filosofii, pravidla, program a principy komunity, morálku lásky, oboustrannou komunikaci na všech úrovních a aktivní participaci žáků na plnění cílů. V komunitě se nepřebírají hotové vědomosti, ale důraz se klade na prožitkové učení. Prostředkem učení jsou konflikty, negativní i pozitivní jevy, jestliže jsou konstruktivně řešeny. Pracuje se s informacemi a používá se sociální zrcadlo (Kolář, 2005).

Ke zmapování situace se v každé třídě doporučuje jednou ročně anonymní dotazník, zjišťující výskyt šikany a sociogram. Další k prevenci vhodnou technikou je tzv. „charta třídy“. Probíhá nejlépe v třídnické hodině, kde třídní učitel s žáky diskutuje na téma, jak by se měli k sobě vzájemně chovat, jak by se měli chovat k učiteli, a jak on k nim. Přitom stručně zásady formulují samy děti. Pokud se jedná o šikanu, je cílem pedagoga, aby děti dospěly k formulacím: „Žáci si navzájem pomáhají“, „Nesmíme si nadávat“, „Silný chrání slabého“. Nenutí je používat slovo „šikana“. Konečná forma se napíše na list papíru, každý žák i učitel ji podepíše a vyvěsí se na nástěnku ve třídě (Říčan, Janošová, 2010).

Je velmi důležité, aby učitel znal správné postupy při výskytu šikany a uměl je prakticky řešit. Kvalitnější vztahy jsou ve třídách, jejichž kolektiv učitelé dobře znají, vědí o oblíbených a agresivních žácích, rozpoznají oběti a dokážou posílit jejich pozici podporou jistých přátelství. Vztah učitele k jednotlivým dětem a míra schopnosti je akceptovat, hraje zásadní roli. Poskytování nestejné míry podpory a důvěry, není z profesního hlediska správné, musí se napravit. Učitelům pomáhají různé sebezobnovací výcviky, vzdělávací kurzy a široká škála meditačních technik (Janošová et al., 2016).

Příležitostí pro navázání a upevnění vztahů, sounáležitosti a vzájemného poznání jsou rekreačně-zážitkové pobyty třídy, za účasti některých rodičů. Tyto víkendové pobyty jsou označovány jako „imunizace“ proti šikaně. Vybuduje se atmosféra důvěry, a pokud někdy v budoucnu v kolektivu k šikaně dojde, snadněji se zjistí i vyřeší (Říčan, Janošová, 2010).

6.3 PREVENCE NA ÚROVNI JEDNOTLIVCŮ

Jedná se o individuální sledování obětí předchozích i potenciálních. Základem je pozorování žáků při standardní školní práci, a rovněž při příležitostech výjimečných. Učitel o nich vede záznamy a získané poznatky doplňuje informacemi od jejich rodičů. Potřebným doporučuje preventivní vyšetření u psychologa. Další možností prevence jsou pravidelně uskutečňované rozhovory třídního učitele se všemi jednotlivci v kolektivu, umožňující poznat dobře třídu i vazby mezi žáky (Říčan, Janošová, 2010).

Velmi složitým pedagogickým problémem jsou žáci, kteří se účastnili závažné šikany. Ať je jejich jednání jakkoli nepochopitelné a kruté, nelze je odsoudit ani „odepsat“. Pedagog je musí bedlivě sledovat a při náznaku „recidivy“ obrátě zakročit. Počínání učitele však musí být maximálně obezřetné, aby stále nepřipomínalo agresorům, čeho se dříve dopustili. Taková „nálepka“ by je mohla vést k dalšímu šikanování. Úkolem učitele je tlumit agresi nejen u těchto dětí, ale také u žáků, u kterých sklony k šikaně jen předpokládají. Mezi doporučené postupy patří: zaměstnání žáků atraktivními činnostmi, v nichž mohou vyniknout, časté užívání pochval, učení sociálním dovednostem (Kolář, 2005).

Agresivní žáci potřebují porozumět tomu, co je vede ke konfliktům s druhými. Učitel by měl v rozhovoru s útočníkem prodiskutovat, jaké konkrétní projevy jeho chování jsou neakceptovatelné. Zcela nezbytné je to při udělování kázeňského postihu, avšak kritika učitele se musí týkat pouze chování, a ne žáka samotného (Janošová a spol, 2016).

6.4 ŠIKANA Z PRÁVNÍHO HLEDISKA

Samotná šikana není z hlediska zákona ještě protiprávním jednáním, vlastně se nestalo nic závažného. Přestože právnímu hodnocení šikana nepodléhá, jako protiprávní mohou být označeny některé její projevy (Vágnerová, 2009).

Pojem šikana bývá v právní praxi užíván jako synonymum pro úmyslné jednání namířené proti jinému subjektu, útočící na jeho důstojnost. Přitom se nerozlišuje, zda se jedná o verbální útoky, hrozbu násilím nebo o napadení fyzické. Rozhodující je záměrnost děje (bezprostřední konání pachatele nebo zdržení se určitého jednání). Z trestního hlediska lze šikanu postihnout v případě, že je naplněna formální a materiální stránka (Kolář, 2005).

Konkrétní projevy šikany mohou dle Vágnerové (2009) spadat do tematických oblastí těchto zákonů:

- Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů (školský zákon) – v něm jsou řešeny práva a povinnosti školy, žáků, studentů, a také jejich zákonných zástupců
- Zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině, ve znění pozdějších předpisů – zahrnuje odstavce, týkající se vztahu dětí a rodičů, odpovědnosti rodičů a možných výchovných opatření
- Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů - řeší problémy dětí, nějakým způsobem ohrožených
- Zákon 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů (Vágnerová, 2009)

Mezi nejčastější trestné činy, které jsou v souvislosti s šikanou postihovány, patří omezování osobní svobody (nucení zůstat na stanoveném místě, přivazování a zavírání oběti), vydírání (oběť musí pod pohrůžkou násilí konat nějaké úkony), vzbuzení odůvodněné obavy (vyhrožování těžkou újmou na zdraví a usmrcením způsobem, který budí strach), loupež (odebírání věcí pod pohrůžkou násilí nebo jeho bezprostředním uplatněním), pohlavní zneužívání, znásilnění, kuplířství (různé formy sexuálního šikanování), ublížení na zdraví (újmou na zdraví nebo změna zdravotního stavu poškozeného), poškozování cizí věci (úmyslné ničení majetku oběti) (Kolář, 2005).

Problematika trestní odpovědnosti mládeže je v České republice řešena speciálním zákonem č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), s účinností od 1. 1. 2004. Do té

doby se řídila trestním zákoníkem. Zákon pracuje se dvěma pojmy: děti (0-15 let) a mladiství (15-18 let). Osobám mladším patnácti let nepřiznává trestní odpovědnost. Toto rozdělení nezná například občanský zákoník, zákon o sociálně-právní ochraně dětí ani Úmluva o právech dítěte (Bendl et al., 2016).

Výjimka, při níž trestní odpovědnost nenastává, je pouze u mladistvých trpících duševní poruchou, která znemožnila pachateli v době činu ovládat své jednání nebo rozpoznat jeho nebezpečnost. Předchozí požití alkoholických nebo toxických látek trestní odpovědnosti nezbavuje, jestliže se pachatel do tohoto stavu přivedl sám. Absence trestní odpovědnosti osob mladších patnácti let neznamena nemožnost jejich postihu jiným způsobem, nebo nemožnost přenesení postihu na rodiče (Kolář, 2005).

Trestný čin, který mladistvý spáchá, se nazývá provinění a řídí se platným trestným zákoníkem. Mladistvému musí být ihned po sdělení obvinění ustanoven obhájce a do procesu se okamžitě zapojuje OSPOD (orgán sociálně-právní ochrany dětí). K řízení se využívá výhradně speciálních soudů pro mládež podle místní příslušnosti. Jestliže soudce shledá vinu mladistvého, ukládá mu opatření, nikoliv trest. Mezi základní druhy opatření patří výchovná, ochranná a trestní. Mohou být ukládána samostatně nebo v kombinaci, a to maximálně na dobu tří let (Bendl et al., 2016).

Odpovědnost za konání pachatelů mladších 18 let mohou nést i rodiče nebo další subjekty. Ten, kdo umožní (i z nedbalosti) vést osobě mladší osmnácti let nemravný nebo zahálčivý život, a tím ji vydá nebezpečí zpusnutí, dopouští se trestného činu, označovaného jako ohrožování mravní výchovy mládeže. Jestliže v průběhu vyučování dochází k šikanování žáků, odpovědnost nese školské zařízení. V případech, kdy škola právní subjektivitu má, nese odpovědnost sama, v případě, že ji nemá, je odpovědný zřizovatel školy. Dítěti může v důsledku šikanování vzniknout škoda nejrůznějšího charakteru, počínaje majetkovou a konče fyzickou či psychickou újmou. Náhradu škody může na školském zařízení požadovat rodič nebo zákonný zástupce šikanovaného dítěte (Kolář, 2005).

II PRAKTICKÁ ČÁST

7 METODOLOGICKÁ VÝCHODISKA

7.1 CÍLE VÝZKUMU

7.1.1 Hlavní cíl

Hlavním cílem diplomové práce je zmapování situace a zjištění výskytu šikany na různých typech brněnských středních škol (gymnáziích, středních školách s maturitou a na středních odborných učilištích).

Zaměřily jsme se především na zkušenosti studentů se šikanou, na jejich názory a postoje se šikanou související a na existenci preventivních opatření na škole k zamezení šikany. Naším zájmem bylo zjistit některé genderové souvislosti šikany, a zda jsou žáci sdílní a s případnou šikanou se někomu svěří.

Výzkum se uskutečnil pomocí dotazníkového šetření, jehož cílem bylo získání dat pro následné zpracování, vyhodnocení a nalezení odpovědí na výzkumné otázky. Kromě hlavního cíle práce byly stanoveny cíle dílčí. K dosažení cílů byly formulovány hypotézy a postaveny výzkumné otázky, které byly následně ověřovány a vyhodnocovány za pomoci statistických nástrojů.

Výsledky šetření jsme zhodnotily v diskusi, porovnali výsledky našeho šetření s poznatky z teoretické části práce a vyjádřily se k nim.

7.1.2 Dílčí cíle

- Srovnání výskytu šikany na výběrových školách (gymnáziích a středních odborných školách s maturitou) a na středních odborných učilištích v Brně
- Zjištění, jak je žákům častěji ubližováno (fyzicky nebo psychicky)
- Zjistit, zda jsou žáci o šikaně informováni, a jaký vliv mají preventivní opatření na výskyt šikany na středních školách
- Zjištění, zda má komunikace studentů s pedagogem o problematice šikany vliv na tendenci žáků se s případnou šikanou učiteli svěřit
- Zjistit genderové souvislosti šikany – kým jsou chlapci častěji šikanováni, zda děvčaty nebo hochy, a kdo častěji šikanuje dívky (chlapci či děvčata)

7.2 STANOVENÍ HYPOTÉZ

Ke splnění cíle práce byly předem stanoveny hypotézy:

- H1:** Podíl žáků s osobní zkušeností se šikanou je na odborných učilištích vyšší než na výběrových školách (gymnáziích a středních školách s maturitou).
- H2:** Podíl zastánců oběti je stejný pro chlapce i pro dívky.
- H3:** Podíly žáků, kterým je na škole častěji ubližováno psychicky jsou vyšší než podíly žáků, kterým je na škole častěji ubližováno fyzicky.
- H4:** Žáci s osobní zkušeností se šikanou považují preventivní program za dostatečný méně často než žáci bez osobní zkušenosti se šikanou.
- H5:** Osobní zkušenost se šikanou nezávisí na formě řešení problematiky prevence šikany na škole.
- H6:** Ve škole, kde učitelé s žáky o problematice šikany a násilí hovoří, mají žáci větší tendenci se s případným šikanováním svěřit učiteli.

Výzkumné otázky:

1. Jaký je podíl žáků s osobní zkušeností se šikanou na gymnáziích, středních školách s maturitou a učilištích?
2. Liší se původce šikany pro chlapce a dívky?
3. Liší se místo šikany pro chlapce a dívky?

7.3 METODIKA PRÁCE

Praktická část diplomové práce má charakter empirického šetření. Opírá se o poznatky získané v teoretické části práce a vychází z nich. Data pro statistické zpracování a vyhodnocení byla získána kvantitativní výzkumnou metodou. Jejich sběr byl realizován formou elektronického dotazníku, který se skládal z dvaceti výzkumných otázek a ze tří faktografických otázek. Důvodů volby výzkumné metody bylo několik. Především možnost získat poměrně velký objem dat v krátkém časovém úseku, a rovněž vysoká míra anonymity, díky které lze obdržet od respondentů pravdivější údaje.

K dosažení hlavního cíle práce i cílů dílčích byly stanoveny hypotézy a formulovány výzkumné otázky. Následně byly statisticky ověřovány a jejich výsledky vyhodnocovány, diskutovány a srovnávány se skutečnostmi a východisky z teoretické části práce.

7.3.1 Vlastní dotazník

Výzkumný dotazník je koncipován tak, aby mapoval názory středoškolských studentů a žáků odborných učilišť na problematiku šikany na jejich školách a umožnil zjistit, jaké postoje k ní dospívající zaujímají.

Otázky v dotazníku byly formulovány na základě studia odborných literárních zdrojů a výzkumných prací v rámci zpracování teoretické části předložené práce. Před vlastním výzkumem byl proveden předvýzkum, na němž se podílelo několik žáků čtvrtých ročníků jednoho z brněnských gymnázií. Důvodem bylo posouzení zejména srozumitelnosti a vhodnosti formulovaných otázek, s jehož pomocí byl dotazník opakovaně upraven.

V úvodu dotazníku jsou uvedeny instrukce k jeho vyplnění, vymezení pojmu šikana i upřesnění konkrétního chování, které šikanou je, a které šikanou není. Důvodem je získání co možná nejpřesnějších odpovědí na položené otázky. Otázky jsou většinou cíleny na období posledních dvou až tří měsíců, aby nedocházelo k nepřiměřenému zkreslení výsledků.

Dotazník sestává ze tří otázek faktografických a dvaceti otázek výzkumných. Všechny otázky v něm jsou koncipovány jako uzavřené, tedy s možností výběru z nabízených odpovědí. Výzkumné otázky jsou děleny do čtyř celků. První je zaměřen na zjištění vztahů ve třídě a skládá se ze dvou prvních otázek. Druhý celek zahrnuje otázky 3 až 9 a zpovídá ty respondenty, kteří byli v roli oběti. Zjišťuje, jak často, kým, a jak jim bylo ubližováno, jak se cítili, a jestli se někomu svěřili. Třetí část je cílena na agresivní chování a šikanu vůči spolužákům pomocí otázek 10 až 15. Týká se množství případů, místa útoků, přihlížení šikaně, zastání se oběti, ochoty informovat třetí osobu, a také zjišťuje zda, a jak často, byl dotazovaný student agresorem. Čtvrtá skupina zahrnuje otázky 16 až 20, které mají objasnit formu řešení šikany a její prevence ve škole a souvislost s vyhledáním pomoci u pracovníka školy.

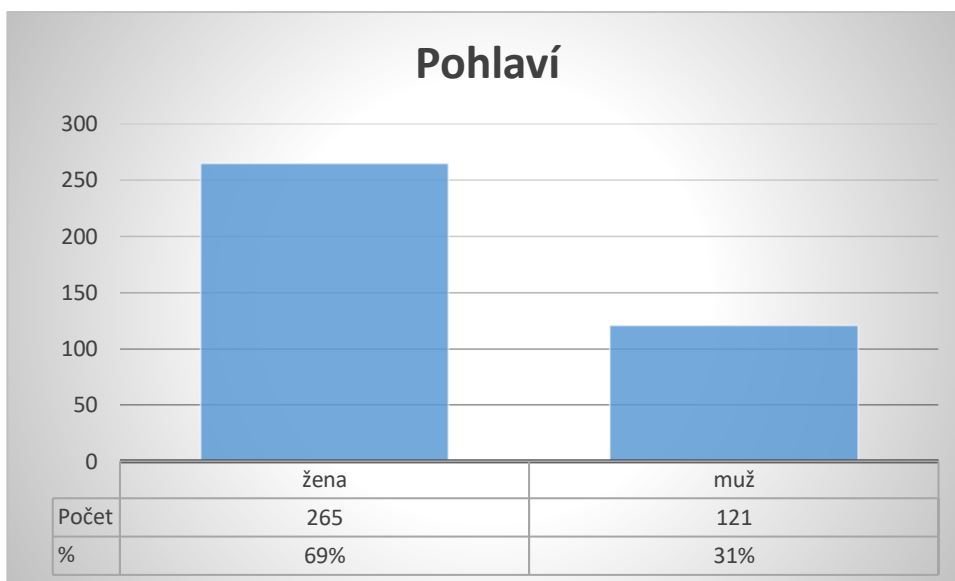
Délka vyplnění dotazníku je 10 až 15 minut. Dotazník je k nahlédnutí v příloze diplomové práce.

7.4 VÝZKUMNÝ SOUBOR

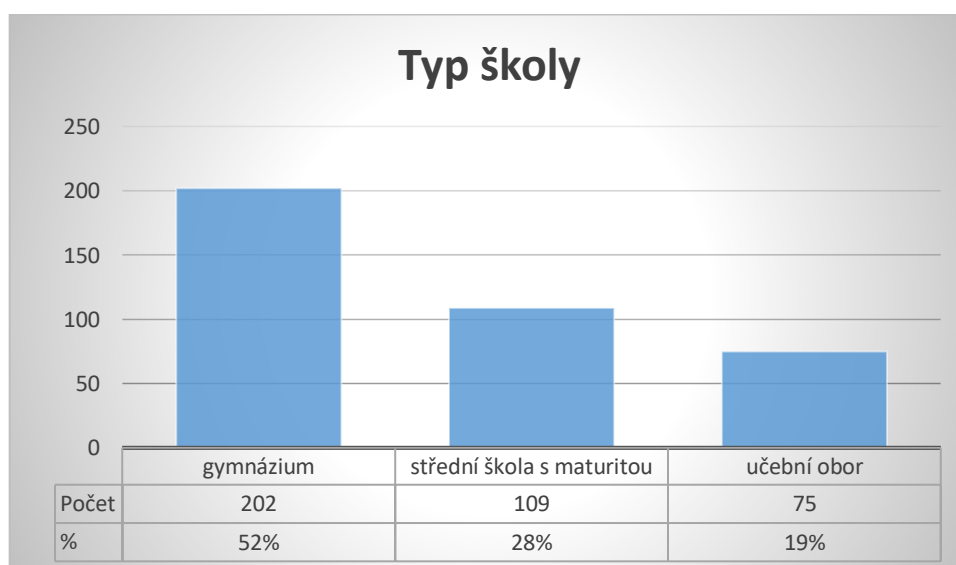
Dotazníkové šetření bylo uskutečněno mezi studenty gymnázií a středních odborných škol s maturitou a žáky středních odborných učilišť v Brně, kteří dovršili osmnácti let věku. Respondenti vyplňovali dotazník v elektronické podobě, k dispozici byl prostřednictvím hypertextového odkazu, který jim byl zasílán na e-mail. Dotazníky

vyplnilo celkem 386 dospívajících ze všech 3 jmenovaných typů brněnských středních škol. Složení souboru je dobře patrné z níže uvedených grafů, z nichž lze vyčíst rozložení vzorku studentů dle pohlaví, typu i velikosti školy.

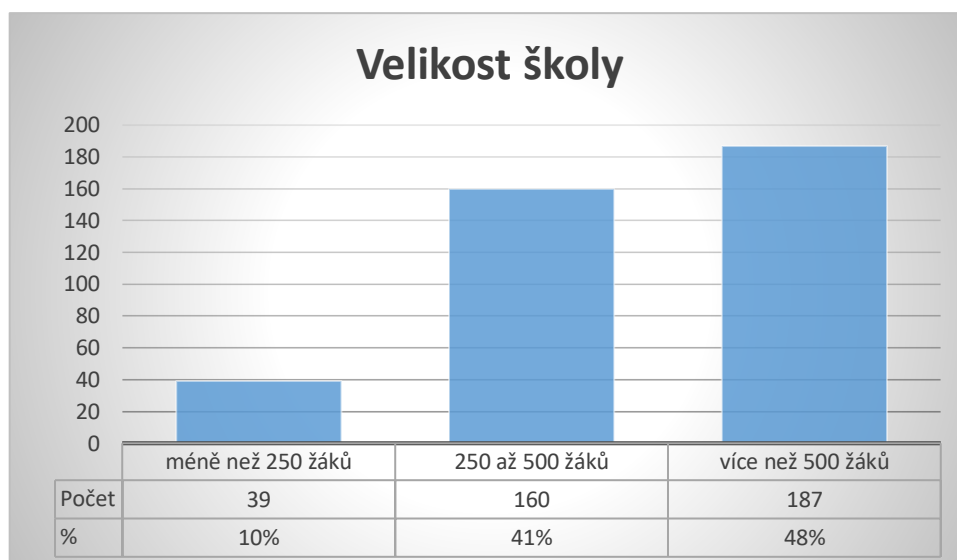
Z grafů je zřejmé ne zcela optimální zastoupení dle pohlaví i dle typu a velikosti školy. Dvě třetiny tvoří dívky. Je to dáno převahou studentů z gymnázia, kde je podstatně více dívek než chlapců. Dále je patrné pouze 10 % zastoupení žáků malých škol ve výzkumném vzorku, počet respondentů ze středně velkých a velkých škol je rovnoměrný.

Graf 2 - Rozdělení studentů podle pohlaví (n = 386) (vlastní zpracování, 2020)

Graf 3 - Rozdělení studentů podle typu školy (n = 386) (vlastní zpracování, 2020)

Graf 4 - Rozdělení studentů podle velikosti školy (n = 386) (vlastní zpracování, 2020)

7.5 PRŮBĚH VÝZKUMU

Výzkum spočíval ve získávání, zpracování a vyhodnocování dat. Předem byly formulovány hypotézy a stanoveny výzkumné otázky, které vyplynuly ze studia problematiky agresivního chování a šikany v teoretické části práce.

Sběr dat probíhal kvantitativní metodou v podobě dotazníkového šetření v období od 16. března do 6. května. Dotazník byl v elektronické podobě, studentům byl distribuován prostřednictvím hypertextového odkazu, zasláného na jejich e-maily spolu s vysvětlením, k jakému účelu budou data sloužit.

Výzkumného šetření se zúčastnilo celkem 386 studentů z hledaných typů středních škol. Získaná data byla analyzována pomocí popisné statistiky, byly zpracovány a vyhodnoceny statistické hypotézy, zodpovězeny výzkumné otázky a provedena diskuze výsledků.

Na tomto místě musíme také zmínit, že průběh výzkumu byl značně komplikovaný. Realizace se totiž silně odlišovala od průběhu plánovaného. Původním záměrem bylo předložení dotazníků studentům v rámci výuky na vybraných školách v tištěné podobě. Tento zamýšlený způsob sběru dat byl volen z důvodu zaručení stoprocentní návratnosti dotazníků. Sběr dat měl proběhnout od 16. března do 20. března 2020. Dotazníky byly vytištěny a nachystány k předání. Dne 11. března byly však školy uzavřeny z důvodu šíření infekce covid-19. Na nastalou situaci jsme reagovaly vytvořením dotazníku v elektronické podobě a odkaz na něj jsme zaslaly kontaktním osobám zapojených škol. Návratnost však byla velmi nízká (gymnázia 40 %, střední odborné školy s maturitou 20 % a odborná učiliště

5 %). Délka sběru dat se značně prodloužila. Komplikace se odrazila i na složení výzkumného vzorku, nepodařilo se zajistit jeho optimální složení (značná převaha dívek, největší účast mají gymnázia a pouhými 10 % jsou zastoupeny malé školy).

7.6 ANALÝZA DAT

Statistické zpracování dat bylo realizováno pomocí metod popisné statistiky a testování hypotéz. Pro všechny otázky dotazníku byly vytvořeny sloupcové grafy s absolutními a relativními četnostmi.

Podíl žáků, kteří mají osobní zkušenost se šikanou, byl odhadnut pomocí 95 % intervalu spolehlivosti pro relativní četnost. Interval spolehlivosti byl vypočten pomocí Clopper-Pearsonovy metody, a to zvláště pro gymnázia, střední školy s maturitou a učiliště.

Porovnání podílu žáků, kteří mají osobní zkušenost se šikanou, pro učiliště a gymnázia se středními školami, bylo provedeno pomocí chí-kvadrát testu nezávislosti. Tento test slouží k testování závislosti dvou kategoriálních proměnných. V tomto případě měla proměnná „typ školy“ kategorie „učiliště“ a „gymnázium + střední škola“ a proměnná „osobní zkušenost se šikanou“ kategorie „ano“ a „ne“.

Chí-kvadrát test je založen na porovnání pozorovaných a očekávaných četností všech kombinací kategorií obou proměnných. Očekávané četnosti jsou takové četnosti, které bychom očekávali při nezávislosti. Aby byl chí-kvadrát test dostatečně přesný, musí očekávané četnosti splňovat tzv. podmínky dobré aproximace, podle kterých alespoň 80 % očekávaných četností musí být vyšších než 5 a zbývajících maximálně 20 % nesmí klesnout pod 2. V případě, že podmínky dobré aproximace nebyly splněny, byl namísto chí-kvadrát testu použit Fisherův přesný test. Tato situace nastala 3x, a to v případě testování závislosti šikany v jídelně na pohlaví, v kroužku na pohlaví a na praxi na pohlaví.

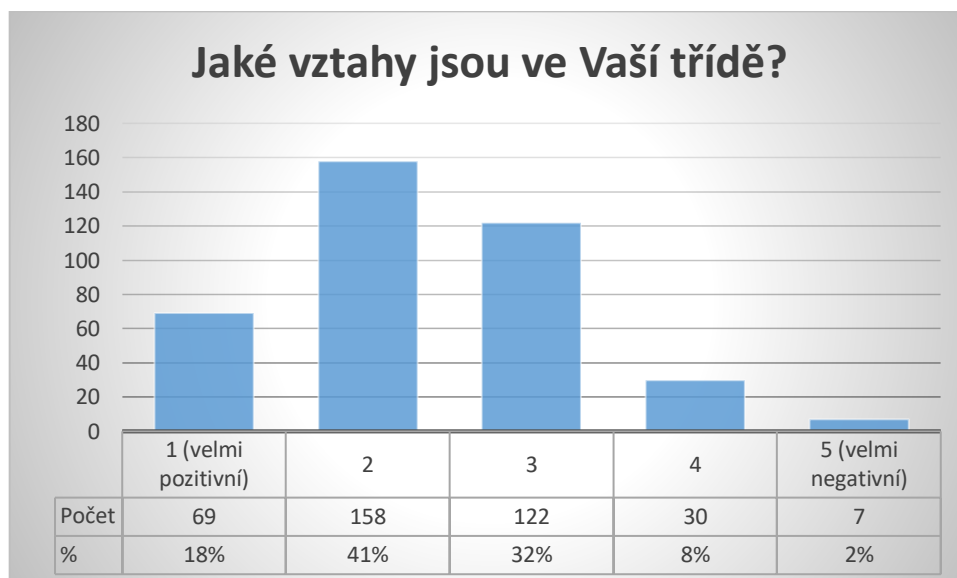
V rámci šikanovaných žáků bylo porovnáno, jaký podíl z nich byl šikanován psychicky a jaký podíl fyzicky. Jelikož se jednalo o opakované měření stejné skupiny (šikanovaní žáci), jednalo se o testování dvou závislých relativních četností (relativní četnost psychické šikany a relativní četnost fyzické šikany, oboje u stejné skupiny žáků, a to těch, kteří měli osobní zkušenost se šikanou). Testování zde bylo provedeno pomocí intervalu spolehlivosti pro rozdíl dvou závislých relativních četností.

Všechny výpočty byly provedeny v programu STATISTICA EN 13. Hladina významnosti statistických testů činila 5 %.

8 VÝSLEDKY VÝZKUMU A JEJICH INTERPRETACE

8.1 VÝSLEDKY DOTAZNÍKOVÉHO ŠETŘENÍ

1. Jaké jsou vztahy ve Vaší třídě? /oznámkujte jako ve škole/: 1 – velmi pozitivní,
5 – velmi negativní

Graf 5 - Vztahy ve třídě (n = 386) (vlastní zpracování, 2020)

2. Máte ve třídě dobrého kamaráda?

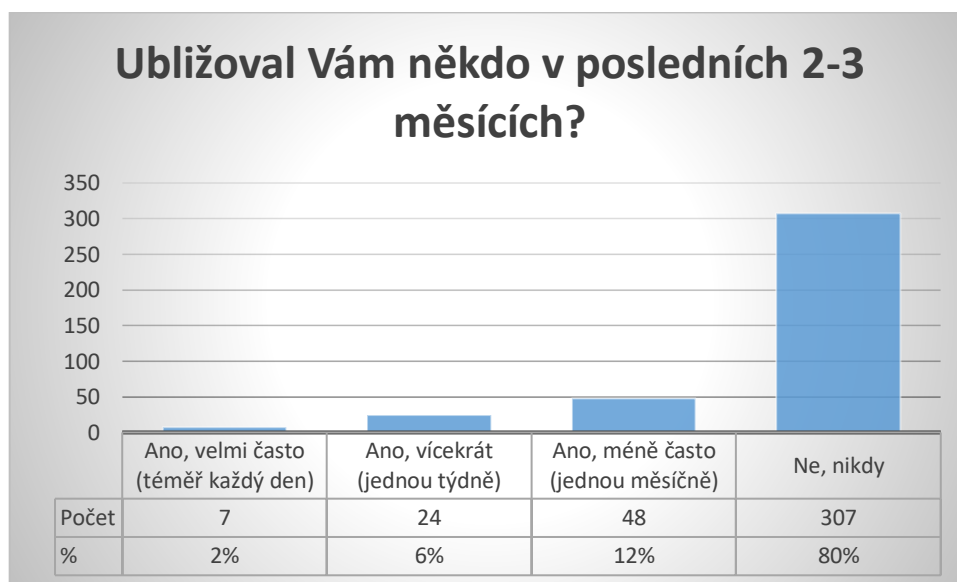
Graf 6 - Dobrý kamarád ve třídě (n = 386) (vlastní zpracování, 2020)

Atmosféra ve třídě se jeví jako příznivá, neboť 60 % dospívajících vnímá vztahy ve třídě jako pozitivní a 10 % jako negativní (velmi negativní pouze 2 %). S pozitivním

klimatem zřejmě souvisí i vysoké procento studentů, kteří našli ve třídě někoho, s kým si rozumí, komu věří, vzájemně si pomohou a svěřují se.

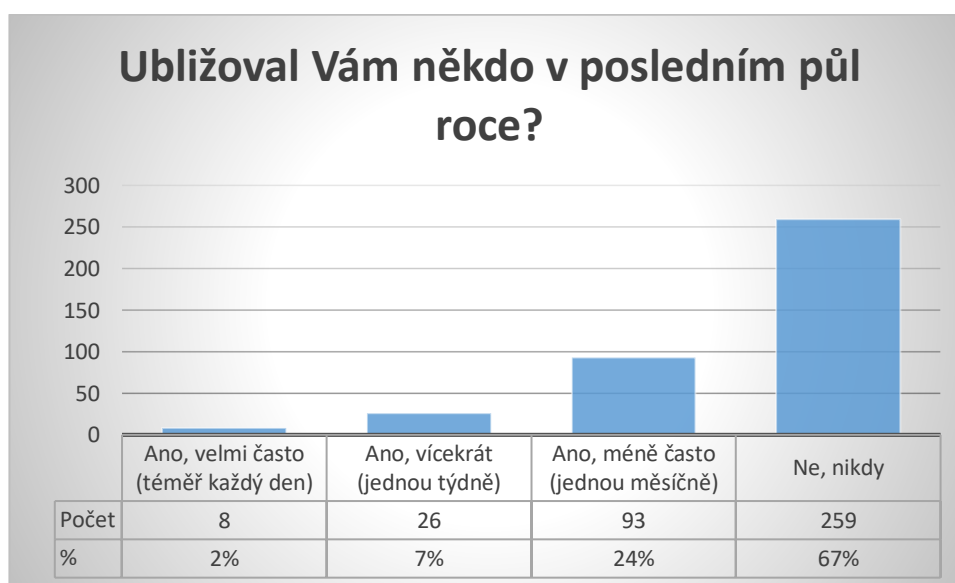
Vy jako oběť /agresivní chování a šikana vůči Vaší osobě/

3. Ublížíval Vám někdo v posledních 2-3 měsících?

Graf 7 - Ublížování v posledních 2-3 měsících (n = 386) (vlastní zpracování, 2020)

4. Ublížíval Vám někdo v posledním půl roce?

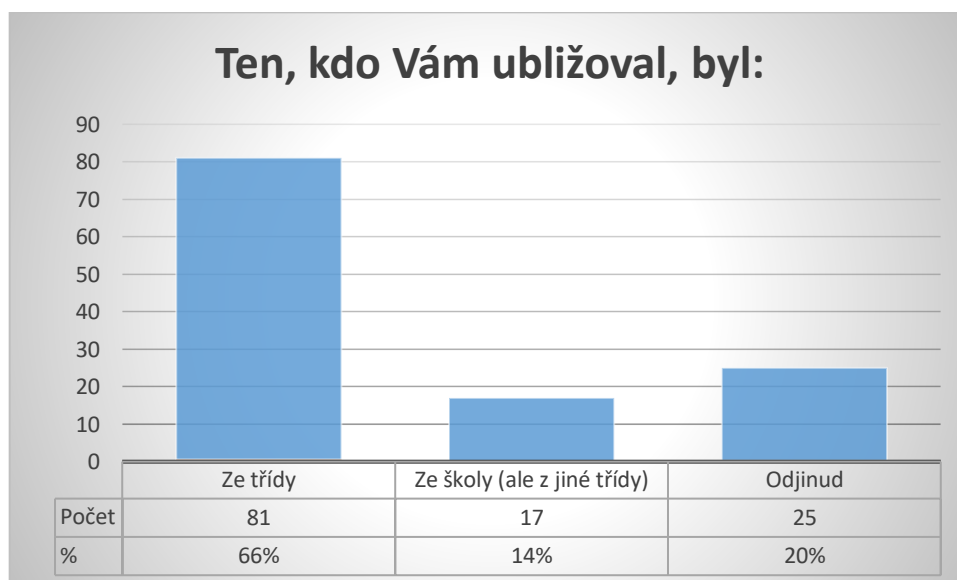

Graf 8 - Ublížování v posledním půl roce (n = 386) (vlastní zpracování, 2020)

Z výsledků vychází, že v posledních 2-3 měsících bylo na sledovaných středních školách ublížováno dvaceti procentům jejich žáků. Položením čtvrté otázky jsme chtěly

zjistit, zda a jak se výsledky změní, zaměříme-li se na delší, konkrétně půlroční časový úsek. Procento studentů, kterým bylo ubližováno se zvýšilo z 20 % na 33 %.

5. Ten, kdo Vám ubližoval, byl /ze třídy, ze školy, odjinud/

Graf 9 - Odkud byl ten, kdo ubližoval (n = 123) (vlastní zpracování, 2020)

6. Jak Vám bylo ubližováno /lze vybrat i více možností/

Graf 10 - Druhy ubližování (n = 127) (vlastní zpracování, 2020)

Na základě odpovědí respondentů na otázky č. 5 a 6 se ukázalo, že nejvíce agresorů je ze stejné třídy jako oběť a druhy použitého násilí naznačují, že má na středních školách převahu psychická forma šikany.

7. Ten, kdo Vám ubližoval, byl/a /lze označit i více možností/

Graf 11 - Genderový charakter útočníků (n = 127) (vlastní zpracování, 2020)

Výsledky ukazují, že mezi agresory není podstatný genderový rozdíl. Počty chlapců a dívek v rolích agresorů si přibližně odpovídají, vezmeme-li v úvahu působení jedinců i skupin. Jelikož jsme však nenalezly podrobnější studii, rozhodly jsme se formulovat výzkumnou otázku: „Liší se původce šikany pro chlapce a dívky?“ a provedly její statistické vyhodnocení – viz. kap. 8.2.

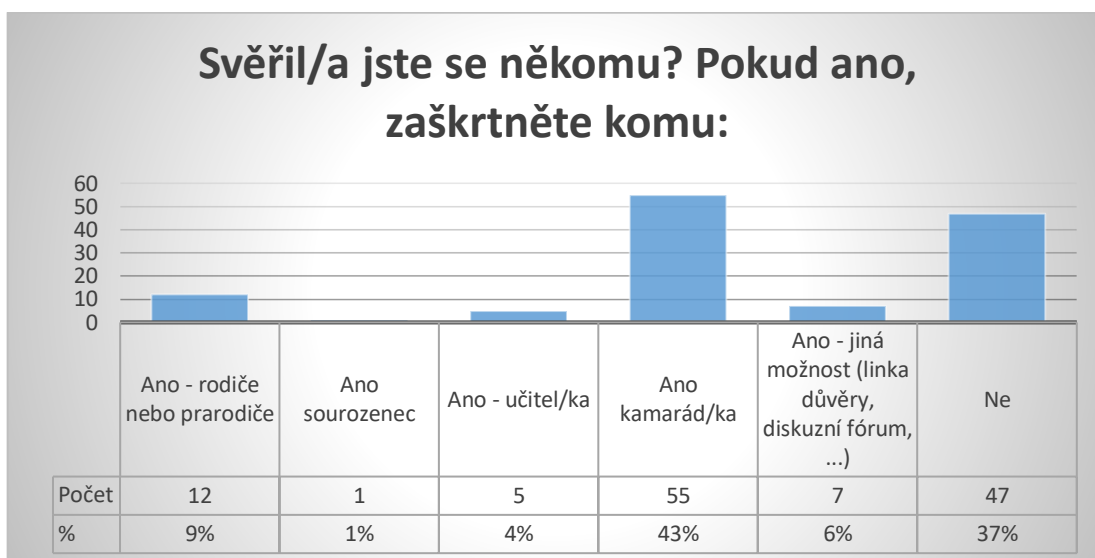
8. Cítil/a jste se vystrašený/á nebo nešťastný/á?

Graf 12 - Pocit strachu (n = 127) (vlastní zpracování, 2020)

Dvě třetiny šikanovaných se cítí vystrašeně, bojí se a jsou ze situace nešťastní.

9. Svěřil/a jste se někomu? Pokud ano, zaškrtněte komu.

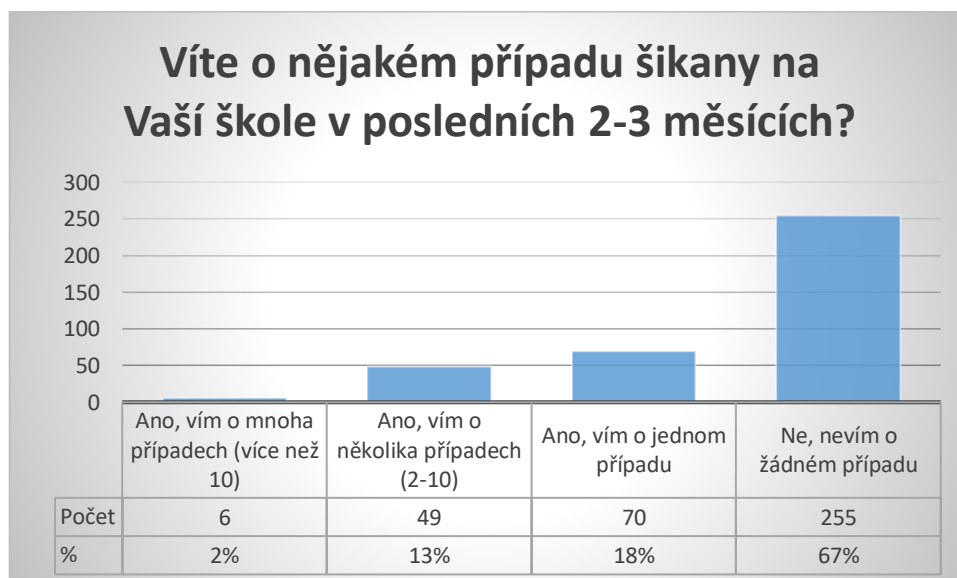

Graf 13 - Svěření se někomu z pozice oběti (n = 127) (vlastní zpracování, 2020)

S vlastní šikanou se oběti svěří nejčastěji kamarádovi nebo o ní neřeknou vůbec nikomu (dohromady 80 %), k ostatním možnostem se přiklání jen malá část dotazovaných.

Agresivní chování a šikana vůči někomu jinému

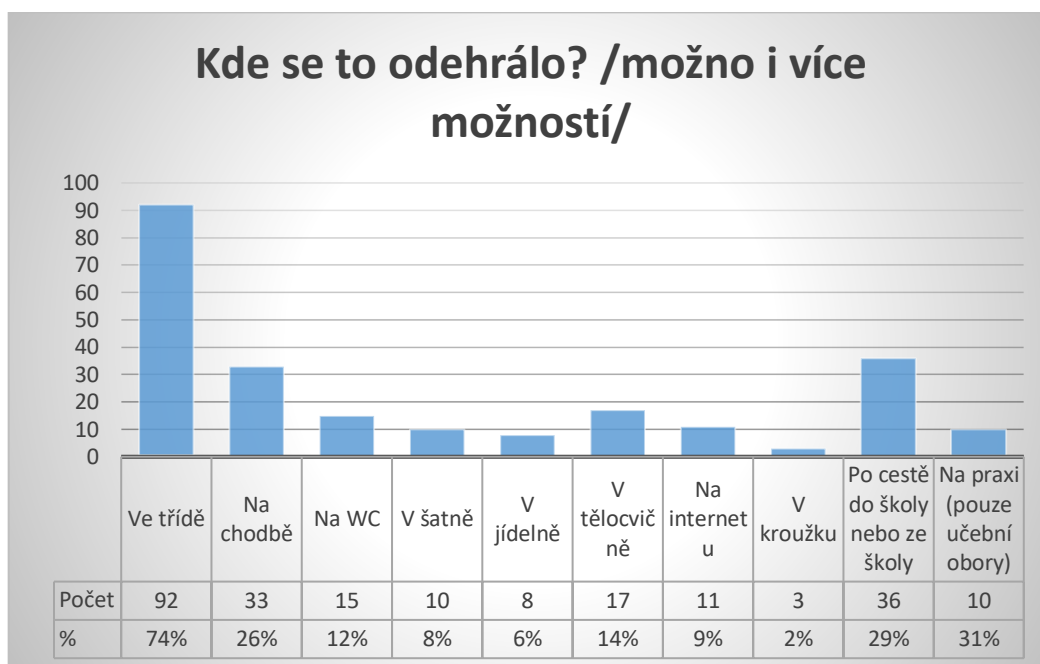
10. Víte o nějakém případě šikany na Vaší škole v posledních 2-3 měsících?

Graf 14 - Případy šikany na škole v posledních 2-3 měsících (n = 380) (vlastní zpracování, 2020)

Z grafu vyplývá, že 33 % studentů registrovalo v posledních 2-3 měsících na své škole alespoň jeden případ šikany.

11. Kde se to odehrálo? /možno vybrat více možností/

Graf 15 - Místo šikany (n = 125, z toho učni 32) (vlastní zpracování, 2020)

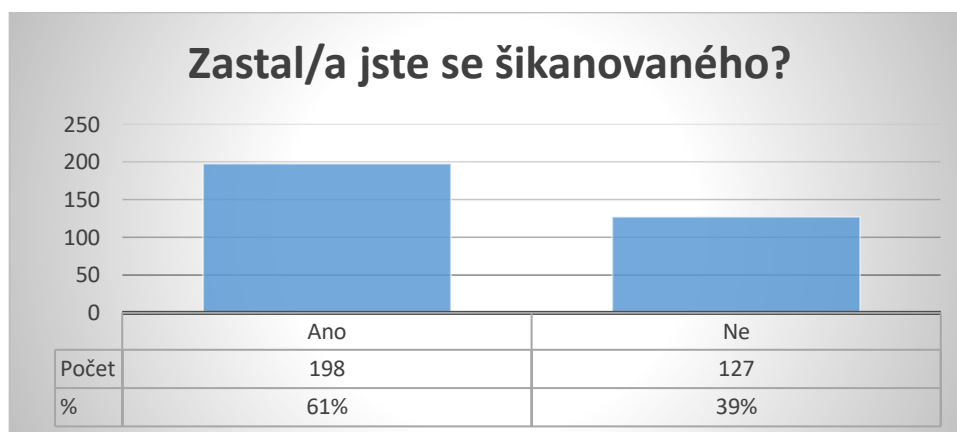
Na tomto místě je zapotřebí uvést, že možná odpověď „na praxi“ byla, vzhledem k jejímu charakteru, určena pouze žákům odborných učilišť. Na téma místo šikany a genderová souvislost jsme formulovali výzkumnou otázku: „Liší se místo šikany pro chlapce a dívky?“ a pomocí statistických nástrojů ji vyhodnotily – viz. kap. 8.2.

12. Přihlížel/a jste někdy šikaně?

Graf 16 - Přihlížení šikaně (n = 367) (vlastní zpracování, 2020)

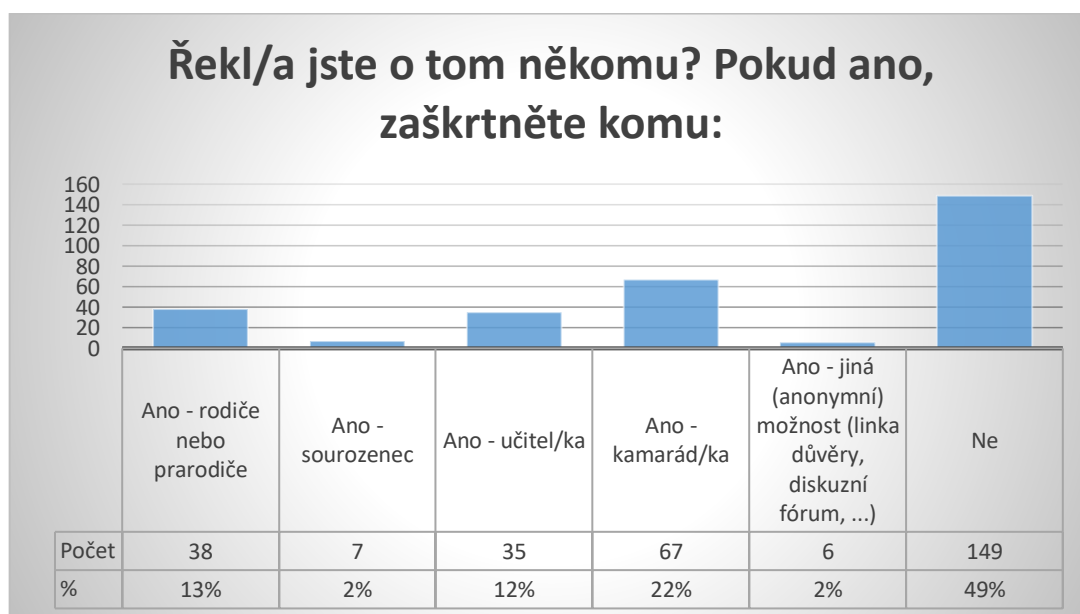
13. Zastal/a jste se šikanovaného?

Graf 17 - Zastání se oběti (n = 325) (vlastní zpracování, 2020)

Na tuto otázku odpověděli i někteří respondenti, kteří šikaně nepřihlíželi, informace o ní mohli mít zprostředkované. Vysoké procento zastánců by mohlo souviset s pozitivním klimatem třídy a existencí dobrého kamaráda v ní, jak vyplynulo z otázek č. 1 a 2.

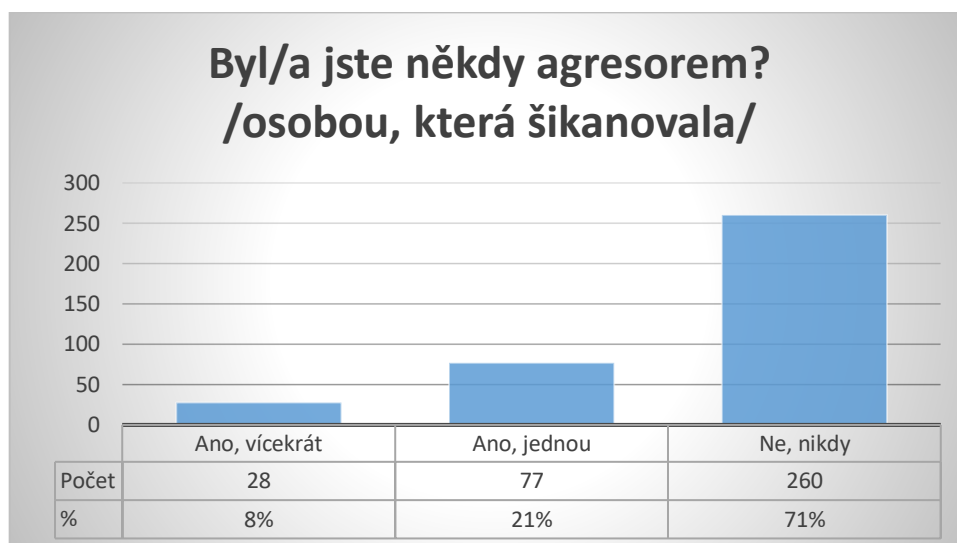
14. Řekl/a jste o tom někomu? Pokud ano, zaškrtněte komu.

Graf 18 - Svěření se někomu (n = 302) (vlastní zpracování, 2020)

Na základě vyhodnocení odpovědí studentů lze sledovat, jak se změnil jejich chování a ochota svěřit se, když je obětí spolužák, nikoliv oni sami (srovnání s otázkou 9). Polovina dotazovaných se nyní nesvěří nikomu, o 50 % se snížila ochota svěřit se kamarádovi, z ostatních možností je nejvyšší procentuální nárůst u sdílnosti vůči učitelům (ze 4 na 12 %).

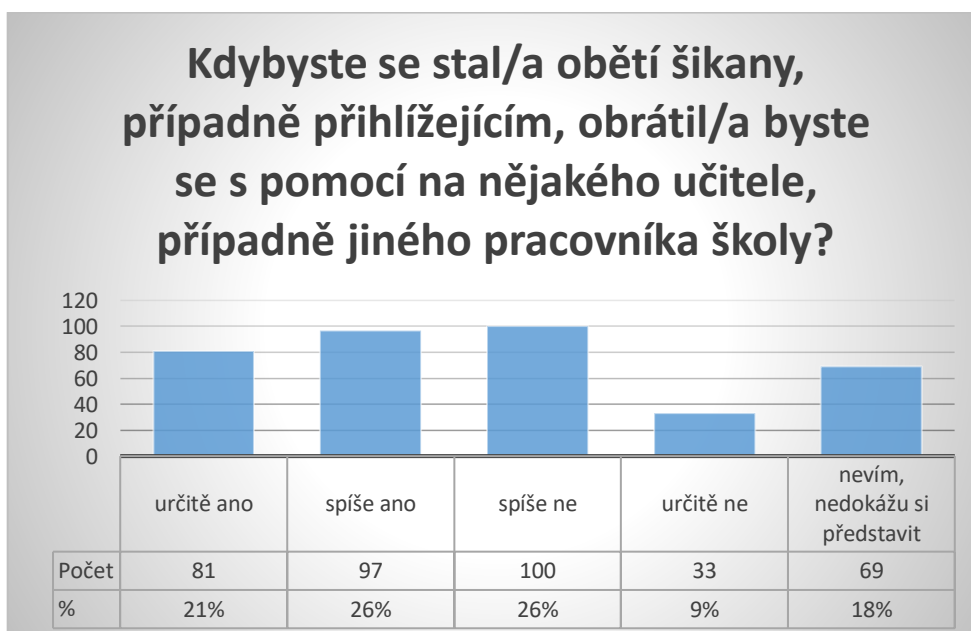
15. Byl/a jste někdy agresorem? /osobou, která šikanovala/

Graf 19 - Student v roli agresora (n = 365) (vlastní zpracování, 2020)

Odpoď na tuto otázku by měla být vzhledem k anonymitě dotazníku, pravdivější. Realitu, že někomu záměrně ublížíme, si totiž často nechceme přiznat ani sami sobě.

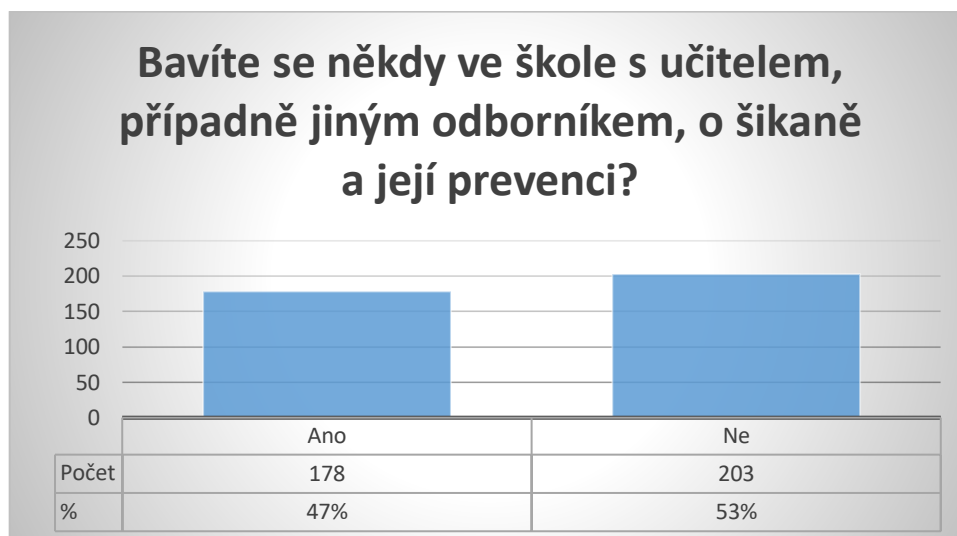
16. Kdybyste se stal/a obětí šikany, případně přihlížejícím, obrátil/a byste se s pomocí na nějakého učitele, případně jiného pracovníka školy?

Graf 20 - Vyhledání pomoci učitele či pracovníka školy (n = 380) (vlastní zpracování, 2020)

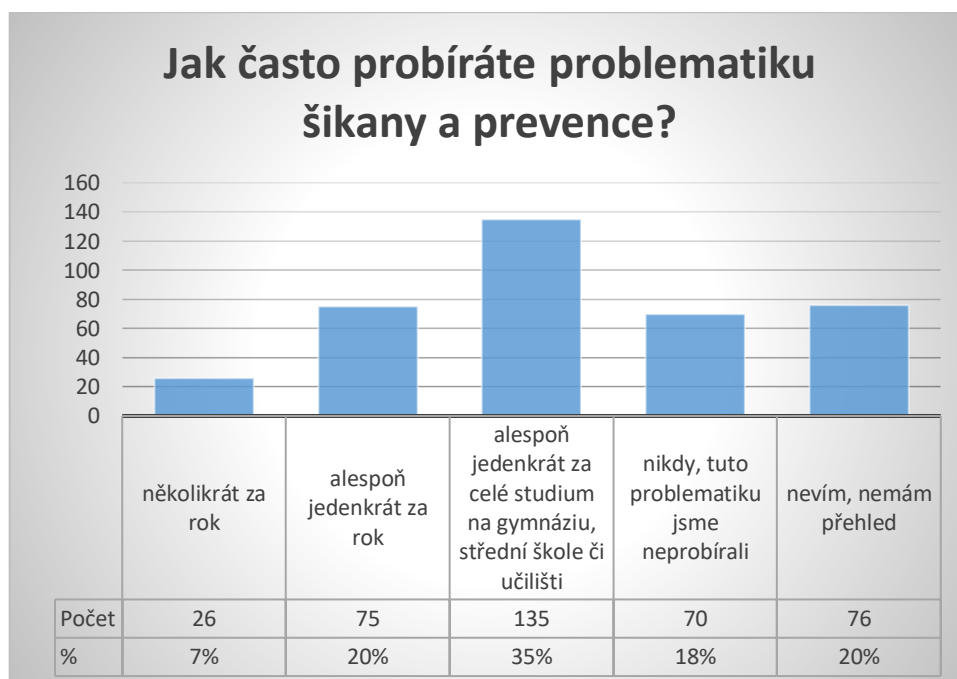
Z vyhodnocení vyplývá pozitivní závěr, že téměř polovina studentů by se s problémem šikany zřejmě obrátila na učitele nebo jiného pracovníka školy.

17. Bavíte se někdy ve škole s učitelem, případně jiným odborníkem, o šikaně a její prevenci?

Graf 21 - Rozhovory s učiteli o šikaně a její prevenci (n = 381) (vlastní zpracování, 2020)

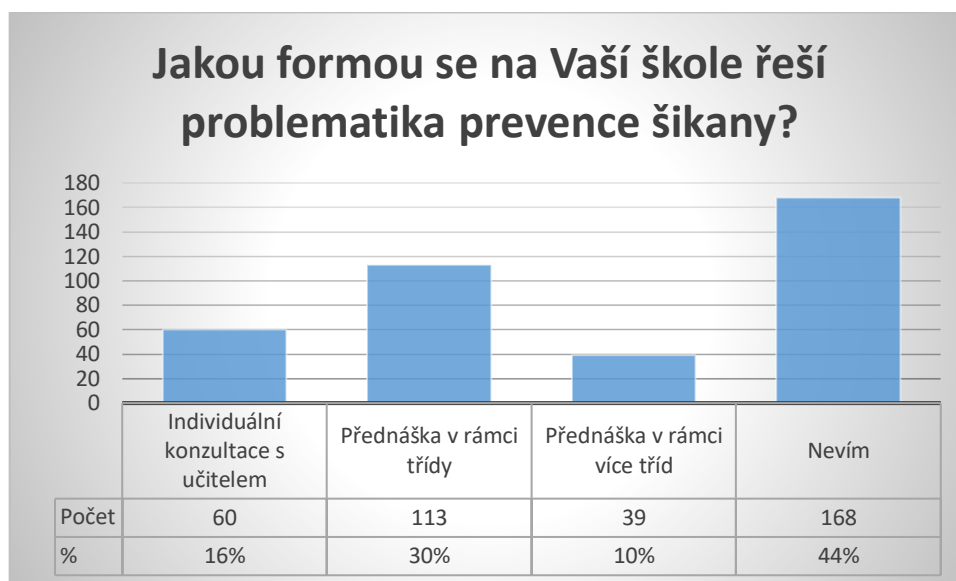
18. Jak často probíráte problematiku šikany a prevence?

Graf 22 - Četnost probírání šikany a její prevence ve škole (n = 382) (vlastní zpracování, 2020)

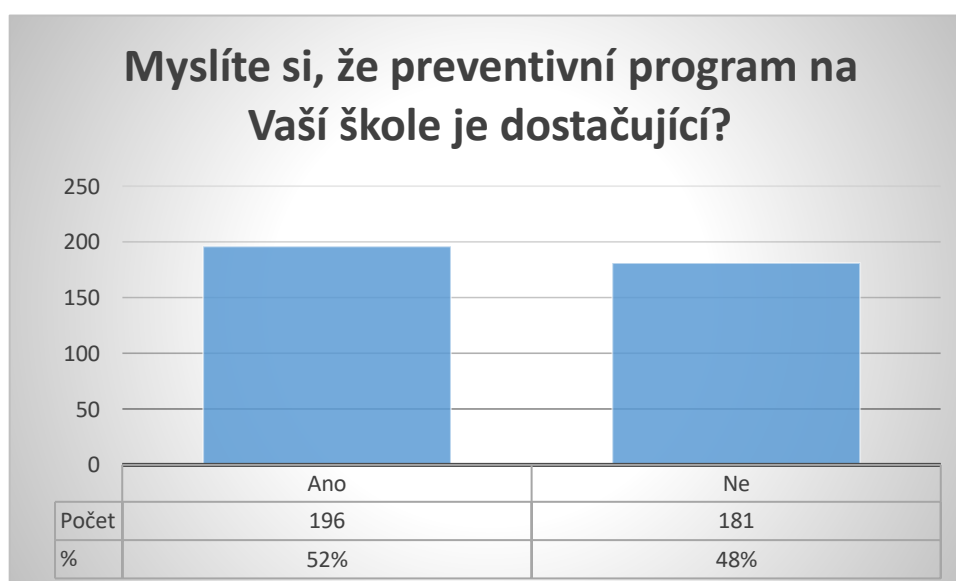
Otázka šikany a její prevence by se měla pravidelně řešit na každé škole a učitelé by měli tuto oblast s žáky diskutovat. Vyhodnocení odpovědí na otázky č. 17 a 18 není příliš pozitivní, ale není ani nečekané. Pouhá čtvrtina studentů připouští, že se problematika šikany a prevence na jejich škole řeší alespoň 1 x za rok.

19. Jakou formou se na Vaší škole řeší problematika prevence šikany?

Graf 23 - Forma řešení problematiky prevence šikany ve škole (n = 380) (vlastní zpracování, 2020)

20. Myslíte si, že preventivní program na Vaší škole je dostačující?

Graf 24 - Dostačující preventivní program na škole (n = 377) (vlastní zpracování, 2020)

Otázky č. 19 a 20 byly položeny z důvodu zjištění forem prevence šikany na školách a názoru studentů na dostatečnost preventivního programu školy, kterou navštěvují. 44 % dospívajících se vyjádřilo, že neví, jakou formou se na jejich škole řeší problematika prevence šikany. Vyhodnocení odpovědí naznačuje, že na některých školách není prevence řešena vůbec. Respondenti jsou studenti čtvrtých ročníků a znají konané aktivity ve škole.

8.2 VYHODNOCENÍ HYPOTÉZ

Testování hypotéz a intervaly spolehlivosti

Výzkumná otázka: Jaký je podíl žáků s osobní zkušeností se šikanou na gymnáziích, středních školách s maturitou a učilištích?

Podíl žáků s osobní zkušeností se šikanou na jednotlivých typech škol byl odhadnut pomocí intervalu spolehlivosti pro relativní četnost.

Typ školy	N	Osobní zkušenost se šikanou		95 % IS pro relativní četnost	
		počet	%	dolní hranice	horní hranice
Gymnázium	202	46	23	0,172 (17,2 %)	0,292 (29,2 %)
SŠ s maturitou	109	35	32	0,235 (23,5 %)	0,417 (41,7 %)
Učební obor	75	46	61	0,494 (49,4 %)	0,724 (72,4 %)

Tab. 3 Osobní zkušeností se šikanou - intervaly spolehlivosti (vlastní zpracování, 2020)

V rámci výzkumného vzorku uvedlo osobní zkušenost se šikanou 23 % žáků gymnázií, 32 % žáků středních škol s maturitou a 61 % žáků učebních oborů. Dle 95 % intervalu spolehlivosti pro relativní četnost se podíl žáků s osobní zkušeností se šikanou pohybuje na gymnáziích mezi 17,2 a 29,2 procenty, na středních školách s maturitou mezi 23,5 a 41,7 procenty a na učebních oborech mezi 49,4 a 72,4 procenty.

H1: Podíl žáků s osobní zkušeností se šikanou je na odborných učilištích vyšší než na výběrových školách (gymnáziích a středních školách s maturitou).

H₀: Podíl žáků s osobní zkušeností se šikanou je na odborných učilištích stejný jako na gymnáziích a středních školách s maturitou.

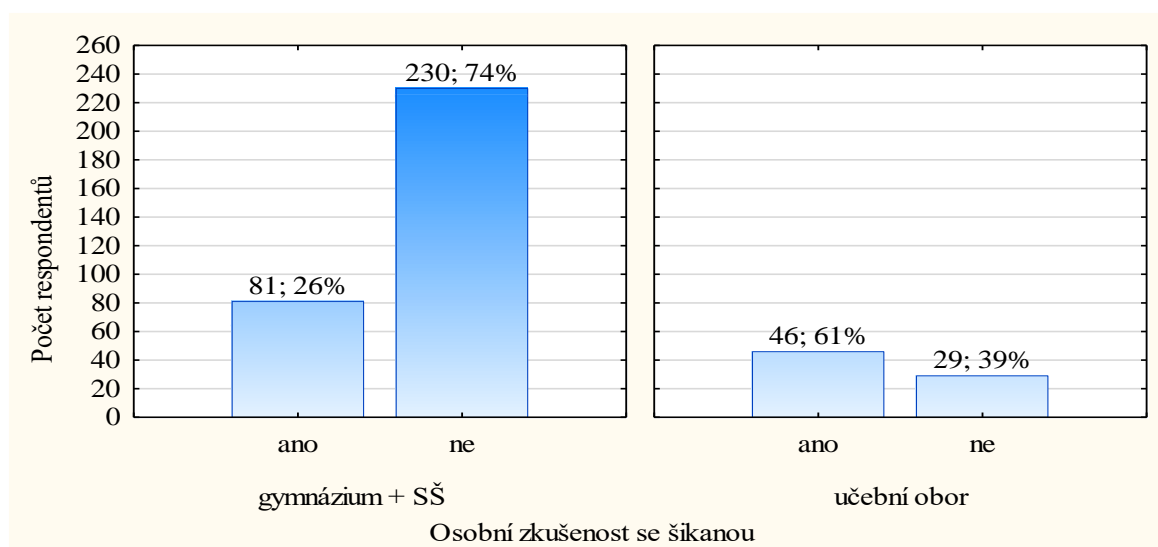
H_A: Podíl žáků s osobní zkušeností se šikanou se na odborných učilištích a skupině gymnázií a středních škol s maturitou liší.

Kontingenční tabulka a chí-kvadrát test

Chí-kvadrát test p-hodnota: 0,000		Osobní zkušenost se šikanou				celkem
		ano		ne		
		n	%	n	%	
Typ školy	odborné učiliště	46	61	29	39	75
	gymnázium + SŠ	81	26	230	74	311
	celkem	127		259		386

Tab. 4 Osobní zkušeností se šikanou – konting. tab. a chí-kvadrát test (vlastní zpracování, 2020)

Osobní zkušenost se šikanou uvedlo 61 % respondentů z učilišť a 26 % respondentů z gymnázií a středních škol. Na učilištích se tedy se šikanou setkala o 35procentních bodů více respondentů než na gymnáziích a středních školách. P-hodnota chí-kvadrát testu vyšla s ohledem na 3 desetinná místa 0,000, tj. nižší než 0,05. Nulová hypotéza byla zamítnuta ve prospěch alternativní hypotézy. Byla přijata alternativní hypotézu. Na hladině významnosti 0,05 byl prokázán rozdíl v podílu žáků s osobní zkušeností se šikanou mezi učilišti a gymnázií spolu se středními školami. Na učilištích byl podíl žáků s osobní zkušeností se šikanou statisticky významně vyšší než na gymnáziích a středních školách.

Graf 25 – Osobní zkušenost se šikanou – gymnázia + SŠ, učební obory (vlastní zpracování, 2020)

H2: Podíl zastánců oběti je stejný pro chlapce i pro dívky.

H₀: Podíl žáků, kteří se zastali šikanovaného, je pro chlapce a dívky stejný.

H_A: Podíl žáků, kteří se zastali šikanovaného, se pro chlapce a dívky liší.

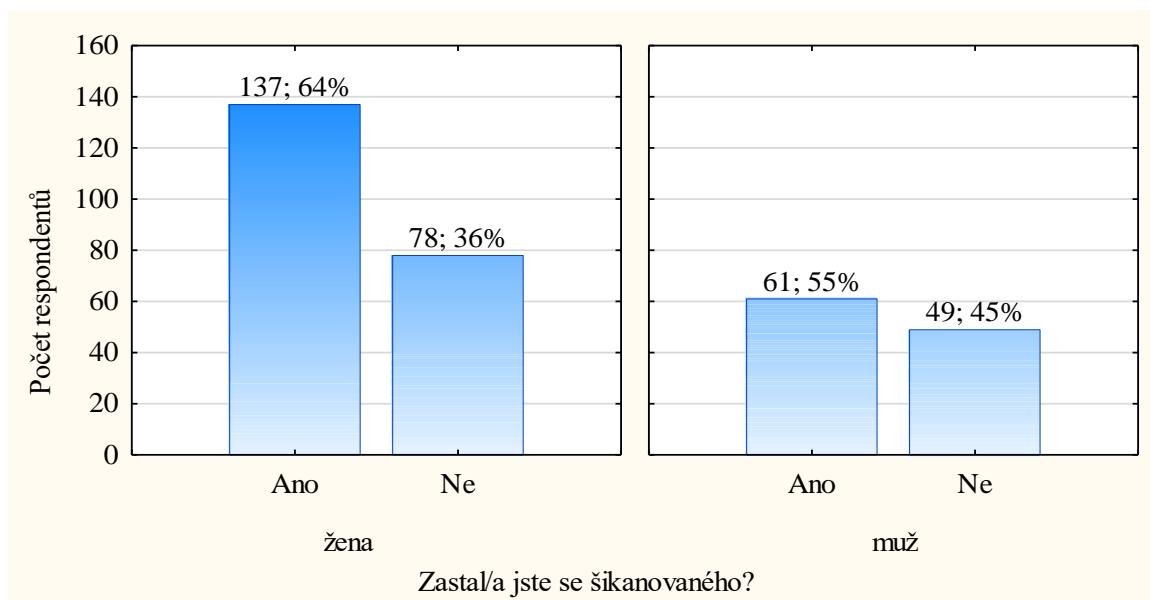
Kontingenční tabulka a chí-kvadrát test

Chí-kvadrát test p-hodnota: 0,148		Zastal/a jste se šikanovaného?				celkem
		ano		ne		
		n	%	n	%	
Pohlaví	dívka	137	64	78	36	215
	chlapec	61	55	49	45	110
	celkem	198		127		325

Tab. 5 Zastánci oběti - kontingenční tabulka a chí-kvadrát test (vlastní zpracování, 2020)

V rámci výzkumného vzorku se zastalo šikanovaného 64 % dívek a 55 % chlapců. Dívky se tedy zastali šikanovaného častěji, rozdíl oproti chlapcům činil 9procentních bodů.

P-hodnota chí-kvadrát testu vyšla s ohledem na 3 desetinná místa 0,148, tj. vyšší než 0,05. Nulová hypotéza nebyla zamítnuta. Na hladině významnosti 0,05 nebyl prokázán rozdíl podílu žáků, kteří se zastali šikanovaného, mezi dívkami a chlapci.

Graf 26 – Zastánci oběti – podíly mužů a žen (vlastní zpracování, 2020)

H3: Podíly žáků, kterým je na škole častěji ubližováno psychicky jsou vyšší než podíly žáků, kterým je na škole častěji ubližováno fyzicky.

H₀: Podíly žáků, kterým je ubližováno psychicky a fyzicky, jsou stejné.

H_A: Podíly žáků, kterým je ubližováno psychicky a fyzicky, se liší.

Srovnání dvou závislých relativních četností

Počet respondentů s osobní zkušeností se šikanou	127	
Typ šikany	psychická	fyzická
Počet respondentů	123	29
Podíl respondentů	0,969 (96,9 %)	0,228 (22,8 %)
95 % interval spolehlivosti pro rozdíl rel. četností	(0,601 ; 0,881)	

Tab. 6 Častější forma ubližování – srovnání dvou závislých relat. čet. (vlastní zpracování, 2020)

Z celkem 127 respondentů s osobní zkušeností se šikanou 123 uvedlo alespoň jeden typ psychické šikany (96,9 %) a 29 alespoň jeden typ fyzické šikany (22,8 %). Rozdíl relativních četností činil 74,1procentního bodu ve prospěch psychické šikany. 95 % interval spolehlivosti pro rozdíl relativních četností vyšel (0,601 ; 0,881), tj. od 60,1procentního bodu do 88,1procentního bodu. Vzhledem k tomu, že interval neobsahuje nulu, byla nulová hypotéza zamítnuta. Byla přijata alternativní hypotéza. Na hladině významnosti 0,05 bylo prokázáno, že podíly žáků, kterým je ubližováno psychicky a fyzicky, se liší. Na základě 95

% intervalu spolehlivosti pro rozdíl relativních četností lze interpretovat, že u žáků s osobní zkušeností se šikanou je zkušenost s psychickou šikanou o 60,1 až 88,1procentního bodu častější než zkušenost s fyzickou šikanou.

H4: Žáci s osobní zkušeností se šikanou považují preventivní program za dostatečný méně často než žáci bez osobní zkušenosti se šikanou.

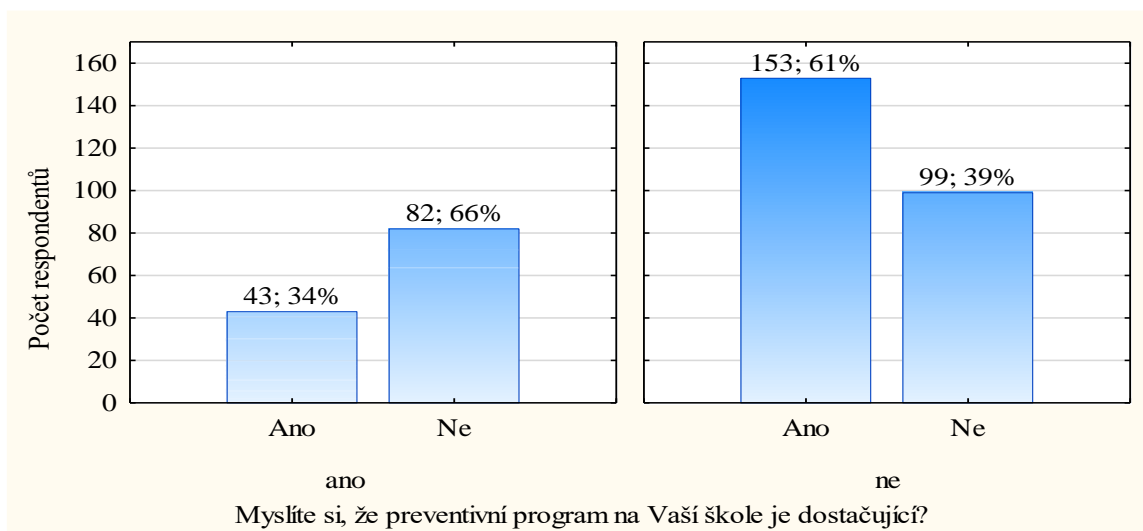
H₀: Mezi osobní zkušeností se šikanou a názorem žáka na dostatečnost preventivního programu není závislost.

H_A: Mezi osobní zkušeností se šikanou a názorem žáka na dostatečnost preventivního programu je závislost.

Kontingenční tabulka a chí-kvadrát test

Chí-kvadrát test p-hodnota: 0,000		Dostatečnost preventivního programu				celkem
		ano		ne		
		n	%	n	%	
Osobní zkušenost se šikanou	ano	43	34	82	66	125
	ne	153	61	99	39	252
	celkem	196		181		377

Tab. 7 Dostatečnost preventivního programu x osobní zkuš. se šikanou (vlastní zpracování, 2020)

Graf 27 – Dostatečnost preventivního programu x osobní zkuš. se šikanou (vlastní zprac., 2020)

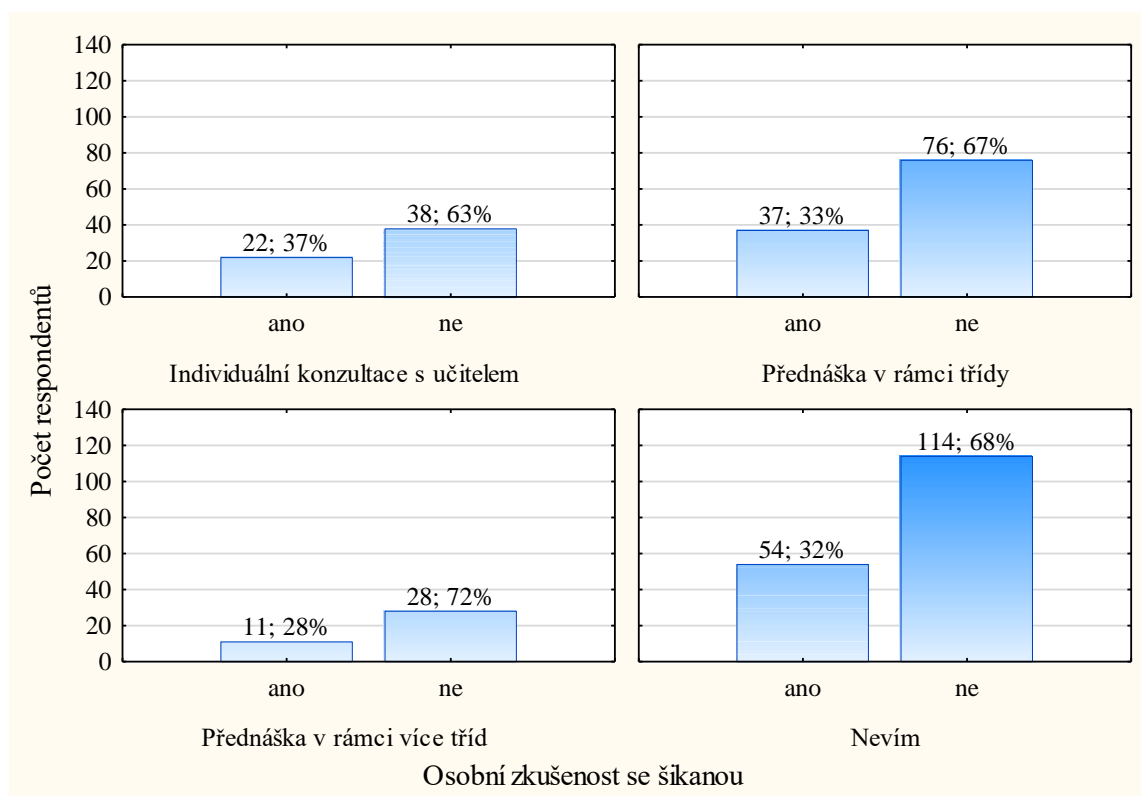
Za dostatečný považovalo preventivní program 34 % respondentů s osobní zkušeností se šikanou a 61 % respondentů bez osobní zkušenosti se šikanou. Rozdíl činil 27procentních bodů ve prospěch respondentů bez osobní zkušenosti. P-hodnota chí-kvadrát testu vyšla s ohledem na 3 desetinná místa 0,000, tj. nižší než 0,05. Nulová hypotéza byla

zamítnuta ve prospěch alternativní hypotézy. Byla přijata alternativní hypotézu. Na hladině významnosti 0,05 byla prokázána závislost mezi osobní zkušeností se šikanou a názorem žáka na dostatečnost preventivního programu. Žáci s osobní zkušeností se šikanou považují preventivní program za dostatečný statisticky významně méně často než žáci bez osobní zkušenosti se šikanou.

H5: Osobní zkušenost se šikanou nezávisí na formě řešení problematiky prevence šikany na škole.

H₀: Mezi osobní zkušeností se šikanou a formou řešení problematiky prevence šikany na škole žáka není závislost.

H_A: Mezi osobní zkušeností se šikanou a formou řešení problematiky prevence šikany na škole žáka je závislost.

Graf 28 – Forma řešení prevence šikany x osobní zkušenost se šikanou (vlastní zpracování, 2020)

* varianta nevím nebyla pro testování použita

Osobní zkušenost se šikanou uvedlo 37 % respondentů, na jejichž škole se problematika šikany řeší individuální konzultací s učitelem, 33 % respondentů, na jejichž škole se problematika šikany řeší přednáškou v rámci třídy, a 28 % respondentů, na jejichž škole se problematika šikany řeší přednáškou v rámci více tříd. P-hodnota chí-kvadrát testu vyšla s ohledem na 3 desetinná místa 0,679, tj. vyšší než 0,05. Nulová hypotéza nebyla

zamítnuta. Na hladině významnosti 0,05 nebyla prokázána závislost mezi osobní zkušeností se šikanou a formou řešení problematiky prevence šikany na škole žáka.

Kontingenční tabulka a chí-kvadrát test

Chí-kvadrát test p-hodnota: 0,679		Osobní zkušenost se šikanou				celkem
		ano		ne		
		n	%	n	%	
Forma řešení prevence šikany	Individuální konzultace s učitelem	22	37	38	63	60
	Přednáška v rámci třídy	37	33	76	67	113
	Přednáška v rámci více tříd	11	28	28	72	39
	celkem	70		142		212

Tab. 8 Forma řešení prevence šikany x osobní zkušenost se šikanou (vlastní zpracování, 2020)

H6: Ve škole, kde učitelé s žáky o problematice šikany a násilí hovoří, mají žáci větší tendenci se s případným šikanováním svěřit učiteli.

H₀: Mezi probíráním problematiky šikany a prevence a svěřením se žáka učiteli není závislost.

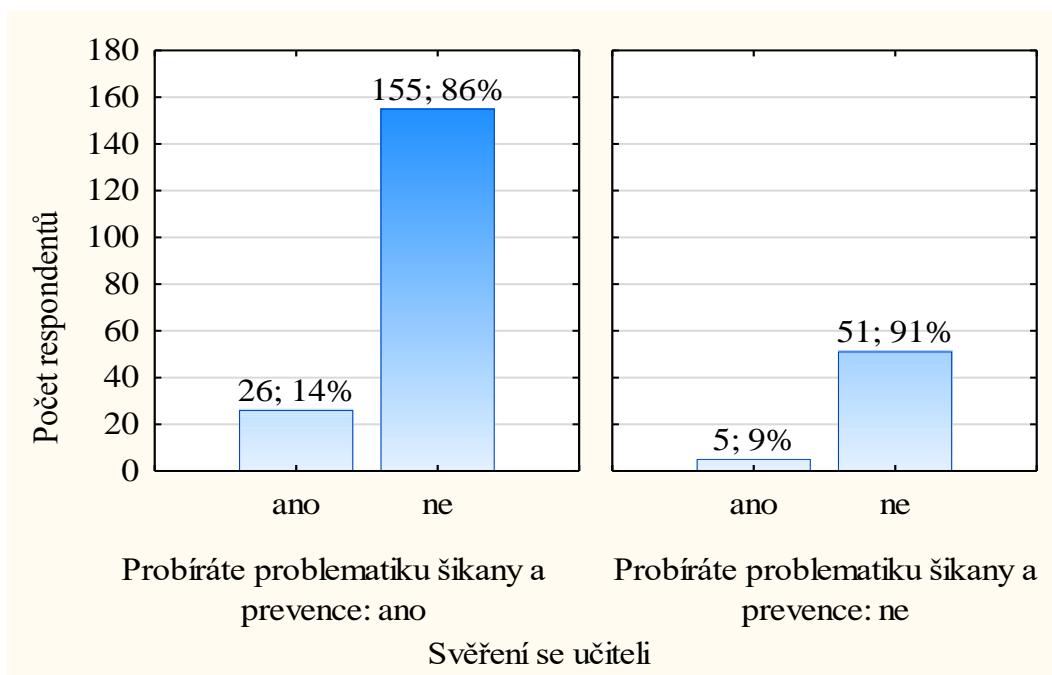
H_A: Mezi probíráním problematiky šikany a prevence a svěřením se žáka učiteli je závislost.

Kontingenční tabulka a chí-kvadrát test

Chí-kvadrát test p-hodnota: 0,292		Svěření se učiteli				celkem
		ano		ne		
		n	%	n	%	
Probírání problematiky šikany a prevence	ano	26	14	155	86	181
	ne	5	9	51	91	56
	celkem	31		206		237

Tab. 9 Probírání problematiky šikany a prevence x svěřením se učiteli (vlastní zpracování, 2020)

Respondenti, kteří uvedli, že alespoň jednou za studium byla problematika šikany a prevence probírána, se s případem šikany svěřili učiteli ve 14 % případů. Respondenti, kteří uvedli, že problematika šikany a prevence probírána nikdy nebyla, se s případem šikany svěřili učiteli v 9 % případů. P-hodnota chí-kvadrát testu vyšla s ohledem na 3 desetinná místa 0,292, tj. vyšší než 0,05. Nulová hypotéza nebyla zamítnuta. Na hladině významnosti 0,05 nebyla prokázána závislost mezi probíráním problematiky šikany a prevence a svěřením se žáka učiteli.

Graf 29 – Probírání problematiky šikany a prevence x svěřením se učitelům (vlastní zpracování, 2020)

Výzkumná otázka: liší se původce šikany pro chlapce a dívky?

Původce šikany	pohlaví šikanovaného	N	šikanovaných		p-hodnota
			počet	%	
Dívka	dívka	86	34	40	0,0502
	chlapec	41	9	22	
Chlapec	dívka	86	28	33	0,043
	chlapec	41	21	51	
Skupina dívek	dívka	86	28	33	0,001
	chlapec	41	2	5	
Skupina chlapců	dívka	86	11	13	0,011
	chlapec	41	13	32	
Smíšená skupina	dívka	86	15	17	0,256
	chlapec	41	4	10	

Tab. 10 Původce šikany x pohlaví šikanovaného (vlastní zpracování, 2020)

Dívkou bylo šikanováno 40 % šikanovaných dívek a 22 % šikanovaných chlapců. Podíl šikanovaných dívkou byl tedy pro dívky o 18procentních bodů vyšší než pro chlapce. Dle chí-kvadrát testu nezávislosti nebyl tento rozdíl na hladině významnosti 0,05 statisticky významný ($p=0,0502 > 0,05$). P-hodnota ale byla jen těsně vyšší než zvolená hladina významnosti. Dívky jsou dívkami šikanovány výrazně častěji než chlapci, což by patrně bylo na hladině významnosti 0,05 prokázáno při jen o málo vyšším počtu pozorování.

Chlapcem bylo šikanováno 33 % šikanovaných dívek a 51 % šikanovaných chlapců. Podíl šikanovaných chlapcem byl tedy pro chlapce o 18procentních bodů vyšší než pro dívky. Dle chí-kvadrát testu nezávislosti byl tento rozdíl na hladině významnosti 0,05 statisticky významný ($p=0,043<0,05$). Chlapci jsou od chlapců šikanováni statisticky významně častěji než dívky.

Skupinou dívek bylo šikanováno 33 % šikanovaných dívek a 5 % šikanovaných chlapců. Podíl šikanovaných skupinou dívek byl tedy pro dívky o 28procentních bodů vyšší než pro chlapce. Dle chí-kvadrát testu nezávislosti byl tento rozdíl na hladině významnosti 0,05 statisticky významný ($p=0,001<0,05$). Dívky jsou od skupiny dívek šikanovány statisticky významně častěji než chlapci.

Skupinou chlapců bylo šikanováno 13 % šikanovaných dívek a 32 % šikanovaných chlapců. Podíl šikanovaných skupinou chlapců byl tedy pro chlapce o 19procentních bodů vyšší než pro dívky. Dle chí-kvadrát testu nezávislosti byl tento rozdíl na hladině významnosti 0,05 statisticky významný ($p=0,011<0,05$). Chlapci jsou od skupiny chlapců šikanováni statisticky významně častěji než dívky.

Smíšenou skupinou bylo šikanováno 17 % šikanovaných dívek a 10 % šikanovaných chlapců. Podíl šikanovaných smíšenou skupinou byl tedy pro dívky o 7procentních bodů vyšší než pro chlapce. Dle chí-kvadrát testu nezávislosti nebyl tento rozdíl na hladině významnosti 0,05 statisticky významný ($p=0,256>0,05$).

Poznámka: zde nejsou uvedeny nulové a alternativní hypotézy, protože jich je celkem 5, a uvádět to všechno už mi nepřipadá smysluplné.

Výzkumná otázka: liší se místo šikany pro chlapce a dívky?

Ve třídě bylo šikanováno 77 % dívek a 68 % chlapců. Rozdíl činil 9procentních bodů ve prospěch dívek. Dle chí-kvadrát testu nebyl rozdíl statisticky významný ($p=0,246>0,05$).

Na chodbě bylo šikanováno 31 % dívek a 20 % chlapců. Rozdíl činil 11procentních bodů ve prospěch dívek. Dle chí-kvadrát testu nebyl rozdíl statisticky významný ($p=0,185>0,05$).

Na WC bylo šikanováno 7 % dívek a 20 % chlapců. Rozdíl činil 13procentních bodů ve prospěch chlapců. Dle chí-kvadrát testu byl rozdíl statisticky významný ($p=0,025<0,05$). Chlapci byli na WC šikanováni statisticky významně častěji než dívky.

V šatně bylo šikanováno 7 % dívek a 10 % chlapců. Rozdíl činil 3procentní body ve prospěch chlapců. Dle chí-kvadrát testu nebyl rozdíl statisticky významný ($p=0,501>0,05$).

V jídelně bylo šikanováno 8 % dívek a 4 % chlapců. Rozdíl činil 4procentní body ve prospěch dívek. Dle Fisherova přesného testu nebyl rozdíl statisticky významný ($p=0,474>0,05$).

V tělocvičně bylo šikanováno 11 % dívek a 18 % chlapců. Rozdíl činil 7procentních bodů ve prospěch chlapců. Dle chí-kvadrát testu nebyl rozdíl statisticky významný ($p=0,241>0,05$).

Na internátu bylo šikanováno 8 % dívek a 10 % chlapců. Rozdíl činil 2procentní body ve prospěch chlapců. Dle chí-kvadrát testu nebyl rozdíl statisticky významný ($p=0,699>0,05$).

V kroužku bylo šikanováno 1 % dívek a 4 % chlapců. Rozdíl činil 3procentní body ve prospěch chlapců. Dle Fisherova přesného testu nebyl rozdíl statisticky významný ($p=0,563>0,05$).

Místo šikany	pohlaví šikanovaného	N	šikanovaných		p-hodnota
			počet	%	
Ve třídě	dívka	75	58	77	0,246
	chlapec	50	34	68	
Na chodbě	dívka	75	23	31	0,185
	chlapec	50	10	20	
Na WC	dívka	75	5	7	0,025
	chlapec	50	10	20	
V šatně	dívka	75	5	7	0,501
	chlapec	50	5	10	
V jídelně	dívka	75	6	8	0,474 (F)
	chlapec	50	2	4	
V tělocvičně	dívka	75	8	11	0,241
	chlapec	50	9	18	
Na internátu	dívka	75	6	8	0,699
	chlapec	50	5	10	
V kroužku	dívka	75	1	1	0,563 (F)
	chlapec	50	2	4	
Cesta do/ze školy	dívka	75	15	20	0,008
	chlapec	50	21	42	
Na praxi*	dívka	11	6	55	0,056 (F)
	chlapec	21	4	19	

Tab. 11 Místo šikany x pohlaví šikanovaného (vlastní zpracování, 2020)

(F = Fisherův přesný test); * jen učni

Vše pro žáky, kteří ví alespoň o 1 případě šikany.

Na cestě do/ze školy bylo šikanováno 20 % dívek a 42 % chlapců. Rozdíl činil 22procentních bodů ve prospěch chlapců. Dle chí-kvadrát testu byl rozdíl statisticky významný

($p=0,008<0,05$). Na cestě do/ze školy byli chlapci šikanováni statisticky významně častěji než dívky.

Na praxi bylo šikanováno 55 % dívek a 19 % chlapců. Rozdíl činil 36 procentních bodů ve prospěch dívek. Dle Fisherova přesného testu nebyl rozdíl statisticky významný ($p=0,056>0,05$). V tomto případě, i když se rozdíl jeví z hlediska počtu procentních bodů vysoký, tak je počet respondentů mnohem nižší (omezeno na učně), což snižuje sílu testu (schopnost prokázat statisticky významný rozdíl).

9 DISKUSE

Praktická část diplomové práce měla za cíl pomocí dotazníkové metody zmapovat situaci a zjistit výskyt šikany na středních školách, prostřednictvím zkušeností brněnských studentů. Zjišťovaly jsme jejich postoje k šikanování a názory na existenci a dostatečnost preventivních opatření školy proti šikanování. Chtěly jsme zjistit také některé genderové souvislosti šikany, nejčastější formu ubližování žákům, místa, kde k šikaně nejčastěji dochází a zjišťovaly jsme ochotu studentů se s problémem šikany svěřit.

Nejprve nás zajímalo klima třídy, neboť je to jeden z nejdůležitějších faktorů vzniku a dalšího vývoje šikany, jak uvádí naši přední autoři Janošová et al. (2016), Kolář (2005) a Vágnerová (2009). Z vyhodnocení odpovědí 386 středoškolských studentů vyplynulo příznivé zjištění, že 60 % dospívajících hodnotí klima třídy jako pozitivní, 10 % jako negativní a 91 % dospívajících našlo ve třídě dobrého kamaráda, tj. někoho, komu věří a svěří se mu, vzájemně si dovedou pomoci.

Pro splnění cílů diplomové práce bylo formulováno 6 hypotéz.

→ **H1: Podíl žáků s osobní zkušeností se šikanou je na odborných učilištích vyšší než na výběrových školách (gymnáziích a středních školách s maturitou).**

Šikanu s frekvencí ubližování alespoň jednou měsíčně zakusili adolescenti v posledním půl roce ve 33 % případů. Na výběrových školách (gymnázia a střední školy s maturitou) bylo šikanováno 26 % studentů a na učilištích 47 % žáků. ČŠI uvádí výskyt šikany v roce 2017/2018 na středních školách 34 %. Srovnání výsledků našeho šetření s výskytem šikany dle ČŠI ukazovalo, že na výběrových školách je šikany méně a na učilištích více než ukazuje celorepublikový průměr středních škol. Toto zjištění potvrdil i výsledek testování hypotézy H1. Kolář (1997, 2005) je přesvědčen, že šikana je problém všech škol a nazývá ji epidemií. Jak uvádí Novák a Capponi (1996), šikana se nevyhýbá ani středoškolskému prostředí, a nejvíce jí lze najít na učilištích, podobně Řičan a Janošová (2010) uvádí nízký výskyt šikany na středních, ale podstatně vyšší na učňovských školách. U studentů výběrových škol mohlo k výsledku přispět i pozitivní klima třídy, motivace studentů k učení, strach z vyloučení ze školy nebo kvalifikovanější profesori na školách.

→ **H2: Podíl zastánců oběti je stejný pro chlapce i pro dívky.**

Šikaně přihlížela nadpoloviční většina respondentů (56 %) a obětí se zastalo 61 % dospívajících. Podle Janošové et al. (2016) a Řičana a Janošové (2010) jsou v každé skupině jedinci, kteří se dokážou zastat spolužáků, do role zastánců bývají nominovány nejčastěji dívky. Ochota zastat se oběti je procentuálně vysoká, mohla by mít souvislost s ne zcela

optimální převahou respondentek ve vzorku. Je otázkou, zda jsou studenti skutečně tak uvědomělí a starostliví, že nenechají své spolužáky trpět, a k zastání se oběti v takové míře reálně došlo. Motivace zastánců je spojena s přátelským vztahem, přirozeně se zastanou jen kamarádů. Dobrého kamaráda má ve třídě 91 % studentů, což lze považovat za důvod ochoty konání zastánců.

→ **H3: Podíly žáků, kterým je na škole častěji ubližováno psychicky jsou vyšší než podíly žáků, kterým je na škole častěji ubližováno fyzicky.**

Nejčastější uváděné druhy ubližování byly lži a pomluvy, posměch a ponižování, podstatně nižší zastoupení mělo strkání, poškozování věcí a sexuální obtěžování. Výsledky naznačovaly, že je žákům častěji ubližováno psychicky než fyzicky, což bylo následně testováním hypotézy H3 také prokázáno. Janošová et al. (2016) zdůvodňují fenomenologický posun k méně nápadným formám tím, že je mladé generaci šikana předkládána jako chování nepřijatelné. Agresoři proto zvažují přínos a následky svého jednání, a teprve pak volí strategii pro ně bezpečnou a pro oběť maximálně poškozující. Poling et al. (2019) uvádí, že verbální agrese a její projevy vrcholí během studia středních škol. U adolescentních gymnazistů pozorovali Dolejš et al. (2016) celkově klesající trend agresivních a hostilních aktivit a u žen zaznamenali výrazný pokles míry agresivity. Psychická šikana bývá v odborné literatuře přisuzována spíše dívkám (např. Říčan a Janošová, 2010). Výsledek našeho šetření by tedy mohl být ovlivněn i převažujícím počtem dívek ve výzkumném vzorku. Dotazovaní studenti byli napadáni převážně slovně, lze se tedy domnívat, že se jednalo o první či druhý vývojový stupeň šikany.

→ **H4: Žáci s osobní zkušeností se šikanou považují preventivní program za dostatečný méně často než žáci bez osobní zkušenosti se šikanou.**

Prevence šikany na školách je podstatnou podmínkou její minimalizace. 52 % studentů odpovědělo, že je preventivní program na jejich škole dostačující. Absenci prevence šikany označuje Kolář (2005) za jeden ze spouštěcích mechanismů. Závěry dříve provedených výzkumů, které shrnula Fieldová (2009) ukazují, že cílená intervence snižuje výskyt šikany na základních školách o 15 % a na středních školách o 12 %. V některých amerických a norských školách dokázal Dan Olweus omezit šikanu o 42 %. Vyhodnocení nasvědčuje tomu, že existence, míra a realizace preventivních programů je na různých brněnských středních školách odlišná. V tomto ohledu by na některých školách bylo zapotřebí preventivní programy implementovat a rozšířit. To potvrzuje i výroční zpráva ČŠI.

→ **H5: Osobní zkušenost se šikanou nezávisí na formě řešení problematiky prevence šikany na škole.**

Ukázalo se, že s učiteli diskutuje problematiku šikany 47 % studentů a 27 % dospívajících vnímá minimálně 1 x ročně aktivity týkající se její prevence. Nejčastěji je realizována přednáškou v rámci třídy (30 %), dále individuální konzultací s učitelem a nejméně jsou uskutečňovány přednášky současně pro několik tříd. Velmi překvapivé bylo zjištění, že 44 % dotazovaných vůbec neví, jakou formou prevence šikany na jejich škole probíhá. Fieldová (2009) uvádí, že neexistuje žádný jednotný postup k omezení šikany na škole, každá škola musí sama zvážit, jaké formy prevence upřednostní. Je zřejmé, že problematika šikany na škole musí být řešena dle aktuálního stavu školy a to tak, aby v maximální možné míře napomáhala její minimalizaci.

→ **H6: Ve škole, kde učitelé s žáky o problematice šikany a násilí hovoří, mají žáci větší tendenci se s případným šikanováním svěřit učiteli.**

Respondenti, kteří alespoň jednou za studium problematiku šikany a její prevence ve škole probírali, se svěřili učiteli ve 14 % případů. Studenti, kteří neprobírali tuto problematiku nikdy, se učiteli svěřili v 9 % případů. Je důležité, aby si studenti uvědomili, že je spousta možností, na koho se s objevenou šikanou na škole obrátit. Prevence je ve školách realizovaná na různých úrovních (primární, sekundární, terciální) (Dědová, 2009). Pravidelně uskutečňované rozhovory třídního učitele se všemi jednotlivci v kolektivu, podle Říčana a Janošové (2010), umožňující poznat dobře třídu i vazby mezi žáky. Žákům může pomoci nejen učitel, ale jakýkoli zaměstnanec školy. Lze využít služeb výchovného poradce, metodika prevence, školního psychologa, ředitele školy, nebo kteréhokoli dalšího pracovníka ve škole. Tato hypotéza jako jediná nebyla verifikována. U studentů zřejmě převládá snaha se s problémy tohoto typu nesvěřovat.

Další zjištění plynoucí z výzkumu:

Jako nejčastější agresor byl respondenty označen chlapec (39 %). Janošová et al. (2016) i Fieldová (2009) shodně uvádějí nejčastější nominaci na šikanující z řad chlapců. Janošová a Říčan (2010) zaznamenali s narůstajícím věkem pokles počtu agresorek. Je důležité si uvědomit, že hoši a dívky si pod pojmem šikana nevybavují vždy totéž. Fieldová (2009) i Říčan a Janošová (2010) uvádí, že chlapci šikanují jak chlapce, tak dívky, dívky většinou jen dívky, ale někdy i chlapce. Zajímalo nás, jak se liší se původce šikany pro chlapce a dívky, proto jsme tuto část statisticky zpracovaly. Výsledky jsou uvedeny ve vyhodnocení hypotéz a lze shrnout, že v podstatě potvrdily uvedené. Roli agresora přiznalo

29 % studentů, z nichž jedna třetina uvedla, že to bylo opakovaně. To, že někomu ublížíme, si často nechceme a neumíme přiznat ani sami sobě. Vzhledem k anonymitě dotazníku jsme měly větší šanci na pravdivější odpovědi.

Největší podíl agresorů (66 %) je ze stejné třídy jako oběť. Dvě třetiny respondentů se cítí ze šikany vystrašeně a jsou nešťastní. Jak prezentuje Říčan (1995) a Kopecký (2015), častým místem šikany je třída a Říčan a Janošová (2010) považují vnitrotřídní šikanu za nejběžnější a nejnebezpečnější. Kazí klima třídy, narušuje vztahy mezi dětmi a pro oběť je nejtrýznivější. Kolář (2005) uvádí, že agresori vyvolávají strach druhého ke skrytí strachu vlastního. Pocit vystrašenosti shodně s výsledky našeho šetření uvádí i Fieldová (2009).

Dále jsme chtěly zjistit, jestli se liší místo šikany pro chlapce a dívky, jelikož jsme neobjevily výzkum, který by tuto závislost zkoumal. Statisticky významné rozdíly byly prokázány pouze ve dvou případech. Chlapci byli šikanováni častěji než dívky pouze na WC a na cestě do/ze školy. Zajímavé bylo testování šikany na praxi, kde bylo dle žáků šikanováno 55 % dívek a 19 % chlapců. Rozdíl činil 36procentních bodů ve prospěch dívek. Přestože se rozdíl jevil vysoký, počet respondentů-učňů byl mnohem nižší a statisticky významný rozdíl se proto dokázat nepodařilo.

O šikaně spolužáka studenti nejčastěji mlčí (49 %), pokud se ale svěří, tak nejčastěji kamarádovi (22 %), méně často rodičům nebo prarodičům a učiteli. Ublížení vlastní svěřují nejvíce kamarádovi (43 %) nebo o něm mlčí (37 %), případně se obrací na rodiče či prarodiče. Ve starším školním věku je hledání pomoci u dospělých považováno za žalování, podle Janošové et al. (2016) je nedůstojné a přestává být vyhledáváno, adolescenti spoléhají na pomoc vrstevníků. Výsledky našeho šetření korespondují s názory odborníků. Lze si povšimnout rozdílu v chování respondentů v závislosti na tom, zda šlo o ublížení jim samotným nebo spolužákovi. S šikanou své osoby se kamarádovi svěřili ochotněji, v obou případech je však vysoké procento studentů, kteří si přikoří, konané na sobě i na druhých, nechali jen sami pro sebe. O ublížení spolužákovi neřekli v polovině případů nikomu.

Prvních 5 hypotéz bylo statisticky potvrzeno, šestá nikoliv. Soubor dat, který jsme získaly dotazníkovým šetřením je velký, určitě by bylo možné v něm zkoumat ještě další závislosti a testovat ho na další hypotézy.

10 ZÁVĚR

Diplomová práce byla věnována problematice šikany na středních školách. V teoretické části byly charakterizovány důležité pojmy, související s agresí, agresivitou a hlavní pozornost byla zacílena již konkrétně na problematiku šikany a její prevence v prostředí škol.

Ráda bych znovu poukázala na skutečnost, že šikana existovala ve školách vždycky a zažít ji může kdokoliv. Podstatný je úmysl jednání a nepoměr sil mezi agresorem a jeho obětí. Důležitým znakem, nikoli nutnou podmínkou, je opakovanost útoků. Šikanování se vyznačuje skrytostí, jeho mapování je velmi obtížné. Je těžkou poruchou skupinových vztahů, a tudíž nepoškozuje jen oběti, ale skupinu jako celek.

Každé dítě má právo cítit se ve škole bezpečně. Vytvořit prostředí zcela bez šikany je nerealistické. K minimalizaci šikany je zapotřebí dostatečné prevence na úrovni školy, tříd i jednotlivců. Šikana je nemoc s pěti vývojovými stádii. Prvními dvěma se může zabývat škola, pokročilejší stádia vyžadují odbornou pomoc.

Praktická část mapuje výskyt šikany na středních školách, očima jejich plnoletých studentů. Byla použita kvantitativní metoda, kdy data byla sbírána za pomoci dotazníků od studentů brněnských gymnázií, středních škol s maturitou a odborných učilišť.

Na základě testování statistických hypotéz bylo zjištěno, že na školách výběrových (gymnázia a střední školy s maturitou) se šikana objevuje méně často než na učilištích, podíl zastánců je stejný pro dívky i pro chlapce a studentům je častěji ubližováno psychicky než fyzicky. Školy se zavedeným programem proti šikanování vykazují menší výskyt šikany, šikanování nezávisí na formě řešení problematiky prevence ve škole a probírání násilí a šikany s učitelem nemá vliv na svěřeni se učiteli s případnou šikanou. Nejvíce agresorů je ze stejné třídy jako oběť, dívky jsou častěji šikanovány dívkami a chlapci častěji chlapci než dívkami. O šikaně spolužáka dospívající nejčastěji mlčí nebo se svěří kamarádovi, se šikanou vlastní se svěřují nejčastěji kamarádovi. Klima tříd se jeví jako pozitivní a kamaráda si našlo ve třídě přes devadesát procent adolescentů.

Omezení šikany je složitý proces, vyžadující systematickou a důslednou koordinaci všech prvků s ní souvisejících. Šikanu je třeba odhalovat, nezavírat před ní oči a naslouchat dětem a jejich světu. Kvalita morálních vlastností a životních postojů dítěte za to stojí!

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ

1. BENDL, Stanislav, Jaroslava HANUŠOVÁ a Marie LINKOVÁ. *Žák s problémovým chováním: cesta institucionální pomoci*. 1. vyd. Praha: Triton, 2016. 112 s. ISBN 978-80-7387-703-3.
2. BITTMANNOVÁ, Lenka a Julius BITTMANN. *Prevence a účinné řešení šikany: u žáků a studentů s Aspergerovým syndromem a vysoce funkčním autismem*. 1. vyd. Praha: Pasparta Publishing, 2016. 90 s. ISBN 978-80-88163-15-2.
3. BOURCET, Stéphane a Isabelle GRAVILLON. *Šikana ve škole, na ulici, doma: jak bránit své dítě...: praktický průvodce pro rodiče, pedagogy a vychovatele*. 1. vyd. Praha: Albatros, 2006. 71 s. ISBN 80-00-01552-8.
4. CONNOR, Daniel F., Ronald J. STEINGARD, Jennifer J. ANDERSON a Richard H. MELLONI JR. *Child Psychiatry and Human Development* [online]. 33(4), 279-294 [cit. 2020-04-15]. DOI: 10.1023/A:1023084112561. ISSN 0009398X. Dostupné z: <http://link.springer.com/10.1023/A:1023084112561>
5. ČÁP, David. *Šikana: mýty a realita*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012. 28 s. ISBN 978-80-7552-849-0.
6. ČECH, Ondřej a Nicole ZVONÍČKOVÁ. *Možnosti prevence rizikového chování dětí*. České Budějovice: Theia - krizové centrum, 2017. ISBN 978-80-904854-5-7.
7. ČERMÁK, Ivo. *Lidská agrese a její souvislosti*. 1. vyd. Žďár nad Sázavou: Fakta, 1998. 204 s. ISBN 80-902-6141-8.
8. DĚDOVÁ, Mária. Prevencia agresie a násilia žiakov základných škôl prostredníctvom rozvoja tolerance a výchovy k hodnotám. In: *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém: Sborník příspěvků z konference: Praha, 19. března 2009*. Brno: Tribun EU, 2009, s. 141-146. ISBN 978-80-7399-857-8.
9. DOLEJŠ, Martin, Jaroslava SUCHÁ, Ondřej SKOPAL a Lucie VAVRYSOVÁ. *Agresivita u českých adolescentů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016, 85 s. DOI: 10.5507/ff.16.24450223. ISSN 978-80-244-5022-3. Dostupné také z: <https://www.ff.upol.cz/fileadmin/userdata/FF/katedry/pch/vyzkum/agresivita-tisk-DEF.pdf>
10. EDELSBERGER, Ludvík. *Defektologický slovník*. 3. vyd. Jinočany: H & H, 2000. 418 s. ISBN 80-86022-76-5.
11. ECKERTO VÁ, Lenka a Daniel DOČEKAL. *Bezpečnost dětí na internetu: rádce zodpovědného rodiče*. 1. vyd. Brno: Computer Press, 2013. 224 s. ISBN 978-80-251-3804-5.
12. FIELDOVÁ, Evelyn M. *Jak se bránit šikaně: praktický rádce pro děti, rodiče i učitele*. 1. vyd. Praha: Ikar, 2009. 312 s. ISBN 978-80-249-1176-2.
13. FROMM, Erich. *Anatomie lidské destruktivity: můžeme ovlivnit její podstatu a následky?* 3. vyd. Praha: Portál, 2019. 600 s. ISBN 978-80-262-1542-4.

14. HAN, Lei, Mengshi XIAO, Min JOU, Lixia HU, Rui SUN a Zhijin ZHOU. The long-term effect of media violence exposure on aggression of youngsters. *Computers in Human Behavior* [online]. 2020, 106 [cit. 2020-04-15]. DOI: 10.1016/j.chb.2020.106257. ISSN 07475632. Dostupné z: <https://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0747563220300133>
15. HARSA, Pavel, Dana KERTÉSZOVÁ, Marek MACÁK, Ilona VOLDŘICHOVÁ a Ilja ŽUKOV. Současné projevy agrese. *Psychiatrie pro praxi* [online]. Olomouc: Solen, 2012, 2012(13(1), 15-18 [cit. 2020-04-30]. ISSN 1803-5272. Dostupné z: <https://www.psychiatriepropraxi.cz/pdfs/psy/2012/01/05.pdf>
16. HOLEČEK, Václav. *Psychologie v učitelské praxi*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2014. 224 s. ISBN 978-80-247-3704-1.
17. HURDÁLEK, Ivo. Identifikace s útočníkem jako obranný úmysl u osob, které zažily šikanu. In: *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém: Sborník příspěvků z konference: Praha, 19. března 2009*. Brno: Tribun EU, 2009, s. 93-98. ISBN 978-80-7399-857-8. Dostupné z: http://www.sikana.org/Sbornik_Sikana_2009.pdf
18. JANOŠOVÁ, Pavlína, Lenka KOLLEROVÁ, Kateřina ZÁBRODSKÁ, Jiří KRESSA a Mária DĚDOVÁ. *Psychologie školní šikany*. 1. vyd. Praha: Grada, 2016. 416 s. ISBN 978-80-247-2992-3.
19. KASHY-ROSENBAUM, Gabriela a Dana AIZENKOT. Exposure to cyberbullying in WhatsApp classmates' groups and classroom climate as predictors of students' sense of belonging: A multi-level analysis of elementary, middle and high schools. *Children and Youth Services Review* [online]. 2020, 108 [cit. 2020-03-21]. DOI: 10.1016/j.chilyouth.2019.104614. ISSN 01907409. Dostupné z: <https://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S019074091930489X>
20. KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování*. 2. vyd. Praha: Portál, 2005. 256 s. ISBN 80-7367-014-3.
21. KOLÁŘ, Michal. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. vyd. Praha: Portál, 2011. 336 s. ISBN 978-80-7367-871-5.
22. KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997. Pedagogická praxe. 128 s. ISBN 80-7178-123-1.
23. KOPECKÝ, Kamil. *Rizikové formy chování českých a slovenských dětí v prostředí internetu*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015. 171 s. ISBN 978-80-244-4861-9.
24. KOUKOLÍK, František a Jana DRTILOVÁ. *Vzpouza deprivantů: o špatných lidech, skupinové hlouposti a uchvácené moci*. 1. vyd. Praha: Makropulos, 1996. 303 s. ISBN 80-901776-8-9.
25. KYRIACOU, Chris. *Řešení výchovných problémů ve škole*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. 172 s. ISBN 80-7178-945-3.
26. LEHENOVÁ, Andrea. Možnosti využitia princípov individuálnej psychológie v prevencii šikanovania. In: *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém: Sborník příspěvků z konference: Praha, 19. března 2009*. Brno: Tribun EU, 2009, s. 255-264. ISBN 978-80-7399-857-8. Dostupné z: http://www.sikana.org/Sbornik_Sikana_2009.pdf

27. MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. *Jak a proč nás trápí děti*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1997. 192 s. ISBN 80-7169-587-4.
28. MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2009. 152 s. ISBN 978-80-247-2310-5.
29. Ministr Plaga ocenil nejlepší zpracování tématu šikany. In: *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: www.msmt.cz/ministerstvo/novinar/ministr-plaga-ocenil-nejlepsi-zpracovani-tematu-sikany
30. NOVÁK, Tomáš a Věra CAPPONI. *Sám proti agresí*. 1. vyd. Praha: Grada, 1996. 128 s. ISBN 80-7169-253-0.
31. PASCUAL-SAGASTIZABAL, Eider, Nora DEL PUERTO, Jaione CARDAS, José R. SÁNCHEZ-MARTÍN, Ana I. VERGARA a Aitziber AZURMENDI. Testosterone and cortisol modulate the effects of empathy on aggression in children. *Psychoneuroendocrinology* [online]. 2019, 103, 118-124 [cit. 2020-04-14]. DOI: 10.1016/j.psyneuen.2019.01.014. ISSN 03064530. Dostupné z: <https://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0306453018310151>
32. POKORNÝ, Vratislav, Anton TOMKO a Jana TELCOVÁ. *Prevence sociálně patologických jevů: manuál praxe*. 3. vyd. Brno: Ústav psychologického poradenství a diagnostiky, 2003. 186 s. ISBN 8086568-04-0.
33. POLING, Daniel V., Stephen W. SMITH, Gregory G. TAYLOR a Megan R. WORTH. Direct verbal aggression in school settings: A review of the literature. *Aggression and Violent Behavior* [online]. 2019, 46, 127-139 [cit. 2019-12-26]. DOI: 10.1016/j.avb.2019.01.010. ISSN 13591789. Dostupné z: <https://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S1359178918302179>
34. PONĚŠICKÝ, Jan. *Agrese, násilí a psychologie moci: v životě i v procesu psychoterapie*. 2. vyd. Praha: Triton, 2010. 172 s. ISBN 978-80-7387-378-3.
35. PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. *Pedagogický slovník*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995. 292 s. ISBN 80-7178-029-4.
36. REDMOND, Petrea, Jennifer V. LOCK a Victoria SMART. Developing a cyberbullying conceptual framework for educators. *Technology in Society* [online]. 2020, 60 [cit. 2020-03-20]. DOI: 10.1016/j.techsoc.2019.101223. ISSN 0160791X. Dostupné z: <https://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0160791X17302828>
37. ROGGE, Jan-Uwe. *Děti potřebují hranice*. 2. vyd. Praha: Portál, 2000. Rádci pro rodiče a vychovatele. 136 s. ISBN 80-7178-418-4.
38. ŘÍČAN, Pavel. *Agresivita a šikana mezi dětmi: jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995. 96 s. ISBN 80-7178-049-9
39. ŘÍČAN, Pavel a Pavlína JANOŠOVÁ. *Jak na šikanu*. 1. vyd. Praha: Grada, 2010. 160 s. ISBN 978-80-247-2991-6.

40. ŘÍČAN, Pavel a Pavlína JANOŠOVÁ. Nové pohledy na šikanu. In: *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém: Sborník příspěvků z konference: Praha, 19. března 2009*. Brno: Tribun EU, 2009, s. 27-34. ISBN 978-80-7399-857-8.
41. SCHLEGELOVÁ, Jaroslava. Příběh kvarty: aneb Jak léčit otravu studentů víceletého gymnázia. In: *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém: Sborník příspěvků z konference: Praha, 19. března 2009*. Brno: Tribun EU, 2009, s. 245-254. ISBN 978-80-7399-857-8. Dostupné z: http://www.sikana.org/Sbornik_Sikana_2009.pdf
42. SUCHÁ, Jaroslava a Martin DOLEJŠ. *Agresivita, depresivita, sebehodnocení a impulzivita u českých adolescentů*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016. 96 s. ISBN 978-80-244-5044-5.
43. SVOBODA, Jan a Leona NĚMCOVÁ. *Krizové situace výchovy a výuky*. 1. vyd. Praha: Triton, 2015. 216 s. ISBN 978-80-7387-935-8.
44. *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém: sborník příspěvků z konference : Praha, 19. března 2009*. 1. vyd. Brno: Tribun EU, 2009. 272 s. ISBN 978-80-7399-857-8.
45. ŠIMANOVSKÝ, Zdeněk. *Hry pro zvládnutí agresivity a neklidu*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002. 176 s. ISBN 80-7178-689-6.
46. ŠMAHEL, David. *Psychologie a internet: děti dospělými, dospělí dětmi*. 1. vyd. Praha: Triton, 2003. 158 s. ISBN 80-7254-360-1.
47. ŠVEC, Jakub. Prevence šikany z pohledu osobnostní a sociální výchovy. In: *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém: Sborník příspěvků z konference: Praha, 19. března 2009* [online]. Brno: Tribun EU, 2009 [cit. 2020-04-10]. ISBN 978-80-7399-857-8. Dostupné z: http://www.sikana.org/Sbornik_Sikana_2009.pdf
48. VÁGNEROVÁ, Kateřina a Markéta BAJEROVÁ. *Minimalizace šikany: praktické rady pro rodiče*. 1. vyd. Praha: Portál, 2009. 152 s. ISBN 978-80-7367-611-7.
49. VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese: variabilita a patologie lidské psychiky*. 3. vyd. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-717-8678-0.
50. ZATLOUKAL, Tomáš. *Kvalita a efektivita vzdělávání a vzdělávací soustavy ve školním roce 2018/2019: Výroční zpráva české školní inspekce* [online]. Praha: Česká školní inspekce, 2019 [cit. 2020-05-06]. ISBN 978-80-88087-23-6. Dostupné z: https://www.csicr.cz/Csicr/media/Prilohy/PDF_el._publikace/V%c3%bdro%c4%8dn%c3%ad%20zpr%c3%a1vy/VZ-CSI-2018-2019.pdf

SEZNAM TABULEK

Tab. 1 Vybrané druhy rizikového chování žáků ZŠ

Tab. 2 Vybrané druhy rizikového chování žáků SŠ

Tab. 3 Osobní zkušeností se šikanou - intervaly spolehlivosti

Tab. 4 Osobní zkušeností se šikanou - kontingenční tabulka a chí-kvadrát test

Tab. 5 Zastánci oběti - kontingenční tabulka a chí-kvadrát test

Tab. 6 Častější forma ubližování – srovnání dvou závislých relativních četností

Tab. 7 Dostatečnost preventivního programu x osobní zkušenost se šikanou

Tab. 8 Forma řešení prevence šikany x osobní zkušenost se šikanou

Tab. 9 Probírání problematiky šikany a prevence x svěřeni se učiteli

Tab. 10 Původce šikany x pohlaví šikanovaného

Tab. 11 Místo šikany x pohlaví šikanovaného

SEZNAM GRAFŮ

- Graf 1- Výskyt rizikového chování žáků středních škol v %
- Graf 2 - Rozdělení studentů podle pohlaví
- Graf 3 - Rozdělení studentů podle typu školy
- Graf 4 - Rozdělení studentů podle velikosti školy
- Graf 5 - Vztahy ve třídě
- Graf 6 - Dobrý kamarád ve třídě
- Graf 7 - Ublíživání v posledních 2-3 měsících
- Graf 8 - Ublíživání v posledním půl roce
- Graf 9 - Odkud byl ten, kdo ubližoval
- Graf 10 - Druhy ubližování
- Graf 11 - Genderový charakter útočníků
- Graf 12 - Pocit strachu
- Graf 13 - Svěření se někomu z pozice oběti
- Graf 14 - Případy šikany na škole v posledních 2-3 měsících
- Graf 15 - Místo šikany
- Graf 16 - Přihlížení šikaně
- Graf 17 - Zastání se oběti
- Graf 18 - Svěření se někomu
- Graf 19 - Student v roli agresora
- Graf 20 - Vyhledání pomoci učitele či pracovníka školy
- Graf 21 - Rozhovory s učiteli o šikaně a její prevenci
- Graf 22 - Četnost probírání šikany a její prevence ve škole
- Graf 23 - Forma řešení problematiky prevence šikany ve škole
- Graf 24 - Dostačující preventivní program na škole
- Graf 25 – Osobní zkušenost se šikanou – gymnázia + SŠ, učební obory
- Graf 26 – Zastánci oběti – podíly mužů a žen
- Graf 27 – Dostatečnost preventivního programu x osobní zkušenost se šikanou
- Graf 28 – Forma řešení prevence šikany x osobní zkušenost se šikanou
- Graf 29 – Probírání problematiky šikany a prevence x svěření se učiteli

ABSTRAKT DIPLOMOVÉ PRÁCE

Název práce:	Šikana a agresivní chování na brněnských středních školách
Autor práce:	Ing. & Bc. Laura Stávková
Vedoucí práce:	PhDr. Soňa Lemrová, Ph.D.
Počet stran a znaků:	89stran, 142765 znaků bez mezer, 166818 znaků s mezerami
Počet příloh:	1
Počet titulů použité literatury:	50
Abstrakt (800–1200 zn.):	<p>Diplomová práce se zabývá šikanou a agresivním chováním na brněnských středních školách.</p> <p>Teoretická část je zaměřena na základní charakteristiku agrese, agresivity a šikany. Stěžejní část je věnována šikaně, příčinám jejího vzniku, formám, projevům, vývojovým stádiím, typologii účastníků, šikaně na školách, následkům šikanování, prevenci, a také právnímu hledisku. Zmínka je i o fenoménu dnešní doby, kterým je kyberšikana.</p> <p>Praktická část mapuje situaci a zjišťuje výskyt šikany na gymnáziích, středních školách s maturitou a odborných učilištích očima studentů. Sběr dat probíhal pomocí dotazníkového šetření. Je cílena na postoje studentů k šikaně, převažující formy ubližování, nejčastější místa útoků, ochotu studentů zastat se oběti, svěřit se s šikanou, a případně komu, jejich názor na existenci preventivních opatření na školách a některé genderové souvislosti.</p> <p>Bylo formulováno šest výzkumných hypotéz, které byly testovány statistickými nástroji. Pět z nich bylo verifikováno, jedna negována. Jejich výsledky jsou shrnuty a komentovány v diskusi.</p>
Klíčová slova:	Šikana, agrese, prevence, střední škola, oběť, agresor

ABSTRACT OF THESIS

Title:	Bullying and aggressive behaviour at Brno high schools
Author:	Ing. & Bc. Laura Stávková
Supervisor:	PhDr. Soňa Lemrová, Ph.D.
Numberofpages and characters:	89, 142765 (166818)
Numberofappendices:	1
Numberofreferences:	50
Abstract (800–1200 characters):	<p>This thesis is concerned with bullying and aggressive behaviour at Brno high schools.</p> <p style="text-indent: 40px;">The theoretical part is focused on characterizing aggression, aggressivity, and bullying. The main body discusses bullying and its causes, forms, and stages of development, the typology of the participants, bullying at schools, the impact and prevention of bullying, as well as the legal matter with the issue. The modern phenomenon of cyberbullying is also touched upon.</p> <p style="text-indent: 40px;">The practical part maps the situation and incidence of bullying at grammar schools, high schools with maturita exams, and vocational schools. The data was collected from students themselves via questionnaires, focused on their opinions on bullying, dominant forms of harm, the most frequent bullying locations, the students' will to stand up for a victim and to confide about bullying (and to whom), their opinions on the school's preventive measures, and several gender connotations.</p> <p style="text-indent: 40px;">Six research questions were formulated and tested via statistical tools. Five of them were verified, one was negated. The results were summarized and commented on in the discussion.</p>
Keywords:	bullying, aggression, prevention, high school, victim, aggressor

Vy jako oběť /agresivní chování a šikana vůči Vaší osobě/

3. Ublížel Vám někdo v posledních 2-3 měsících?
 - Ano, velmi často (téměř každý den)
 - Ano, vícekrát (jednou týdně)
 - Ano, méně často (jednou měsíčně)
 - Ne, nikdy

4. Ublížel Vám někdo v posledním půl roce?
 - Ano, velmi často (téměř každý den)
 - Ano, vícekrát (jednou týdně)
 - Ano, méně často (jednou měsíčně)
 - Ne, nikdy

5. Ten, kdo Vám ublížoval, byl:
 - Ze třídy
 - Ze školy
 - Odjinud

6. Jak Vám bylo ublížováno? /zaškrtněte, lze i více možností/
 - Posměch
 - Pomluvy, lži
 - Ignorování, sociální izolace
 - Ponižování
 - Nadávky
 - Poškozování věcí
 - Strkání
 - Bití
 - Kopání
 - Rány pěstí
 - Sexuální obtěžování

7. Ten, kdo Vám ublížoval, byl/a /lze označit i více možností/:
 - Dívka
 - Chlapec
 - Skupina dívek
 - Skupina chlapců
 - Skupina smíšená

8. Cítil/a jste se vystrašený/á nebo nešťastný/á?
 - Ano
 - Ne

9. Svěřil/a jste se někomu? Pokud ano, zaškrtněte komu:
 - Ano
 - Rodiče nebo prarodiče
 - Sourozenec
 - Učitel/ka
 - Kamarád/ka
 - Jiná možnost (linka důvěry, diskuzní fórum, ...)

- Ne

Agresivní chování a šikana vůči někomu jinému

10. Víte o nějakém případě šikany na Vaší škole v posledních 2-3 měsících?

- Ano, vím o mnoha případech (více než 10)
- Ano, vím o několika případech (2 - 10)
- Ano, vím o jednom případě
- Ne, nevím o žádném případě

11. Kde se to odehrálo? /možno i více možností/

- Ve třídě
- Na chodbě
- Na WC
- V šatně
- V jídelně
- V tělocvičně
- Na internátu
- V kroužku
- Mimo školu – po cestě do školy nebo ze školy
- Na praxi (pouze pro žáky učebních oborů)

12. Přihlížel/a jste někdy šikaně?

- Ano
- Ne

13. Zastal/a jste se šikanovaného?

- Ano
- Ne

14. Řekl/a jste o tom někomu? Pokud ano, zaškrtněte komu:

- Ano
 - Rodiče nebo prarodiče
 - Sourozenec
 - Učitel/ka
 - Kamarád/ka
 - Jiná (anonymní) možnost (linka důvěry, diskuzní fórum, ...)
- Ne

15. Byl/a jste někdy agresorem? /osobou, která šikanovala/

- Ano, vícekrát
- Ano, jednou
- Ne, nikdy

16. Kdybyste se stal/a obětí šikany, případně přihlízejícím, obrátil/a byste se s pomocí na nějakého učitele, případně jiného pracovníka školy?

- určitě ano
- spíše ano
- nevím, nedokážu si představit

- spíše ne
- určitě ne

17. Bavíte se někdy ve škole s učitelem, případně jiným odborníkem, o šikaně a její prevenci?

- Ano
- Ne

18. Jak často probíráte problematiku šikany a prevence?

- několikrát za rok
- alespoň jedenkrát za rok
- alespoň jedenkrát za celé studium na gymnáziu, střední škole či učilišti
- nikdy, tuto problematiku jsme neprobírali
- nevím, nemám přehled

19. Jakou formou se na Vaší škole řeší problematika prevence šikany?

- Individuální konzultace s učitelem
- Přednáška v rámci třídy
- Přednáška v rámci více tříd
- Nevím

20. Myslíte si, že preventivní program na Vaší škole je dostačující?

- Ano
- Ne